

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

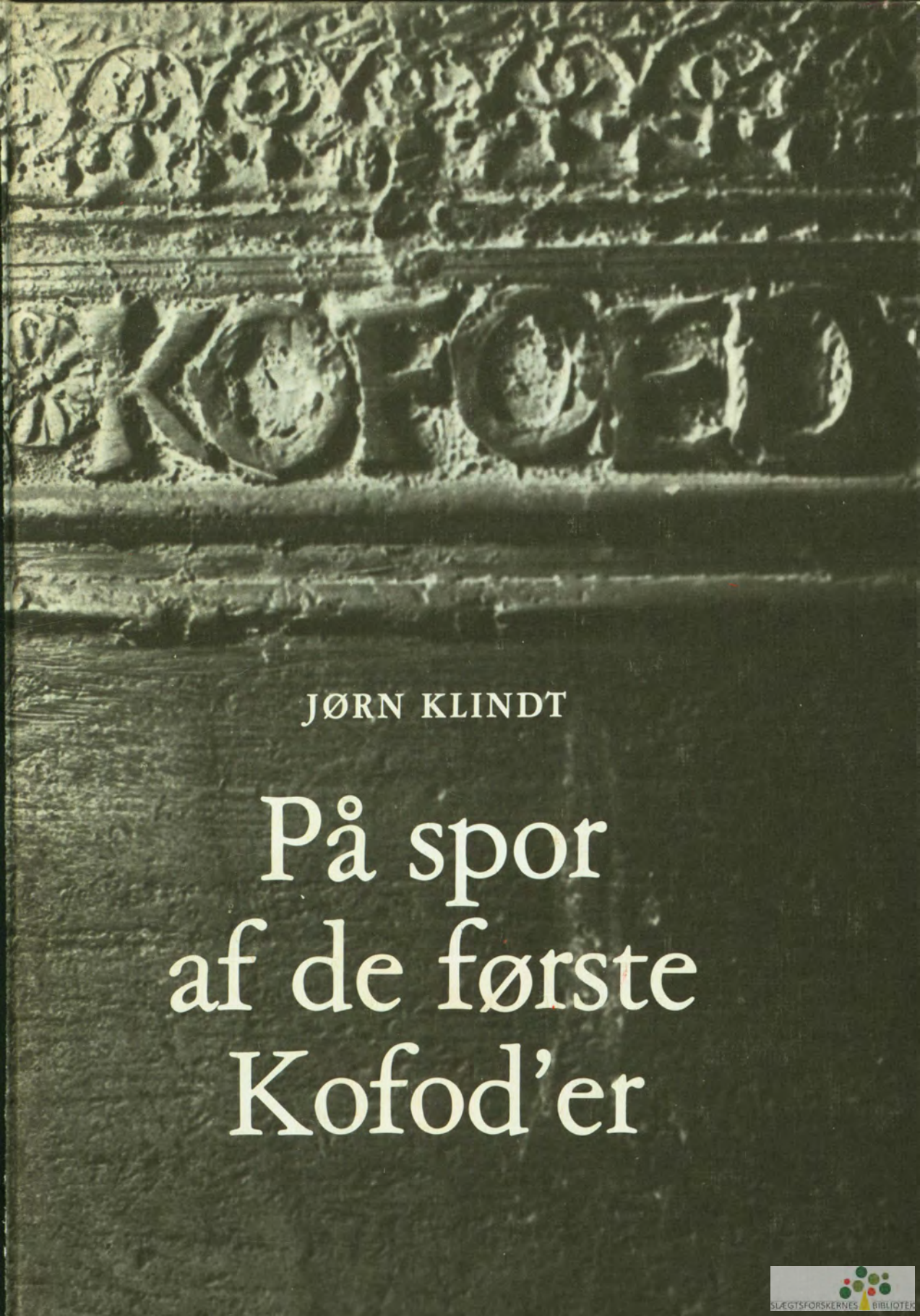
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JØRN KLINDT

På spor
af de første
Kofod'er

PÅ SPOR AF
DE FØRSTE KOFOD'ER

JØRN KLINDT

PÅ SPOR AF
DE FØRSTE KOFOD'ER

TEGNINGER:
OLUF HØST

FOTOS:
HANS KLINDT-JENSEN

Eget forlag, Rønne, 1979

Af samme forfatter:

Barokken i Rønne Fæstning (1688), Rønne 1952.
I »Bogen om Bornholm«: Byggeskik og Urolige Tider, Åbenrå 1957.
Generalmarch (Christiansø, 1808), Rønne 1956.
Disse Danske (1658), Rønne 1958.
2 breve (1658), Rønne 1958.
Tidsbilleder fra Nexø, Allinge 1960.
Henrik Lock og Kirsten Nielsdatters dom (1658), Bornholmske Saml., I bd. 37, 1960.
Ransakningen af 17. maj 1658, Bornholmske Saml., II bd. 1, 1964.
Gaven til Fr. III (1658), Bornholmske Saml., II bd. 4, 1969.
Gyldendals Egnsbeskrivelse, Bornholm. Historie. Kbhvn. 1969.
Byen, Landet og Havet. Nexø og omegns historie, bd. I, Bornholms historiske Samfund, 1971.
Romantisk Skønhed og Grandios Storhed (1871), Rønne 1971.
Bitterdram mod Skørbug (Christiansø 1684), Bornholmske Saml., II bd. 5, 1971.
I »Rønne Købstad i 650 år«: Den første Rutetrafik på Rønne, Rønne 1977.

1. oplag 1979.

Copyright: Jørn Klindt.

I kommission hos Nyboder Boghandel, (01) 14 13 20.

Tilrettelæggelse: Ole Hakon Holm.

Tryk/reproduktion: Hakon Holm, Rønne.

Forsidefoto: Inskription på klokke i Østermarie kirke.

Indholdsfortegnelse

Forord	7
<i>Kapitel I. Kofod-klanen</i>	11
Navnet	12
Normanneren Anfred Kofod	15
Kofod'ernes adel	16
Kofod-våbnet	20
<i>Kapitel II. Tidligere forskning</i>	23
De gamle stamtavler	25
Forskningen af de historiske begivenheder i 1600-årene	27
<i>Kapitel III. Holstenske væbnere. 1300-årene.</i>	
Hos herrerne von Wedel	29
Økonomiske vanskeligheder	31
Omkring Wedel idag	34
På vej mod øst	37
<i>Kapitel IV. I Hansestæderne. 1400-årene.</i>	
Hanseforbundet og Lybæk	45
Borgere i Lybæk	49
Hans Kofod i Wismar	51
Spredning	53
Lybæk og Bornholm	54
<i>Kapitel VI. De første Kofod'er på Bornholm. 1500-årene</i>	
Borgmester Peder Kofod, Rønne	55
Slægtsrelationer	60
Skatteproblemer	62
7-års krigen	63
Den første Kofod i Østermarie	65
<i>Kapitel VI. Frimændene Kofod. 1570-1625.</i>	
Frimandsmødet 1572	67
Mads Kofoeds familie 1573	67
De unge frimænd	70
Landsdommer Jens Kofoed	70
Stamfaderen på Blykobbegård	75
Frimænd i Østermarie	77
Borgmester Esbern Kofoed	78
<i>Kapitel VII. Jorddrotterne Kofod. 1600-årene.</i>	
Landsdommer Mads Kofoed	79
Uheldige Jacob Kofoed	84
Claus Kofoed	84
Borgmester Peder Kofoed	84
Oluf Kofoed, Blykobbegård	86
Kofoedgård-børnene	86

<i>Kapitel VIII. Katastrofen. 1645.</i>	
Militsen	87
Mads Kofoeds beretning	88
Jacob Kofoeds genvordigheder	92
Peder Kofoeds bestyrelse	92
Dommen	94
De standhaftige enker	96
 <i>Kapitel IX. Oprejsningen. 1658.</i>	
Den unge Jens Pedersen Kofoed	99
Bornholm svensk	102
Opstanden	103
Jens Kofoed som landkaptajn	123
Ved Jens Kofoeds begravelse	128
 <i>Tillæg I:</i>	
Printzensköldvisen	139
 <i>Tillæg II:</i>	
Prynsensjols-vizan	151
 <i>Tillæg III:</i>	
M. K. Zarthmann: Frimandslægten Kofoeds ældste led	157
<i>Litteraturfortegnelse og forkortelser</i>	155
<i>Henvisninger</i>	163
<i>Stedregister</i>	168
<i>Personregister</i>	169
 <i>Oversigtstavler:</i>	
Slægtstræets nederste del. Diagram	8
Den i 1903 adlede gren	18
3 forsøg på at opstille stamtavler over de ældste, bornholmske led	26
Mads Kofoeds efterkommere (1573)	68
Blykobbegårds- og Kofodgårdsfamilierne (1600-årene)	80
Jens Kofoeds børn og børnebørn	132
 <i>Oversigtskort:</i>	
Holsten	30
Østersøområdet	41
Lybæk	48
Kofod'ernes gårdsamlinger i 1600-årene	82
Mads, Jacob og Peder Kofoeds »togt« 5. og 6. maj 1645	91
Rønne i 1600-årene	98
Jens Kofoeds ridt natten mellem den 8. og 9. december 1658	107
Bornholm	171

FORORD

»Skipper Kofod« fra Wismar, der i 1484 strandede med sin kogge i Øresund og blev agterud-sejlet, har spøgt i min bevidsthed, lige siden jeg tilfældigvis krydsede hans spor for en snes år siden. – En Kofod, 26 år før navnet for første gang optræder på Bornholm! Det gav stof til eftertanke.

Fra tid til anden er han »dukket op«, og har givet anledning til at følge andre spor. Ligesom skipper Kofod selv måtte til Lybæk for at finde sit skib, blev det også dertil denne bogs forfatter blev ledt. Sporjagten blev efterhånden en veritabel forfølgelse ned gennem tiden – ikke havde jeg drømt om, at den først skulle ende nede i 1200-årene!

Lige siden »Bornholms befrier« Jens Pedersen Kofoed døde i 1691, for knap 300 år siden, er der ellers blevet gransket i Kofodslægtens oprindelse. Hvad betød navnet? Hvor kom de fra? Var de adelige? 1700-årenes løsning blev forkastet af 1800-årene, men nye svar blev ikke givet. Så det er på høje tid, at 1900-årene bringer sin version.

Heller ikke den er endelig. Der kan findes endnu mere i arkiverne, især hvis 2000-årene vil give lidt mere ro og færre ødelæggelser, end vort århundrede.

De mange spor af Kofod'er i Nordtyskland, før navnet optræder på Bornholm, vil nok vække bestyrtelse her på øen, hvor det er det mest bornholmske af alle bornholmske slægtsnavne. Men til gengæld kan man glæde sig over, at slægtens selvopholdelsesdrift har kunnet føre

den frem helt fra Erik Menveds dage. Hvormange borgerlige slægter kan føre sine aner tilbage til 12-1300-årene? Ikke engang de bornholmske købstæder kan opvise original-dokumenter fra denne tid.

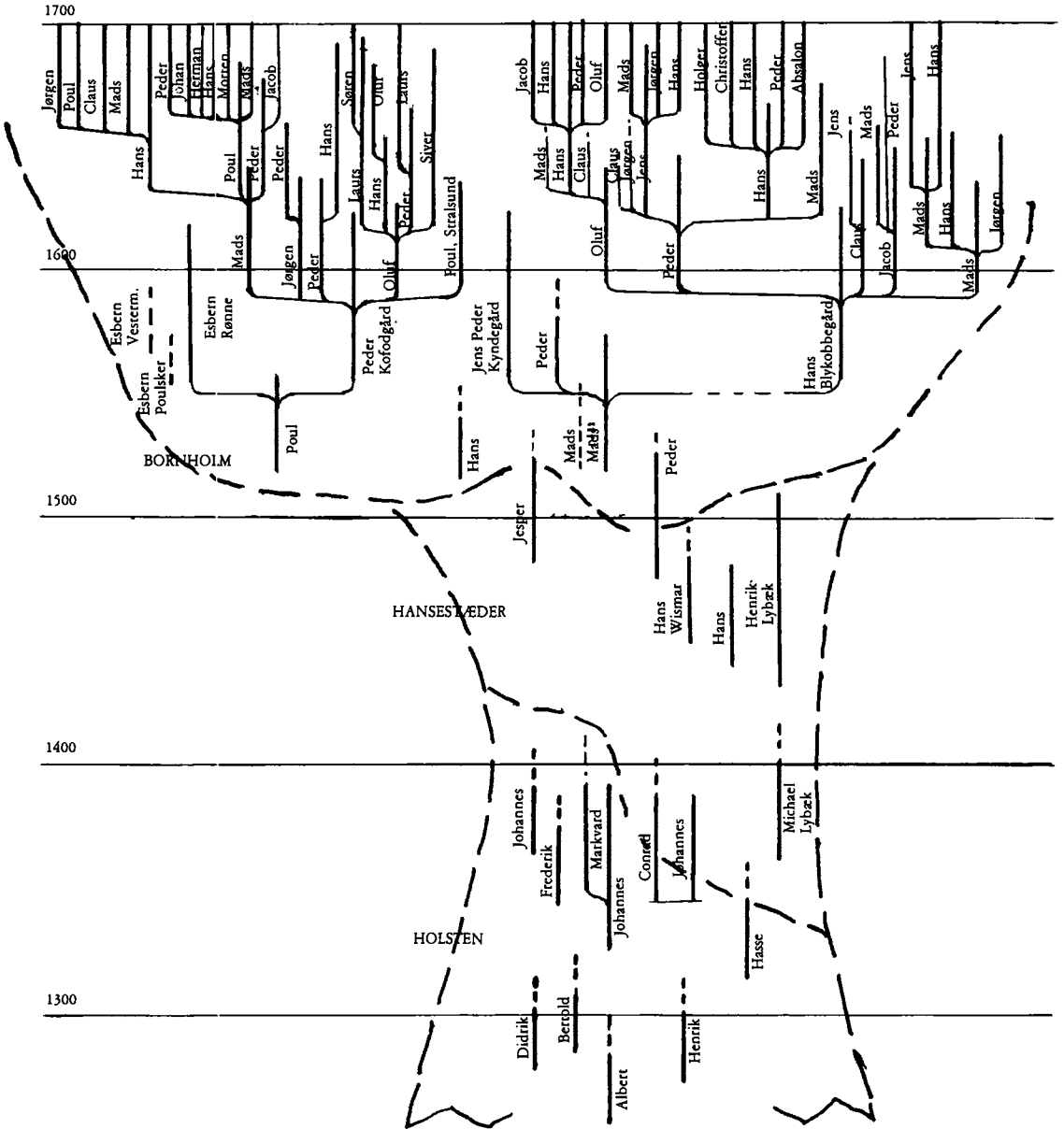
Det, der gør det særlig interessant at følge Kofod'ernes spor, er slægtens sejge tilpasnings-evne gennem flere århundreder, dens nære tilknytning til Bornholms historie i øens skæbnetid, slægtens fald og oprejsning, og endelig dens eksplosive vækst, da den rette grobund var tilstede.

Hermed er samtidig nævnt hovedemnerne i denne bog, mere end en egentlig stamtavle. En sådan kan alligevel først indledes fra slutningen af 1600-årene, netop som denne bog slutter. Den væsentlige del af dette arbejde er da også udført i slutningen af forrige århundrede. Det er ganske vist snart 100 år siden, denne stamtavle afsluttedes, men slægten er nu så stor, at selv et EDB-anlæg vil få nok at gøre med at videreføre den.

Da jeg ved, hvor stor vægt Kofod'erne lægger på, hvordan deres navn staves, vil jeg allerede nu forudskikke min forklaring på stavemåden. Den oprindeligste og enkleste: *Kofod* er brugt som fællesnævner for slægten. De enkelte medlemmer benævnes såvidt muligt med den stavemåde, de fortrinsvis brugte, d.v.s. indtil ca. 1570: Kofod, og derefter: Kofoed. Formen Kofoed blev først almindelig i visse slægtsgrene i 1700-årene.

Det er Kofod'erne selv, der har været med til

Slægtstræets nederste del.

at gøre undersøgelsen påkrævet, ikke alene fordi jeg i årenes løb har modtaget utallige forespørgsler om disse emner. Men også fordi jeg gang på gang synes at genfinde de gamle Kofod'ers selvbevidsthed, deres sejhed, ja selv en Jens Kofods heftighed, hos de Kofod'er jeg omgås.

Det burde være umuligt, med den udveksling af arveanlæg der er foregået i 10–15 generationer, at de gamle Kofod'ers arveanlæg skulle gå igen hos vore dages Kofod'er. Men det er måske bevidstheden om at bære det berømte navn, der giver en særlig holdning. At de nævnte egenskaber har været med til at bære slægten gennem århundreders omskiftelser, og til at sikre dens endelige succes, vil jeg ihvertfald gerne tro på.

Man kan ikke bare blive ved at følge spor, der nødvendigvis må ende blindt et sted. På et eller andet tidspunkt må eftersøgningen indstilles – jægeren må sætte sig til rette i sin lænestol med sin pibe – resultaterne bearbejdes og fremlægges, så at andre også kan bruge dem og evt. fortsætte jagten. For noget endeligt »bytte« kan en sådan undersøgelse ikke opvise – kun enkelte fund af forståelse og sammenhæng, indicier og formodninger.

Synd for læserne, at fremlæggelsen ikke kan følge selve »sporjagten«, sådan som den gik for sig. Stort set måtte man så finde sig i at skulle gå »baglæns«, i stedet for at følge tidens gang, for ikke at tale om de vildspor, håb og skuffelser, lykkelige fund eller indædt arbejde med tunge tekster, som man måtte udstå. Spændende var det, men det skal jo ikke være en kriminalroman, kun en redegørelse for resultater, der her skal fremlægges.

Mange har undervejs givet en hånd, og hjulpet mig gennem vanskelige passager. Det gælder således Rigsarkivet, Det kongelige Bibliotek og Det danske Sprog- og Litteraturselskab i København, Landesarchiv Schleswig-Holstein i Slesvig samt stadsarkiverne i Lybeck, Hamburg, Wismar og Rostock.

Jeg takker også apoteker A. Ladiges i Wedel og Hans Harald Hennings i Kiel for værdifulde oplysninger. Her i Rønne har Bornholms Centralbibliotek været uendeligt tålmodige med mine litteraturønsker, og adjunkt Ebbe Gert Rasmussen har været så elskværdig at gennemse manuskriptet og give gode råd.

KOFOD-KLANEN

Selv om de fleste Kofod'er i dag bor »ovre« (det bornholmske udtryk for »udenfor øen«), er navnet Kofod stadig uløseligt forbundet med øen Bornholm, hvor slægten var førende i flere hundrede år, og hvor den stadig – nu hvor afstamningen ikke mere har betydning – er anset og vidt udbredt. Der er da heller ingen tvivl om, at enhver, der bærer navnet, på en eller anden måde kan føre det tilbage til Bornholm.

I de citater fra gamle dage, der bringes i denne bog, vil man iøvrigt aldrig se Bornholm betegnet som en »ø«. Nej, »*landet* Bornholm« var det rette udtryk, og sådan opfattedes Bornholm i den tid, da en tur fra den ene ende af øen til den anden var en dagsrejse. Talte man dengang om »øen«, mente man Christiansø. Det er altså ingen almindelig ø, men et gammelt land, der er Kofod'ernes hjemstavn.

Man siger, at Kofod'erne er iltre, stædige og slægtsbevidste; det må ihvertfald de Kofod'er have været, der i mange århundreder førte navnet med sig som en spinkel tråd, der nårsomhelst kunne bryde. Først i løbet af 1500-årene etablerede de sig i Bornholms aristokrati, for allerede i begyndelsen af 1600-årene at dominere øens erhvervsliv og lokale styre, som en fasttømret klan. Som lyn fra en klar himmel kom katastrofen, da slægtens øverste komprommitterede sig under svenskernes landgang i 1645. Men allerede 13 år efter genoprettede den unge generation navnets ry og position ved den heldigt gennemførte opstand mod svenskerne, efter at Danmark havde tilladt sig at afstå Bornholm i 1658.

Hvorpå Kofod'erne i 1700- og 1800-årene spredte sine livskraftige frø overalt i øens gode muld, og voksede til en stor slægt, overskred øens strande og fordelte sig over hele verden.

En af slægtens øvre grene, den såkaldte Lauegårdsfamilie, nedstammer fra 12 søskende, født mellem 1816 og 1840. Denne gren registreres fuldstændigt, med både mandlige og kvindelige medlemmer, og i 1971 talte den 2077 levende medlemmer. Går vi et tilsvarende tidsrum bagud, d.v.s. til tiden 1673 – 1695, havde slægten netop påbegyndt sin store vækst, og kunne registreres. I dette tidsrum blev der født mindst 35 Kofod-børn, der kom til at stifte familie. – Forudsætter man samme familieførøgelse i de første 143 år, som Lauegårdsfamilien har haft i sine 143 år op til 1971, finder man, at der skulle være ca. 1 million efterkommere af disse 35 Kofod'er.

Det er 22 gange Bornholms nuværende befolkning, så hvis ingen havde forladt øen, måtte de være mangefold indgiftede i hinanden. Det var de også, men mindst 2 af hver 3 bornholmere har altid måttet forlade øen og finde arbejde andetsteds, så regnestykket er måske ikke helt så umuligt, som det kunne lyde.

Man kan ihvertfald roligt regne med, at enhver, der kan føre sin slægt nogle generationer tilbage på Bornholm, har Kofod-blod i årerne.

Desværre gør den diskriminerende regel, at det kun er drengene, der viderefører slægtsnavnet, det umuligt at følge *kvinderne* – hvis adkomst som bærere af slægten faktisk var betyde-

Under Hammersbus' mure græsser nu igen, ligesom i de første Kofod'ers tid, kødkvæget og holder bevoksningen nede. Og illustrerer den sandsynligste forklaring på slægtens usædvanlige navn!

ligt sikrere end mændenes – men et kæmpe-stamtræ er det alligevel, vi ser for os. Medens kronen og grenene er ganske godt kendt og beskrevet, fortaber stammen – for ikke at tale om rødderne – sig i mørket. Det er bl. a. det, der gør det spændende at beskæftige sig med dem.

Navnet

Betyder navnet en Ko-fod eller en ko-foged? Begge dele kunne lyde sandsynligt.

Som det senere skal blive vist, stammer de ældste, dokumenterede former fra Holsten og Hansestæderne, f.eks. stavet »Kovoth«, »Kouvoth«, »Kovot« eller »Kovoet«. På Bornholm skrives første gang (1510) ligeledes »Kovoet« og »Kovoth« (dokumentet er på nedertysk), i 1526 »Kaffot«, næsten som det udtales på bornholmsk, og senere »Koofodtt« o.s.v. Først i 1588 ser man formen »Kofuiget«, men den er ikke almindelig, og Kofod'erne selv har ikke selv stavet navnet med noget »g«, så det vil være forkert at tillægge denne form nogen betydning. Den bornholmske udtale: »Kåffed«, med tryk på første stavelse, giver ingen hjælp. Den er – som

f.eks. *Ny kirke = Nyker og Nyker sogn = Nykersen* – et eksempel på vort sprogs dejlige evne til at blødgøre lidt for hårde sammensætninger, og altså blot et udsagn om, at det bornholmske sprog endnu var levende, da Kofod'erne begyndte at gøre sig gældende, så det var rart at få navnet til at løbe let.

En foged ville dengang på nedertysk skulle staves »voget«, på dansk »fogith«. Der er altså størst sandsynlighed for, at navnet simpelthen kommer af en ko-fod – en ikke ualmindelig navneskik. Vikingernes tilnavne kom ofte af en legemlig skavank eller ejendommelighed (Blåtand, Halte, Krogyg, Harefod etc.), uden at nogen blev stødt af den grund. Selv tilnavnet »Drukken« var ikke ualmindeligt! Men det var *personlige* navne. Skikken at bruge slægtsnavne kom først til Norden – herunder Holsten – sidst i 1200-årene, altså netop som vi finder sporene af de første Kofod'er, men kun i de højere kredse. I borgerstanden blev den faktisk først almindelig i 1600-årene, og hos bønderne endnu langt senere.

I 1200-årene begyndte udviklingen bort fra det feudale landbrugssamfund til den mere nu-

ancerede vekselvirkning mellem bønder, borgere, klerke, væbnere og riddere. I et sådant samfund blev der behov for, at det voksende aristokrati, der færdedes i byerne, klostrene og adelsborgene, kunne udskille sig med slægtsnavne. Men også slægtsnavnene udsprang ofte fra et øgenavn (eller kælenavn); den anden mulighed var at tage navnet efter lokalitet, man boede i, men det var jo ikke alle beskåret.

I Wedel i Holsten, hvortil de første spor af Kofod'er vil føre os, fandtes i 1400-årene bl. a. familierne »Fede«, »Harelår«, »Finkefænger« o.s.v. Et medlem af familien Wedel, som de første Kofod'er var i nær kontakt med, var forresten *Bernardus von Wedel, kaldet Kohoved*. Sådan benævnes han, uden malice, i de officielle dokumenter, og det har han måttet finde sig i. Netop her i marsken, hvor kvægbrug var den vigtigste næringsvej, kan en klumpfod, ja blot en halten, et tilfældigt drilleri, let have givet et øgenavn status som slægtsnavn.

I min egen skoletid på Bornholm havde alle i klassen øgenavne, næsten alle udledt af dyr. En langbenet »horra« fra landet kom aldrig til at hedde andet end »Kalledajns«. Hver gang jeg møder ham kommer jeg stadig til at sige det for mig selv. Måske bryder han sig ikke om at blive kaldt det, men hans børnebørn vil ikke have nogen erindring om den dag til skoleballet, da en lille, dum pige for første gang hviskede ordet til sin sidemand, og det så gik salen rundt.

Et yderligere indicium for navnets oprindelse er, at væbneren Markvad Kofod i 1370-erne brugte en ko-fod i sit segl. Han kan have udledt den af navnet, og ikke omvendt, men det må være mest sandsynligt, at et så tidligt slægtsmærke har fulgt navnet fra sin oprindelse.

Værktøjet »kobben« hedder iøvrigt på tysk »kuhfuss«, hvilket også i militæret har været brugt som kælenavn for et gevær eller en kanon. Det sidste kan ihvertfald elimineres for 1300-årenes vedkommende. Men navnet Kuhfuss, der faktisk forekommer i Tyskland idag, kan jo meget vel være kommet herfra. At Kofod'erne skulle have levet i ubemærkethed, fra vi taber sporet af dem i Hansestæderne omkring år 1500, og til vore dage, lyder i hvertfald ret usandsynligt.

Michel-Pastor Heinrich **Kuhfuß**' Drähte recht gut sein: Mehr als 100 000 Menschen Wochenende in der Hamburger Neustadt sein konnte. Die Jazzer (links Klarinet) bei kühleren Temperaturen die Stimmung

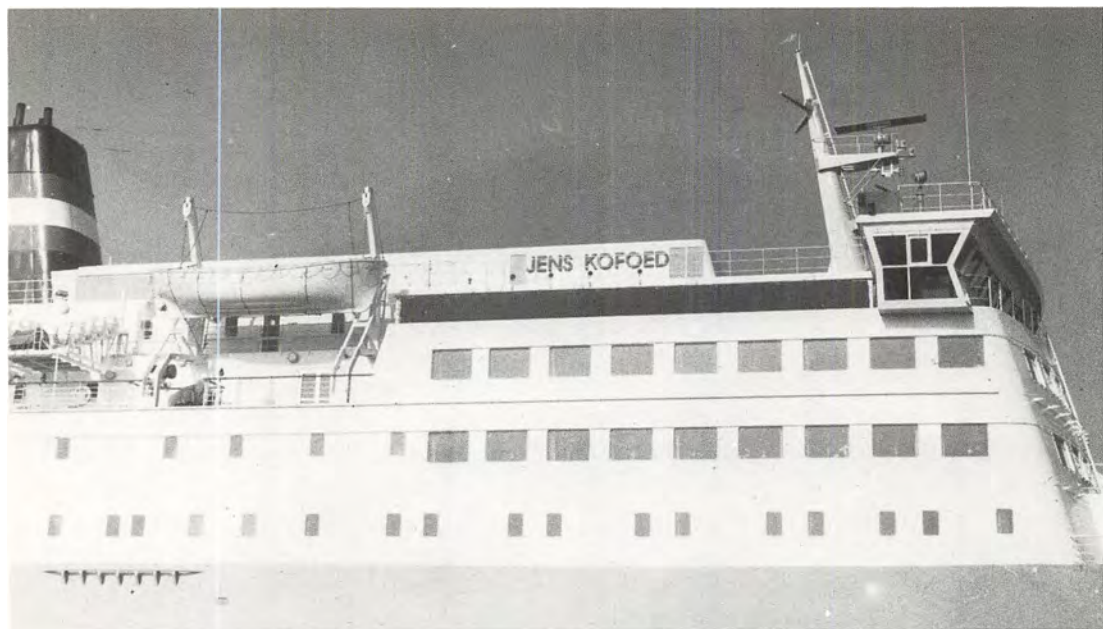
Kuhfuss er ikke noget usædvanligt navn i Tyskland. Se f.eks. et udsnit af »Hansestadt Hamburg« 18/6 1979.

Først i midten af 1600-årene begyndte Kofod'erne, efter gammel, nordisk skik, at føje faderens navn til slægtsnavnet – som Jens Peder-sen Kofoed eller Kristine Madsdatter Kofoed – hvilket naturligvis letter slægtsforskningen betydeligt. Men nogle kunne også forkaste slægtsnavnet og alene bruge faderens navn. Og andre kunne optage Kofod-navnet fra moderen eller endda fjernere slægtninge, ligesom »uægte« børn ofte antog det. Der var altså ingen faste regler. I vore dage ser man igen mange, sammensatte navne, nu med andre præmisser, og endnu større forvirring til følge.

Det er derimod rart at se, hvor trofast de gamle Kofod'er fastholdt slægtens foretrukne fornavne, især Hans, Peder, Mads og Jens. Nemme og gode navne, til venlig tiltale! De går igen i næsten hver eneste Kofod-familie, lige til vore dage. Døde et lille barn – det skete jo ofte – overtog en følgende det gode navn. I midten af 1600-årene, da vi begynder at kunne følge hele familier, bemærker man iøvrigt den skik, at den første søn får morfaderens, og den næste farfaderens fornavn.

Som vi har set, er de ældste stavemåder af navnet ganske vilkårlige, efter tidens skik. Skønt de gamle Kofod'er sikkert var ganske ligeglade med, hvordan deres navn blev stavet, er det for eftertiden blevet et vigtigt problem, der nødigt skulle blive større, hvormange e-er der skal med i navnet.

Som man ser, er der i de første former ofte »pyntet« med uvedkommende bogstaver – en gang imellem indsniger der sig også et enkelt »e«. I slutningen af 1500-årene, da Kofod'erne begynder at markere sig i den bornholmske over-

Navnet Kofod får eniver til at tænke på Bornholm. Nu også på vej hertil, hvor Bornholmstrafikkens nye skibe er blevet kaldt »Jens Kcofoed« og »Poul Anker«.

klasse i større tal, begynder de imidlertid selv, næsten uden undtagelser, at benytte stavemåden »Kofod« (»Kofodt«). Siden har der udskilt sig mindst 4 stavemåder, eftersom præsterne har fundet det for godt at notere i kirkebøgerne: Kofod, Kofoed, Koefod og Kofoed, ja der er endda en enkelt »Koffoed«. Medens der ikke er tegn på, at de tre første stavemåder skulle rangere forskelligt, er der på en eller anden måde opstået en myte om, at det skulle være finest at have 2 e-er. Nogle anser det endda for at være et sikkert tegn på adelsskab, eller direkte nedstamning fra »Bornholms befrie:« (der imidlertid selv underskrev sig »Kofod« eller blot »Kofod«).

Dette er naturligvis ikke rigtigt. Konsekvent brug af formen Kofoed påbegyndtes først i 1800-årene i visse slægtsgrene, f.eks. Lauegårds-slægten. Den senere adlede gren, der vitterligt nedstammer direkte fra Jens Kofoed, holdt også godt fast på de 2 e-er. 1800-årenes slægtsforskere bøjede sig ærbødigt for ambitionerne, og stavede *alle* Kofod'er med 2 e-er, for ikke at fornærme nogen.

Det er formodentlig de første slægtsforskere i 1700-årene, der har indført denne »standsfor-skel«, som i tidens ånd skulle skelne mellem »adelskoefoeder«, der nedstammede direkte fra de gamle frimandsfamilier, og »bondekofoder«, der »uberrettiget« havde antaget navnet fra en kvindelig slægtning, som »uægte børn« eller lignende. Det havde naturligvis været rart for slægtsforskningen, om en sådan adskillelse havde kunnet læses ud af stavemåden. Det er muligt, at det gælder for enkelte slægtsgrene i 1800-årene, men præsterne har tilsyneladende aldrig selv været opmærksomme på problemet, og har indført navnet i kirkebogen, som vinden blæste.

Som allerede nævnt i indledningen har jeg i denne bog ikke taget sådanne hensyn, men bruger den enkleste og ældste stavemåde: *Kofod* til at betegne slægten som sådan, medens jeg søger at omtale de enkelte medlemmer med den stavemåde de *selv* brugte. De ældste, ganske vilkårlige stavemåder (før ca. 1570) har dog måttet slås sammen som almindelige »Kofod'er«.

Normanneren Anfred Kofod

Begeistrede Kofod-granskere har ikke villet se ende på de glørværdige muligheder, deres gode navn indeholder. En god ven af mig – Kofod, naturligvis – havde i den ældste stamtavle bemærket, at »danske adelsmænd af Kofod-navn og våben have været blandt normannerne, der indtog Normandiet. År 1063(!) kom Vilhelm Conqvestor fra Normandiet til England, og da findes i registeret på den normanniske adel, som var med ham (efter en tavle, som endnu skal findes i en kloster-kirke i Engeland), een navnlig Arnfred Kofod«. På ferieture i Normandiet standsede min ven derfor fortrinsvis ved værts-huse med navnet »Pied de beuf« (= Ko-fod), for der især at dvæle hos sine normanniske aner. En anden god rønnebo, billedskærer Koefoed, fremstillede en over-legemsstor betonstatue af ridder Arnfred, som en barsk, noget lavbenet, men uhyre tung viking. Han venter endnu på sin hædersplads.

Kigger man nærmere på denne farverige indledning til Kofod'ernes historie, blegner den imidlertid lidt. Det er rigtigt nok, at en vis *Anfridus, cognomento Ceouffoote* optræder i et latinsk værk fra 1619, der bl. a. gengiver diverse kilder fra Vilhelm Erobrerens indtagelse af England i 1066 (ikke 1063). Her er der lister over normanniske riddere, der deltog i erobringen, gengivet fra tavler i det berømte Battail Abbey ved Hastings. Men det er *ikke* på disse lister, han figurerer, men på en oversigt over normanner, der udmærkede sig i England *før* erobringen.

I England levede angelsaksere og danskere side om side, og i fuld gang med at blande sig. Levevisen var endnu enkel, nordisk, efter vikingernes skik. Kong Edvard havde imidlertid i begyndelsen af sin regeringstid sværmet for normannerne mere forfinede kultur – efter nogle hundrede år i Normandiet var de nordiske vikinger blevet ganske »civiliserede« efter fransk manér. Ved en national revolution i 1050-erne blev de fleste af kong Edwards normanniske venner imidlertid fordrevet – hvilket blev anledningen til Vilhelm Erobrerens landgang.

Den nævnte liste over normanner i England

før erobringen omfatter først og fremmest ærkebisp Robert af Canterbury og bisperne Vilhelm af London og Ulf af Dorchester – alle tre »udrensed« i 1050-erne. Af andre normanner, kendt for at eje store landområder i England, finder man på listen Sweine (Svend) af Essex, og Osbernus (Esbern) – gamle danske navne. Sidstnævnte søgte ly hos kong Macbeth i Skotland, medens Svend tilsyneladende var i stand til at blive boende på sine godser. En kongelig embedsmand Alfridus (Alfred) er der også, samt »mange an-

Billedskærer Chr. Koefoed med sin skulptur af vikingen Arnfred Kofod.

Peder Kofod - kartograf i 1700-årene - tillod sig at føje det lille »de« til cartouchen på sit Bornholmskort, trykt i Pontoppidans danske Atlas 1763. »De Kofod« eller »von Kofod« skulle understrege det adelige slægtskab.

dre af kong Edwards tro mænd«. Samt altså Anfred, kaldet Kofod! Navnet Anfred peger iøvrigt mere på normannisk end på engelsk (dansk) herkomst.

Nu er en 1600-års afskrift naturligvis intet sandhedsvidne. Hertil kommer, at i det nordiske kulturområde – hvortil England og Normandiet endnu hørte – var man ikke begyndt at anvende slægtsnavne. Tilnavnene var endnu personlige, som Vilhelm Erobrerens. De 17 navngivne mænd på listen er fortrinsvis nævnt ved navn og titel – 2 ved et stecnavn, og 2 – herunder altså Anfred – ved et andet tilnavn. Hvis tilnavnet stammede fra en mands opholdssted, kunne det

naturaligvis af denne grund gå i arv, men næppe et navn som Kofod.

Noget udsagn om »adelsskab« – dengang et endnu flydende begreb – kan altså heller ikke på nogen måde udledes af listen. Kun at denne Anfred må have været en standsperson med en vis indflydelse i England i tiden 1050 – 1066. Men at prøve at sætte ham i forbindelse med slægten Kofod vil være urimeligt.

Kofod'ernes adel

Medens »adelsvingen« Anfred Kofod må siges at være et blindspor, fører det næste vidnesbyrd om en Kofod os direkte ind i adelsstanden. Som

vi skal se, begynder en lang række spor i Holsten med en Albertus Kofod i 1286, der på latin benævnes »miles«, hvilket egentlig betyder soldat, men dengang: Ridder – altså begyndelsen til en adelsfamilie. Men ingen af hans efterkommere nåede op på dette niveau, og i de følgende århundreder – ja, helt op til 1903! – bevægede slægten sig faktisk op og ned, lige under den af eftertiden så eftertragtede adelsgrænse. Omkring år 1600 syntes tinderne at være i sigte, men påny faldt slægten tilbage til den »højere middelstand«, hvor der sikkert også var tryggere. Hvem ved, om Kofod'erne overhovedet havde overlevet i de tyndere, mere udsatte luftlag.

Nu var »adel« heller ikke da blevet noget eentydigt begreb – ordet »adel« blev faktisk først almindeligt i 1500-årene. I 1300-årene bestod standen endnu af de gamle ridderslægter, der sad på sine borge som feudalherrer, som fyrsterne høvedsmænd, men med udstrakt lokal myndighed. Til det grove arbejde: Deltagelse i krig, inddrivelse af skatter, m.m. var der opstået en »lavadel« bestående af »væbnere« (lat. famuli eller armigeri, tysk knapen), ofte udgået fra de frie storbondekredse, der fik skattefordele i stedet.

Albertus Kofods efterkommere i 1300-årene nåede ikke højere end væbner-placeringen, og gled tilsyneladende ud af denne i slutningen af århundredet. De opnåede ikke, som de væbnere der »holdt ud« i det følgende århundrede, at blive indrullerede i adelsstanden på linie med ridderne, og med de samme privilegier. I 1400-årene var det alene patricierfamilier i Lybæk, som videreførte navnet – ikke nogen ringe placering, men altså ikke adel.

På Bornholm gik udviklingen, som også nu, langsommere end i omverdenen. De bornholmske væbnere, udnævnt af ærkebispens i Lund, blev ikke som deres fæller »ovre« automatisk til adelsmænd. De vedblev at være en slags lavadel, der nok havde samme skattefriheder som adelen – dem kunne ærkebispens jo meddele – men de opnåede ellers ikke adelige privilegier. I 1500-årene blev denne lokale væbnerstand til »frimænd«, medens kongelige væbnere blev »adel«. Skatteprivilegierne beholdt de, men andre adelige rettigheder, såsom hånd- og halsret over un-

dergivne, ret til at bjærge vrug på egen strand og til at jage stort vildt i egen skov, blev et omtvistet spørgsmål, der især tegnede forskellen fra den virkelige adel.

Ved et møde i 1572, hvor en kommission af danske adelsmænd skulle dømme mellem den lybske foged og frimændene, der naturligvis nægtede at betale skat til lybækkerne under henvisning til deres skattefritagelse, mødte der 17 frimænd (hvorimellem 3 Kofod'er, jfr. kapitel V). De erklærede, at »de haver dem ingen frihed ydermere tilholdt, end som de af fader og forældre arvet haver . . . og denne frihed haver de i ingen måde forbrudt, men udi denne fejde (krigen mod Sverige) ladet sig finde at bruge til skibs . . . og enhver ladet sig finde villig efter sin formue, og dermed hjælpe at forsvare deres eget land . . . med gods og blod, og hvad de formåede, være kongens tro tjenere efter deres ringe formue . . .« Det er som kongens væbnere – nu ærkebispens er ude af billedet – at frimændene her søger basis for deres særstilling. Men i løbet af 1600-årene blev deres rettigheder een efter een beskåret af kongen og adelen. Således kom frimandsretten alene til at følge de ret få gårde, der var udlagt som frimandsgårde. Man måtte altså stille 2 betingelser for at være frimand: 1) at være af frimandslæggt, 2) at bebo en fri gård. Og efter enevældens indførelse i 1660 blev også denne rettighed udvandet, idet det nu blev tilladt, at også andre kunne købe frimands-gods.

De første bornholmske Kofod'er i 1500-årene var tydeligt nok frie standspersoner, der ifølge deres position rangerede lige med frimandsstanden, der da, sammen med de få, danske adelsmænd, udgjorde øens aristokrati. Men vi vil komme til at se, at deres vigtigste mål i slutningen af århundredet netop var at komme *ind* i denne stand, med dens vigtige skatteprivilegier. De andre, omtvistede adelsgoder: Våbenskjolde, rang, hånd- og halsret, jagt- og strandret, har sikkert ikke interesseret dem så meget som skattefordelene.

Som vi også skal se, lykkedes det fuldt ud, for begge de daværende Kofod-familier og hver på sin måde, at komme ind i lyset og blive fri-

Oversigtstavle over den i 1903 adlede gren

Født ca.	Mandlige descendenter		
1550	Hans Kofoed, Blykobbegård		
1598	Peder K. Borgmester, Rønne		
1628	Jens Pedersen K. Kaptajn, Maglegård		
1667	Jørgen Jensen K. Løjtnant, Christiansø		
1698	Jens Jørgensen K. Brygger, Kbhvn.		
1749	Peder K. Vinhandler, Kapt., Kbhvn.		
1785	Hans Jacob Koefoed, Generalauditør, højesteretsassessor, geheimekonferensråd, Kbhvn.		
1832-37	Jens K. Diplomat, statsrådssekr.	Peter K. Overauditør, etatsråd	Vilhelm K. Kontreadmiral
1871-75	Ove K. Amtmand	Poul K. Hovedbogholder	Ejnar K. mag. scient.
1900-10	Jørgen K. Sognepræst	Hans Peter K. Forfatter	Vilhelm K. Læge, Norge
1937-42	Jens K.	Johan K.	Ejnar K.
1962-65	Lars K.	Vilhelm K.	Johan Peter K.

mænd. Øens højeste embede som landsdommer var da også åbent for dem, og 2 landsdommere Kofod opnåede at blive titulerede »vor mand og tjener«, hvilket normalt alene brugtes overfor adelige. Den første af disse, Jens Kofoed til Kyndeggaard, blev adeligt gift, og i en arvesag tillagt samme rettigheder som sin adelige svigerfamilie. Men officielt anerkendt af kongen eller den øvrige adel blev de bornholmske Kofod'er ikke. »Bornholms befrier« Jens Pedersen Kofoed, der ligeledes var adeligt gift i andet ægteskab, søgte da heller ikke på nogen måde at påtage sig adelskab, endsigse adelige vaner.

Det blev da også først eftertiden, især de romantiske 1800-år, der fik så travlt med Kofod'ernes adelskab.

En vigtig anerkendelse af adelskab bestod i optagelse i de gældende adelskalendere. Allerede i den første, store fortegnelse over »adelige familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne«, der påbegyndtes i 1787, finder vi »en gammel familie, hvoraf *Markvard Kouot*, der i 1370 ejede gods i Wedel sogn«. – En angivelse, der har ført adskillige slægtsforskere til Vejle (= Vedel), men som må bygge på det i kapitel IV gengivne brev af 1370, hvori han nævnes »Knap«.

»Nyt dansk adelsleksikon« af 1904, som endnu er den »officielle«, danske adelsfortegnelse, og som bygger på kildekritiske studier, angiver en »uddød slægt Kofod ved Markvard K., væbner 1378«. Her er det et andet brev, der ligeledes gengives senere, som er grundlaget. Egentlig burde han, som *holstensk* væbner ikke have været medtaget i denne rent danske fortegnelse. Men undersøgelserne i denne bog, som sandsynliggør en forbindelse fra Holsten over Lybæk til den nulevende bornholmske slægt, gør det imidlertid berettiget at lade ham blive!

Medens Markvard Kofod, trods sin korte, og ikke særlig glørværdige karriere – de 2 breve omhandler alene en gæld, han ikke kunne betale – lever videre i det danske adelsleksikon, gik det ikke så godt for de *bornholmske* Kofod'ers adelskab, som 1700- og 1800-årenes slægtsforskere søgte at få stadfæstet, på grundlag af et tvivlsomt væbnerbrev (jfr. kapitel II). I 1787-

konnet anføres nok så smukt, at »stamfaderen til den endnu blomstrende familie, Jens Kofod på Bornholm, blev den 14. juli 1514 adlet af ærkebiskop Birger i Lund«, og alle var glade, indtil væbnerbrevet i 1879 blev erklæret for falsk, eller – selvom det havde været ægte – kun bevis for frimandsstand, og ikke adel! Nyt dansk adelsleksikon måtte altså i 1904 forkaste den gamle, bornholmske Kofod-adel.

Men i allersidste øjeblik kom der oprejsning. Ganske vist var adelskab nu en ren formalitet, men i 1903 havde en københavnsk gren af Kofod-slægten opnået kongebrev på, at de og deres mandlige afkom nu kunne regnes for at høre til den danske adel. Og *de* nåede at komme med i »Nyt dansk adelsleksikon«.

Mod en erkendtlighed til den betrængte statskasse, befordret af den foretagsomme justitsminister Alberti, kunne man – hvis man kunne stille rimelige vidnesbyrd på benene om adelskab i familien – få en kongelig bekræftelse på, at man var »adelig«. Her kunne »Jens Kofod 1514« jo ikke mere bruges, men de mange eksempler på, at landsdommer Jens Kofoed, der levede omkring år 1600, blev tituleret i adelige vendinger, har været tilstrækkeligt indicium i denne forbindelse.

Det blev tre brødre – en statsrådssekretær, en overauditør og en kontreadmiral – der nedstammede direkte i 5 led fra Jens Pedersen Kofoed, der blev de første bærere af den nye adel. I 6' led har amtmand Ove Kofoed mellem 1927 og -31 resideret i Jens Pedersen Kofoeds formodede barndomshjem.

Desværre er denne sene adels-spire ikke så livskraftig som f.eks. Lauegaardsfamilien. I 1946 var den adelige gren vokset til 20 personer, hvoraf der var 6 mandlige under 50 år, der altså kunne formodes at videreføre grenen, men i 1978 var der ialt 16 i live, og heraf ligeledes kun 6 mandlige under 50.

Man kan med en vis ret betragte anerkendelsen af denne slægtsgren som adelig som en art sen notabilisation af hele slægten. Den adelige gren udmærker sig jo ikke, med hensyn til afstamning, for nogen anden af de direkte afstamninger fra 1500-årenes bornholmske Kofod'er.

Det er med god samvittighed, at Kofod'erne kan tillægge sig denne værdighed, hvor symbolsk den end er idag, for den allerførste dokumenterede Kofod: Albertus, ridder 1286, var jo notorisk adelsmand. At alle de følgende nok ikke blev det, ændrer ikke på dette forhold.

Kun kan man beklage, at det først lykkedes så sent, at der ikke er mange fordele tilbage. Skattefordelene, som de bornholmske Kofod'er først og fremmest kæmpede for, er forlængst borte som dug for solen. Den sidste adelsrettighed: Adgang til visse frøkenklostre, kan synes et noget fattigt resultat efter 700 års stræben.

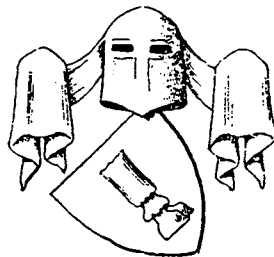
Kofod-våbnet

Til adelskab hører jo et *adelsvåben*, og også dette statussymbol har optaget slægtsforskerne, især i den romantiske tidsalder.

På den tid, vi beskæftiger os med, var der imidlertid utallige borgerlige slægter, der anvendte slægtsvåben, ofte med skjold og hjælm ligesom adelen, så der er ingen mulighed for at udlede noget adelskab af Kofod'ernes våbenskjolde. Men der er andre spændende momenter.

Ligesom slægtsnavnene var våbenmærkerne oprindeligt *personlige* – så at man kunne kende forskel på ridderne i deres rustninger – og de blev så efterhånden til slægtsmærker. Til dekorative formål var de udformet med skjold og hjælm m.m., men ved andre lejligheder, f.eks. i segl, var det alene *våbenbilledet* der blev anvendt, ofte sammen med indehaverens initialer.

Foruden de egentlig våben med deres billeder brugte man også de såkaldte *bomærker*, der tidligere er blevet oversat som en lavere stands personmærker. Det viser sig imidlertid, at næsten

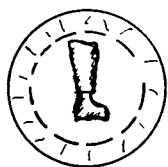

Kofod-våben med kofoden, tøndehjelm og »hjelmlæde«, sådan som tegneren opfattede det i 1910, og som det nu med tvivlsom berettigelse går igen i »Danske Adelsvåben«.

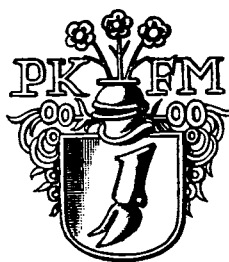
alle har haft et personligt bomærke foruden det eventuelle slægtsvåben, og at man i valget af bomærke ofte har brugt de samme hovedformer inden for slægten. Efterhånden som der, ligesom våbnene, bliver indsamlet større rækker af bomærker, vil disse blive uvurderlige for slægtsforskningen. De findes i segl, som »underskrifter« på dokumenter, og som ejermærker på ting eller boliger. Det er enkle, runeagtige mærker, lette at skære i træ, hugge i sten eller prente, og med millioner af variationsmuligheder.

Som nævnt trivedes de 2 mærkeformer: Bomærkerne, der måske stammer fra oldtiden, og riddertidens våbenmærker side om side indtil 1600-årene, da bomærkerne forsvandt – folk kunne efterhånden selv skrive deres navn eller initialer – medens slægtsvåbenene fortsatte deres udvikling – for ikke at sige forfald – til vore dage. Bomærkerne er forresten ved at genopstå som institutions- eller trustmærker, i reklamens tjeneste.

Vi har som nævnt det første Kofod-våben i Markvard Kofods segl under brevene af 1370 og 1378: En tydelig ko-fod, med nogle mere utydelige bogstaver – formentlig hans initialer – i en oval uden om. De ældre våbenhåndbøger har ikke kendt dette mærke, men i »Nyt dansk Adelsleksikon« 1904 og den tilhørende våbenbog af

Den første ko-fod. Skitse af Markvard Kofods segl på dokumenterne af 1370 og 1378.

Poul KoFoed Madsen's segl fra 1672. Ko-foden blev brugt af Østermarie-grenen i 1600-årene.

Ko-foden på et nutidigt ex-libris (tegnet af billedskærer Koefoed til hans søn, lektor H. A. Koefoed) af slægten »Koefoed fra Duebjerggård«. »J. M. K.« henviser til »Jens Madsen Kofod 1514«, som Chr. Koefoed holdt trofast ved.

1700-årenes elegante, rokokoprægede adels-skjold, sådan som det angaves at være givet »Jens Kofod, 1514«, og sådan som det senere er blevet de adelige Kofod'ers våbenmærke.

1910 er Ko-foden gengivet, tydeligt nok på grundlag af dette segl. Nu er den blot indføjet i et skråtstillet skjold, og prydet med en såkaldt tøndehjelm med »hjelmlæder«. Denne lidt spøgelsesagtige gestalt er antagelig tegnerens værk. I denne udformning finder vi våbnet, senest i Politikens håndbog: »Danske Adelsvåben«.

Også de gamle, bornholmske Kofod'er har imidlertid anvendt ko-foden som våbenmærke – vel næppe gennem overlevering fra Holsten, snarere ved association fra navnet. Det var den såkaldte Østermarie-gren, der optog dette mærke i 1590-erne, dels på en ligsten i Østermarie kirke, dels i borgmester Esbern Kofoeds segl. Derefter brugtes ko-foden jævnlige i denne slægtsgren, bl. a. af borgmester Poul Kofod, Svaneke 1673, der som vist forsynede den med en lille, ikke særlig martialsk hjelm med 3 blomster oveni. I dag har bl. a. slægtsgrenen »Kofod fra Duebjerggård« antaget, og fået registreret ko-foden som slægtsvåben.

I »Leksikon over adelige familier . . .« 1787 . . . finder vi imidlertid ikke ko-foden som den holstenske slægts våben, men »en halv hjort«, illustreret som vist. Oprindelsen til dette våben er ukendt, og er derfor forkastet af »Nyt dansk Adelsleksikon«. Under mine undersøgelser har jeg

fundet spor af forbindelser mellem Kofod'erne og de holstenske adelslægter Vedel og Kulen, men disse anvendte våbner, der ikke passer til dette billede. Den rigstyske adelslægt Kohl, Kohle, kan måske have forbindelse med Kulen – begge havde relationer til Mecklenburg – og denne slægt anvendte »forenden af en tilhøjre vendt gemse . . .«, hvilket ville passe fint med vor halve hjort (våbenbilleder skal læses bag fra skjoldet). Nøjere undersøgelser kan måske føre til nye spor.

Det blev imidlertid hverken ko-foden eller den halve gemse, der blev Kofod'ernes kendteste våbenmærke, men et meget gammelt og meget anvendt – næsten bomærke-lignende – billede: *Sparren*, toppen af et tagspær. Det er familien fra Rønne-egnen der tager det op, på landsdommer Jens Kofoeds segl, på hans lysekroner i Ny kirke 1594, senere også på hans gravsten. Også Hans Kofod, Blykobbegård, brugte sparren i sit segl fra 1595, fra 1608 brugte hans ældste søn Mads Kofod den, o.s.v.

»Danske Adelsvåben« anfører ikke mindre end 18 slægter med sparren som våben, og uden brugtes den som inddeling i mange andre våben. Den var også et almindeligt led i bomærkerne. Den er brugt af slægten Gagge, der bl. a. fandtes på Bornholm, og var indgiftet i Kofod-

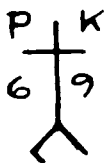

Den »halve hjort«, som adelsleksikonnet i 1787 gengav som Wedel-Kofod'ernes våben.

Hans Kofod, Blykobbegård's segl, med sparren, skjold, hjelm og »vesselhorn«. Brugt første gang i 1595. Her gengivet efter byldningsdokumentet fra 1608.

Næsten identiske segl blev ved samme lejlighed brugt af hans bror, landsdommer Jens Kofod og hans søn, Mads Kofod.

1) Bømærket på Rønne kirkes kalk, og

2) Peder Kofoed (Østermarie's) bomærke på hans segl af 1569, anvendt ved byldningen 1608.

gård-familien, men den kofod'ske sparre stammer snarere fra slægten Uf, af skånsk adel, der fra 1400-årene havde været fremtrædende frimænd på Bornholm. Mindst een af de første bornholmske Kofod'er giftede sig ind i denne familie, og i løbet af 1500-årene blev det dem, der kom til at overtage Uf'ernes position. Noget tyder på, at deres første slægtsgårde i Rønneegnen: Kyndegård og Blykobbegård var arv efter Uf'erne. Der var intet mærkeligt, endsiges odiøst, i »tilegnelsen« af en nærtstående slægtsmærke. Senere tiders våbenskjoldsmani var endnu ikke iværksat.

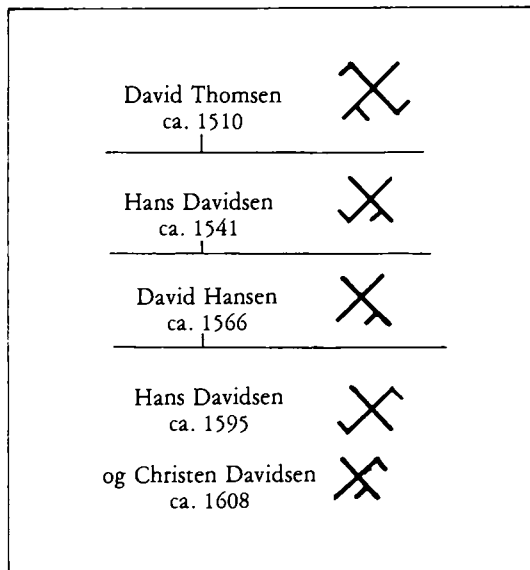
Den enkle sparre blev denne slægtsgrens foretrukne mærke, undertiden sammen med kofoden, efterhånden som familierne igen krydsedes. Også på Jens Pedersen Kofoeds mindetavle fra 1680-erne i Østermarie kirke finder vi naturligvis sparren, kronet af hjælmen og de 2 »vesselhorn«, som de kaldes i det heraldiske sprog. Til daglig klarede han sig ellers godt nok med sin underskrift.

Det blev jo også dette våben: ». . . et blåt spænde udi et rødt felt og to horn oven i hjælmen«, der var forlægget for det konstruerede væbnerbrev »1514«, ligesom det blev antaget af den i 1903 nyslagne adel, nu i et overdådigt udstyr.

En tredje Peder Kofoed, borgmesteren i Rønne i 1600-årene, brugte en overgang også et bomærke i sit segl. Dette - fra en kvittering i 1624 - har dog ingen lighed med de foregående.

1400- og 1500-årenes Kofod'er har utvivlsomt også haft hver sine bomærker, men mangelen på registeranter, og de vanskelige arkivforhold, gør det svært at efterforske dem. I kapitel IV begrundes jeg imidlertid, at det smukke bomærke på Rønne kirkes kalk hidrører fra den første bornholmske Kofod i begyndelsen af 1500-årene. Et segl med et bomærke med tydelig »familielighed« er brugt af Peder Kofoed, Østermarie, med årstallet (15)69. Senere har en tredje Peder Kofoed, borgmesteren i Rønne, forsejlet med et bomærke på nogle kvitteringer i 1620-erne, medens han i 1645 brugte et segl med sparre, ligesom sin familie. Men vi er her allerede inde i heraldikkens forfald, hvor betydningen af de enkelte elementer går tabt for dekorative formål.

Et eksempel på bomærkers slægtslighed. Den samme grundtype går i dette tilfælde igen gennem 4 generationer, blot med små ændringer. (Helsingørs Bomærker, Kbhvn. 1968).

TIDLIGERE FORSKNING

Første gang Kofod-navnet optræder på Bornholm, er i begyndelsen af 1500-årene, båret af en af øens ledende mænd. Som allerede nævnt blev »Jens Kofod 1514« for ca. 100 år siden erklæret for humbug, men samtidig fandt man »Peder Kofod 1510. .«, så i denne henseende skete der intet afbræk.

Men hvor *kom* da Kofodslægten fra? Var den første Kofod¹⁾ en bornholmsk almuesmand, der havde gjort sig fortjent til særlig gunst under Danmarks kampe mod Hansestæderne i disse år, og derfor var blevet slået til væbner? – sådan som de første slægtsforskere i 1700-årene antog. Var han²⁾ ud af en gammel, bornholmsk frimands-slægt, der blot nu, på grundlag af slægtens gamle våben ko-foden, havde antaget navnet? – sådan som Bornholms store historiker i begyndelsen af 1900-årene, M. K. Zarthmann, antog? Eller var han³⁾ måske en ude fra kommende, dygtig mand, der bragte navnet med sig til Bornholm? – sådan som det vil blive antaget i denne bog.

Vi må først gøre os klart, at det ikke blot er et tilfælde, f.eks. på grund af manglende brevskaber, at Kofod først dukker op i 1510. Nej, dertil er der bevaret så mange dokumenter, at det ville være utænkeligt, at en slægt, der fostrer en stormand, ikke skulle være noteret i de foregående århundreder på Bornholm. Alene i 1300- og 1400-årene har M. K. Zarthmann noteret ca. 70 væbnere eller frimænd, – ingen af dem brugte navnet Kofod, eller våbnet ko-foden.

Den første teori – væbnerslaget – er derfor besnærende, og det er ikke mærkeligt, at de første

slægtsforskere foretrak denne – en af dem endda så meget, at han åbenbart har hjulpet til selv, med et såkaldt »væbnerbrev«.

Der *er* bevaret ægte breve, i hvilke ærkebispens har slået en mand til væbner, senest i 1468, da han skænkede Oluf Bagge »frihed med skjold og hjælm, således som fribårne mænd plejer at have. . . og skal Oluf Bagge være os og vore efterkommere ærkebisperne i Lund tro og til tjeneste, så længe han bliver på vort land Bornholm.« Oluf Bagge skrev sig herefter »a wapn udi Klemensker« (hvor Baggård ligger) – hans slægt blev iøvrigt beslægtet med Kofod'erne (jfr. kapitel V).

Det så ud til, at de senere Kofod'er måtte være af frimandslægt, ja måske adelige, da de jo undertiden blev tiltalt »vor mand og tjener«. Foruden af praktiske, arvemæssige grunde var det ærefuldt at få fastslået dette. Allerede lige efter at Jens Pedersen Kofoed var død i 1691, hører vi for første gang om et sådant væbnerbrev. Men det er først i 1756, da Thura gengiver et »notatbilitetsbrev«, af hvilket han har fået genparten af den daværende amtmand Urne på Bornholm, vedrørende »en vis Jens Koefod, hvilken adelige familie endnu i landet florerer«, at vi får nærmere kendskab til det:

»Vi Byrge med Guds nåde ærkebiskop i Lund, Sveriges fyrste og pavens legat, gør hermed vitterligt, at vi af vor synderlig gunst og nåde have taget, annammet og undfanget, og nu med dette vort åbne brev tage, annamme og undfange os elskelige Jens Koefod, hans hustru, børn, hjon (= husstand), tjenere og gods, rørendes og urø-

rendes, udinden vor biskoppelige hegn, værn, fred og beskærmelse, besynderligen at ville håndhæve, forsvare og dagtinge til al rette.

Og såsom bemældte Jens Koefod, der hidtil har været ufri og en almuesmand, haver ladet sig finde udi denne tog og fejde som en brav og tapper helt til at slage på vores og rigens fjender, og forsvaret vort land, så have vi hannem for sådan hans tro tjeneste og tapperhed bevilget og samtykt, såsom vi også hannem med dette vort åbne brev bevilge og samtykke, at han herefter skal være en fri adelsmand, og haver derfor givet ham dette påtegnede adelsvåben, som er: *Et blått spænde udi et rødt felt, og to horn oven i hjelm.* Hvilket adelige våben han, hans børn og afkom, skulle nyde og beholde, og skal han, hans børn og efterkommere, såfremt de sig således forholde som han for dennem gjort haver, når noget rov og bytte efter krigen deles, tage lige lod af det bedste, som andre rigens adelsmænd.

Thi forbyde vi vore biskopper, riddere og andre adelsmænd udi vore lande, fornævnte os elskelig Jens Koefod på sådan hans adelsfrihed at hindre, eller udi nogen måde forfang at gøre. Til ydermere stadfæstelse have vi ladet hænge vores sekret her neden under dette brev. Anno domini 1514 den 14 juni.«

Med dette glimrende bevis på Kofod'ernes »adelsskab« og forklaring på dets opståen levede man lykkeligt lige til 1879, da slægtsforskeren C. F. Bricka i en anmeldelse af »Dansk Adelskalender«, der naturligvis havde medtaget Kofodslægten, erklærede væbnerbrevet for falsk. Senere uddybede han sin påstand:

»Hvis ikke dette aktstykke er falsk, gives der vist ikke falske aktstykker. De enkelte udtryk og hele vendinger passe aldeles ikke til det officielle sprog, som det brugtes i begyndelsen af det 16de århundrede. Man tænke sig et ord som »almuesmand« anvendt den gang i en sådan forbindelse! . . . Aldeles håndgribelige umuligheder i et brev fra 1514 er en sådan vending som den, at han »har ladet sig finde udi denne tog og fejde som en brav og tapper helt til at slå på vores og rigens fjender«, og den glimrende tilladelse for ham og hans efterkommere til, »når noget rov og bytte

efter krigen deles«, da at »tage lige lod af det bedste som andre rigens adelsmænd«.

Man må give Bricka fuldstændig ret: Dokumentet er i typisk 1700-tals sprog, og det er mærkeligt, at det har været godtaget i over 100 år. Rent bortset fra, at et biskoppeligt væbnerbrev ikke ville have bragt slægten ind i adelsstanden, alene i frimandsstanden.

Bricka havde også en forklaring på, hvordan falskneriet var opstået. Det måtte være Jens Pedersen Kofoed selv, der havde haft en finger med! »Mistanken falder let på ham, efter det vi ellers kende til ham«. Denne grimme anklage kunne M. K. Zarthmann, der ellers ikke var begejstret for Jens Kofoed, dog ikke lade sidde på ham (jfr. tillæget). »Netop efter det vi ellers kende til Jens Kofoed, interesserede han sig ikke for den slags tant og fjas – han havde tilstrækkelige beviser for sin frimandsstand, og det har været ham nok.« Zarthmann har sikkert ret i, at det har været hans enke, Elisabeth Akeleye, der for at ære hans minde har fået arrangeret både væbnerbrevet og den ældste stamtavle. Der gik ikke mange år efter Jens Kofoeds død, førend myterne om Bornholms befrier og hele opstanden tog til at florere.

Da Bricka kritiserede væbnerbrevet sønder og sammen kendte han ikke Peder Kofod og de voldsomme begivenheder under den lybske landgang i 1510, som han var indblandet i. Et af Brickas argumenter for, at væbnerbrevet var falsk, var at der netop *ikke* havde været nogen »tog og fejde« forud for 1514. Det har der altså været, og hvis blot en Jens Kofod, eller en samtidig antydning om bispelig belønning havde manifesteret sig, kunne vi måske gå med til, at brevet kunne være en 1700-års afskrift af et ældre forlæg. Som det ser ud, må vi helt forkaste væbnerslaget og den hypotetiske Jens Kofod 1514.

Der er derfor mere, der taler for teori nr. 2, Zarthmanns, at frimandslægten Kofod har eksisteret på Bornholm længe før 1510, blot uden at skilte med navnet. Det virker blot noget mærkeligt, at slægten pludseligt helt skulle bortkaste den gammeldanske navneskik med faderens navn, og gå over til at anvende slægtsnavnet ale-

ne, som man f.eks. gjorde i det sydlige udland. Det kan ikke have været, fordi det var moderne. Andre frimandslægter kombinerede fader- og slægtsnavnet, f.eks. slægten Uf, som den var beslægtet med.

Den pludselige opdukken af en Kofod på Bornholm i 1510 *kan* altså betyde, at en fremmed fugl har slået sig ned, som så mange andre købmænd og skippere gjorde i disse år. Friskt blod, solid baggrund, kapital, udsyn og viden kan være forklaringen på slægtens vækst og dominans.

De gamle stamtavler

Det er som nævnt over 200 år siden, man begyndte at interessere sig for Kofod-slægtens ældste led på Bornholm. Den første stamtavle blev trykt af C. Giessing i 1786, på grundlag af familieoptegnelser i Jens Pedersen Kofoeds efterslægt, jfr. stamtavle nr. 1.

Kildekritiske historikere tog emnet op sidst i 1800-årene, og det lykkedes Julius Bidstrup med sine epokegørende stamtavler, der udkom i 1886 og 1887, at lægge puslespillets øverste del færdig, ned til midten af 1600-årene. Når han ikke kunne komme længere, skyldtes det simpelthen, at de bornholmske kirkebøger, hvori præsterne indskrev alle fødsler, giftermål og dødsfald, først er bevarede fra omkring 1690. Kirkebøgerne er jo de eneste, sikre muligheder for at få brikkerne på plads. Før deres tid har man kun retsbøger, tilfældige breve, skøder m.v., hvorfra man kan udtage et og andet navn, i bedste fald en og anden slægtsforbindelse, svarende til, at man til at lægge et puslespil med f.eks. 100 brikker kun har 10 brikker til rådighed. Hvis man er heldig er der måske to der passer sammen, men deres placering i den større sammenhæng er det alligevel umuligt at finde ud af.

Julius Bidstrup tog det standpunkt, når han alligevel ikke kunne gøre det korrekt, da med forbehold, nemlig *petit*, at videregive Giessings gamle stamtavle. M. K. Zarthmann kunne naturligvis ikke lade sig nøje hermed, og forkastede efter en kildekritisk analyse den gamle stamtavles 3 ældste generationer, idet disse Kofod'er

ikke findes nævnt i samtidige kilder. I stedet søgte Zarthmann at konstruere en »stamtavle« ved hjælp af de Kofod'er der *kunne* findes i disse kilder – en opgave, der som han selv udtrykker det »fører fra den faste grund ind i gisningernes vovespil«. Han arbejdede på denne konstruktion, lige til han afsluttede sit livsværk med »Borringholmerens Historiebog« 1934 og -35, jfr. stamtavle nr. 2.

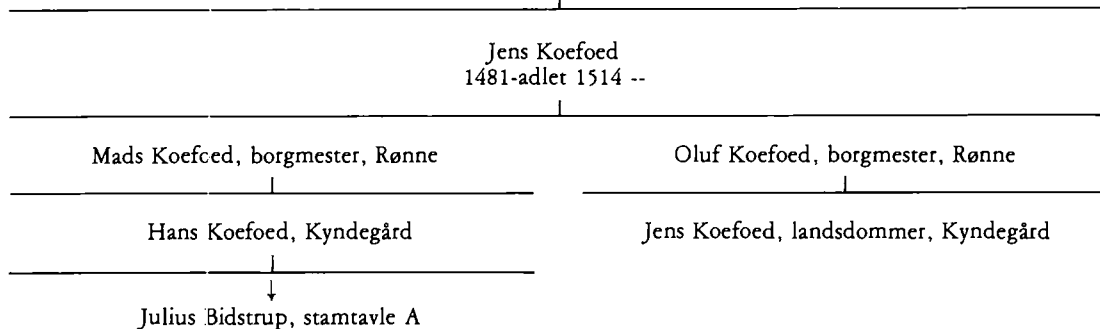
Som enhver god historiker var Zarthmann dybt engageret i sit arbejde, og i hans indlæg i Bornholmske Samlinger, såvel som i hans Bornholmshistorie har han mange gange beskæftiget sig med de ældste Kofod'er. Herunder har han ofte anvendt sine »gisninger« uden nærmere forklaring – f.eks. skrevet »Hans Pedersen Kofod« om en Hans Kofod, hvis far ifølge Zarthmanns teori skulle være en Peder Kofod, men som selv aldrig brugte dette mellemnavn. Noget sådant kan naturligvis give andre slægtsforskere grå hår i hovedet, og Zarthmann var da også selv klar over, at en nærmere forklaring på hans teorier var ønskelig. Han havde allerede renskrevet en sådan artikel klar til trykning, da han i 1933 desværre løb uklar med redaktøren af »Bornholmske Samlinger«, rektor M. C. Koefoed. Denne havde nemlig afslået at bruge et, utvivlsomt stærkt fornærmende afsluttende indlæg fra Zarthmann i dennes strid med H. Ellekilde om kampen i Malkværnsskansen 1645. Og det på grund af pladsmangel, hvorefter det kommende bind blev det hidtil mindste!

Zarthmann var blevet upopulær hos en del Kofod'er – især dem med 2 e-er – fordi han med rette, men ikke uden malice, havde nedmanet enhver snak om Kofod'ernes oprindelige adelskab, og nedstemt de overdrevne forestillinger om Jens Kofoeds rolle i 1658. Netop i disse år havde Bornholm 3 stærke Kofod'er: Ovennævnte rektor M. C. Koefoed, amtmand Ove Koefoed, samt departementschef K. H. Kofoed, der optog Bornholmske Samlinger med sin Bornholms politiske historie, lige til Zarthmanns død i 1940. Kofod'ernes kendte stædighed og slægtsbevidsthed, som sikkert har været afgørende for slægtens succes, var altså her lige ved at undertrykke vigtige slægtsoplysninger!

3 »forsøg« på at opstille stamtavler over de ældste, bornholmske led

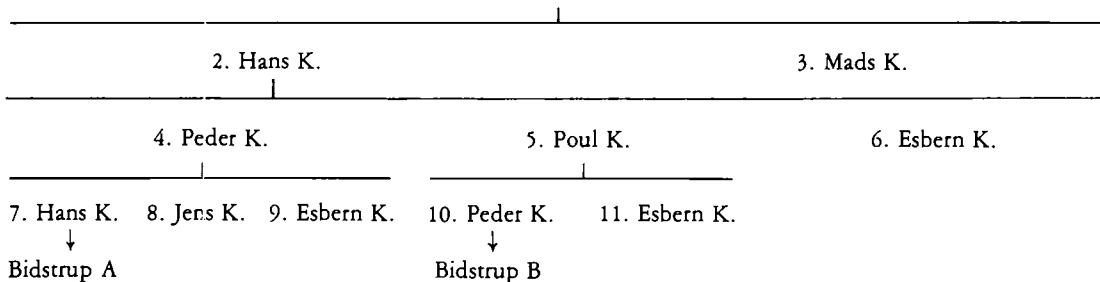
1. Giessing, 1786

Mads Jensen Koefoed, Hasle

2. M. K. Zahrtmann, 1931

1. Peder Kofod, Rønne

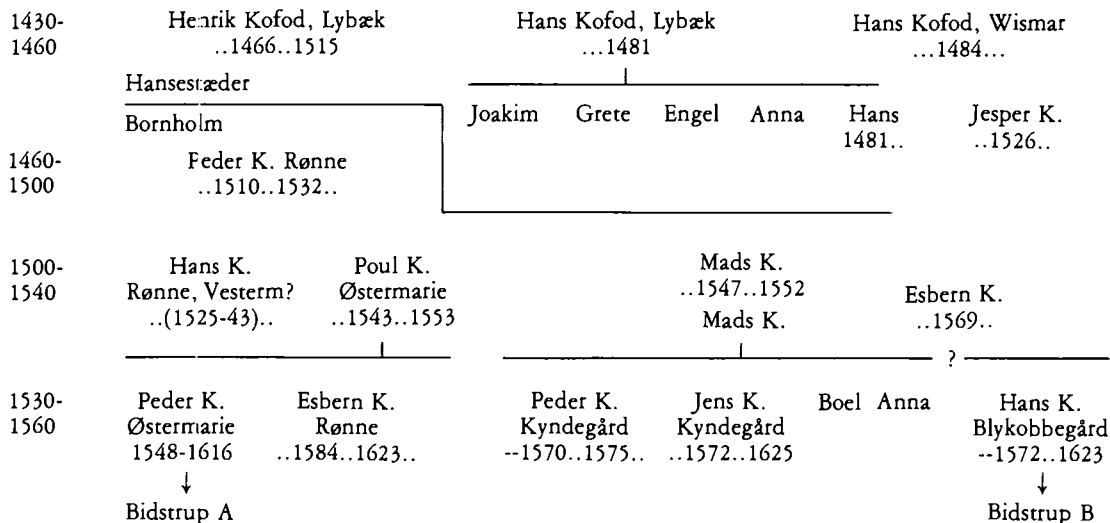

Tallene henviser til artikler i tillægget

3. J. Klindt, 1979

(jfr. kap. IV, V og VI)

Født ca.

M. K. Zarthmann ved Lilleborg. Han var søn af læge Zarthmann i Rønne og bror til maleren Kristian Zarthmann, selv læge på Sundholm i København. Beundret for sin kolossale viden om Bornholms historie, og frygtet for sit skarpe vid. Fremfor alt foragtede han autoriteter. Selv kaldte han sig »efn lidijn løggaborra« (= lugedreng), der lugede ud i de forvrængede opfatelser af Kofod'ernes historie, og meget andet.

Imidlertid er Zarthmanns manuskript til hans teori om slægtens rødder heldigvis bevaret. Fra hans korrespondance med min far, der var en af hans gode venner, ved jeg, at han gerne ville have det trykt, og det er derfor naturligt at lade artiklen trykke ubeskåret som tillæg til denne bog.

Zarthmanns konkrete oplysninger er som altid korrekte – kun kan man være uenig med ham om fortolkningerne. Efter at have gennemgået de forhåndenværende kilder, og fortolket dem med hensyn til Kofod'ernes oprindelse og fri-

mandsskab, fremstiller han sin »gisning«, der går ud på, at fornavnene Peder og Hans i 1600-årene ofte skifter fra far til søn, og at man derfor kan »forlænge« denne skik ned i de mørke 1500-år, hvor vi er på bar bund, og så at sige »hoppe« ned ad på de spredte Per'er og Hans'er, der forekommer i kilderne.

Det er da også lykkedes Zarthmann på denne måde at springe fra den kendte Hans Kofod i Blykobbegaard i begyndelsen af 1600-årene, over en Peder og en Hans til den kendte Peder Kofod fra 1510. Men ideen er næsten for god. Mindst 2 af 3 børn døde dengang, inden de blev voksne, så hvem kunne garantere, at det netop skulle blive en Hans eller en Peder, der kom til at føre slægten videre? Den yngste søn arvede fædrenegården – hvem kunne ved dåben vide, om netop Hans eller Peder ville blive den yngste?

Så nemt er det altså ikke. Hvis der ikke netop skulle dukke et arvebrev, skøde eller lignende op, der klart belyser slægtsforbindelserne ned til den første Peder Kofod, kan vi godt opgive at færdiggøre den del af puslespillet. Derimod kan det første spring, ned i slutningen af 1500-årene, nok lykkes en dag. Kapitel V vil vise, hvor nær vi er.

Siden Zarthmann har ingen vovet at deltage i »gisningernes vovespil«. I den ofte reviderede stamtavle over Lauegaardsfamilien gentages f.eks. Jul. Bidstrups, altså Giessings, forkerte stamtavle således gang på gang, og det gælder også de andre slægtsbøger.

Puslespillet bliver aldrig ført til ende. Man kan utvivlsomt stadig finde enkelte brikker i arkiverne, måske også nye kombinationer, men ingen færdig løsning.

Forskningen af de historiske begivenheder i 1600-årene

Derimod er 1600-årenes Kofod'er og deres andel i Bornholms historie efterhånden udmærket oplyst. Såsnart Bidstrups stamtavler kan gå bort fra petit'en, er slægtsforbindelserne så godt som opklarede, og de historiske begivenheder i 1645 og 1658 er ligeledes behandlet mange gange.

Katastrofen i 1645 (jfr. kap. VII) blev allerede behandlet af historikere i 1700-årene, og ligger nu blotlagt i al sin traurighed. Om detaljer har der været diskuteret voldsomt, bl. a. i Bornholmske Samlinger, men ikke om Kofod'ernes andel. Den var desværre tydelig nok.

Opstanden i 1658 blev ligeledes taget op i 1700-årene, nemlig af selveste Ludvig Holberg i hans Danmarks Riges Historie, 1735, på grundlag af Jens Kofoeds beretning. Nationalromantikken i 1800-årene hævede naturligvis Jens Kofoed til skyerne, som en anden Roland, og genoptog ukritisk de sagn og legender, der havde dannet sig på Bornholm.

Reaktionen kom som en bombe, da M. K. Zarthmann i 1894 og -97 offentliggjorde 2 artikler i Historisk Tidsskrift, hvori han fremhævede *Poul Anker* som den egentlige leder, og reducerede Jens Kofoed til en landsknægttype, »lidet skikket til at give en upartisk og ædruelig fremstilling . . .«. Det var dog ikke meget, han havde at stille Anker op på, og allerede i samme række af tidsskriftet tilbageviste G. L. Grove teorien, og påviste Zarthmanns tendentiøse behandling af kildematerialet.

På Bornholm, hvor »M. K. Z.«, som han kaldte sig, med rette blev beundret for sin enorme indsigt i kildematerialet og sit kraftfulde sprog, var det meget få, der turde sætte sig op mod hans teorier – de der vovede, blev straks slået i hovedet med nye citater! M. K. Z. var gennem sin mor en direkte efterkommer af Poul Anker (der var hans 4 × tip-oldefar), medens Grove var 4 × tip-oldebarn af Jens Kofoeds fætter Mads Madsen Kofoed, og amtmand Ove Kofoed var jo 4 × tip-oldebarn af Jens Kofoed selv. Zarthmann blev rasende over amtmandens antydninger af, at slægtsfølelse skulle spille ind i

hans vurdering af Poul Anker og Jens Kofoed: »Det er grovt og frækt at smugle uværdige og smudsige slægtshensyn ind som ledetråd i en from historikers forskninger . . . Ove Kofoeds tosse stolte glæde over sin Jens Kofoed, og sin trang til at albue ham frem på andre brave borningholmeres omkostning . . .« o.s.v.

Men Zarthmanns egen opfattelse af Jens Kofoed ændrede sig tydeligt gennem hans senere forfatterskab. Ikke at han blev mildere med årene, eller gav sig i sin opfattelse af Poul Anker som hovedmanden. Men han indså utvivlsomt, jo mere han kom til at arbejde med kilderne, hvor central og spændende en person Jens Kofoed var – faktisk havde de to passet meget bedre sammen, end den knap så farverige Poul Anker og M. K. Z. gjorde. Et eller andet sted er der sikkert Kofod-blod, også i Zarthmanns aner, og han har nok ubevidst klandret Kofod'erne, fordi han ikke kunne påvise det.

Det varede et stykke tid efter Zarthmanns død, før opstandens historie igen blev behandlet. For den generation, der havde oplevet Danmarks frihedskamp i 1940-45, virkede diskussionen om hvem der var »hovedmanden«, næsten absurd. En opstand kunne ikke være een mands værk. Men en dynamisk og modig personlighed var uvurderlig og nødvendig.

Vi, der har taget emnet op, er ikke uenige om Jens Kofoeds centrale rolle. Med Ebbe Gert Rasmussens kildekritiske undersøgelser er der nu et sikrere grundlag at bygge på. Jens Kofoed må anses for rehabiliteret, ligesom beundringen for dem der vovede livet, og for hvem det lykkedes at bevare Bornholm for Danmark, er usvækket.

HOLSTENSKE VÆBNERE (1300-årene)

Det omstridte grænseland mellem Elben og Ejderen – mellem det romerske rige og Germanien, og senere mellem Tyskland og Danmark: *Holsten*, er oprindelig en del af den nordiske kulturkreds. Arkæologiske fund viser det tydeligt. Omkring 1300, da vi her finder de første spor af Kofod'er, var landet imidlertid blevet en del af det tysk-romerske rige, men med stærke bindinger til Danmark.

*Hos herrerne von Wedel.
Albertus, Henrik, Didrik og
Bertold Kofod
1286. . . 1322. . .*

Allerede i 1286 – tilfældigvis samme år som Erik Glipping blev myrdet i Finderup lade – finder vi det første spor af Kofod-slægten. Tienden af landsbyen Grevenkop i Stormarn skal overdrages til domkapitlet i Hamburg. Sammen med 18 andre af domkapitlets tro riddere og væbnere (*militis et armigerum*) finder vi *albernus covoth*, Henrik von Wedel m. fl. som vidner. I et samtidigt brev nævnes Albertus Kofod udtrykkeligt som »miles« – ridder.

I 1303 køber en beginerprovst i Hamburg (forstander for en institution for ugifte kvinder, der ikke vil være nonner) fiskerettigheder ved øen Gorrisweder i Elben, og her vidner ligeledes Henrik von Wedel, nu som den ældre, Henrik von Wedel den yngre, begge riddere, medens *Reymbertus de Wedele*, *Hinricus Couot*, *Thidericus Couot* og endnu een vidner som »militis famuli«, altså riddersvende, eller væbnere. Vi kan

gætte på, at ridderen Albern Kofod nu er efterfulgt af sine unge sønner Henrik og Didrik. At der ikke er tale om en ringere stand, men snarere en aldersforskel, bekræftes af, at også en Wedel er med blandt væbnerne.

I 1312 køber Hamburger – domkapitlet tienden i landsbyen Olsdorf, og her vidner igen begge herrerne Henrik Wedel, medens *Hinricus dictus Kowt famulus* er alene om at repræsentere væbnerne.

Endelig deltager en ny væbner: *Bertoldus Kowoet* i en forpagtningsaftale af 1322 om 2 landsbyer, som brødrene von Raboysen bortforpagter til sønnen af en Hamburgerkøbmand, som de skylder 175 mark. Brødrenes onkel er ridderen hr. Henrik von Wedel, og Bertold Kofod optræder her, sammen med een til, tydeligt som denne ridders væbner.

De 4 fornavne er alle typiske, germanske og holstenske navne – der er ingen tegn på, at familien kommer andre steder fra.

De nævnte lokaliteter ligger, som man kan vente, spredt i Hamburgs omegn. Grevenkop er stadig en landsby ved Itzehoe (sikkert tilfældigt i nærheden af det sted, hvor vi finder Kofod'er sidst i 1300-årene), Gorrisweder oplugt af Hamburg havn, og Olsdorf en Hamburg-forstad, med en af Tysklands største kirkegårde.

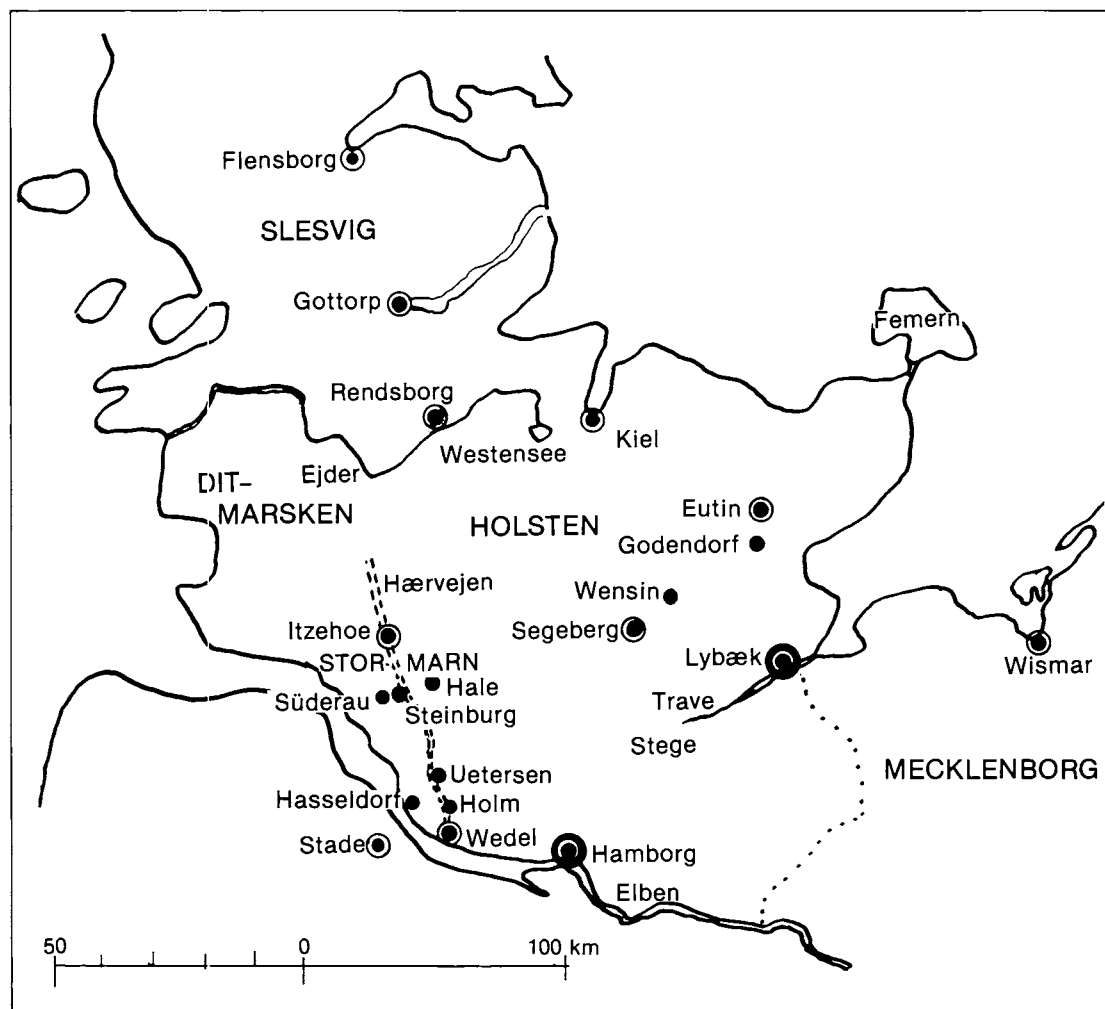
Vi er midt i kirkeherrerne, og riddernes, blomstringsperiode. Hamburger-domkapitlet ekspanderede især i Stormarn langs Elbens nordbred, med den frugtbare marsk, det gode fiskeri og den interessante søfart. Herrerne von Wedel havde allerede afstået de fleste af deres

besiddelser og rettigheder i området til domkapitlet, og havde taget tjeneste hos dette, eller var udvandret. Det varede imidlertid ikke længe, førend kapitlet måtte overlade størsteparten til greverne af Schauenburg, der også havde kig på det spændende område. Også fra syd var der interesse for det. Ærkebispedømmet i Bremen havde et veritabelt »brohoved« omkring Hasseldorf lidt længere ude end Wedel, og blev først trængt ud af greverne sidst i 1300-årene.

I hele dette spil har Kofod'erne altså været

med, den første som selvstændig ridder, men de følgende tydeligt nok som væbnere hos herrerne von Wedel.

Familien Wedel havde blomstret i 5 generationer som feudalherrer i egnen omkring byen Wedel og mange andre byer. Omkring 1250 gav de første efter for presset fra de nye overherrer: 7 brødre Wedel solgte deres godser til domkapitlet i Hamburg og deltog i det veritable »korstog« – kolonisationen af Preussen, der endnu lå som en vildmark og en udfordring til eventyrlystne

Oversigtskort over Holsten, med de vigtigste holdepunkter for Kofod-slægten indtegnet. I middelalderen havde Holsten en yderst central placering. Ikke alene var det grænseland mellem Tyskland og Danmark, men samtidig knudepunkt for Nordeuropas øst-vest-handel, over land mellem Lybæk og Hamburg, samt kvægdriften, der så småt var ved at komme igang mellem Jylland og Tyskland. Da hollænderne og englænderne begyndte at sejle nord om Skagen, begyndte Holstens, og Hansaens, nedgang.

riddere. Flere familiemedlemmer fulgte efter, og omkring 1300 ejede familien enorme landområder i »Neumark« hinsides Oder, bl.a. 11 byer og 4000 gårde.

De mere satte blev, som vi har set, tilbage og tog tjeneste som riddere hos domkapitlet, og vi finder senere nogle som købmænd i Hamburg.

Men ligesom Kofod'erne – omend hver på sit plan – blev det dem der drog *nach osten*, der førte slægten frem til vore dage. Wedel'erne blev en af Tysklands fornemste rigsadelslægter. Det var forøvrigt også herfra, der i 1600-årene kom en Wedel til Danmark og blev stamfader til greverne Wedell-Wedellsborg.

Fornavnene blev i de holstenske adelsfamilier givet efter meget faste regler. Første søn fik farfaderens navn, anden søn morfaderens, derefter onklers, medmindre der var anledning til opkaldelse efter den herre, familien tjente. Da de enkelte familier desuden havde visse ynglingsnavne, giver de ofte mulighed for at følge spor denne vej. Navnene Henrik, Hasse, Markvard og Johannes går igen i begge familier, og viser endnu et tegn på forbindelse mellem Wedel og Kofod: Et slægtskab eller et nært herre-tjenerforhold, antagelig begge dele.

Af disse fornævne er *Markvad* iøvrigt det mest typisk holstenske: Mark- eller grænse-vogteren, af den gamle grænse til romerriget. Navnet blev båret af den ældste, holstenske ridderslægt. Medens Markvad, Henrik og Johannes iøvrigt var almindelige navne i Holsten, var Hasse usædvanligt, og dermed det bedste tegn på forbindelse mellem slægterne.

Den første Kofod, *Albert* bar ligeledes et navn med betydning: Adelbert, Adel, ædel, lysende . . . meget apropos, som den første (og eneste) virkelige ridder, Kofodfamilien kan påvise.

Økonomiske vanskeligheder Johannes og Markvad Kofod

. . . 1350. . . 1392. . .

De næste Kofod'er, vi møder i Holsten, har vendt sig fra de bortdragende Wedel'er og det blegnende domkapitel, og er gået i andre folks

Kirkeherre fra 1300-årene (Biskop Bocholt, Lybæks domkirke). Det er ikke blot streng fromhed, men også kraft og energi, der lyser ud af den tids kirkefyrster, i hvis tjeneste vi finder de første Kofod'er.

tjeneste. Det var netop et særkende for de holstenske riddere og væbnere, at de altid hævdede deres ret til frit at vælge hvem de ville følge. De opstigende stjerner, greverne af Holsten og Scauenburg, havde fået godt fat i egnen omkring Wedel, og havde bygget en befæstet borg »Hatsborg« et par km uden for byen, noget betænkeligt for Hamburgerne!

Som vi allerede har anet, drejede dagliglivet på borgene sig ikke så meget om ridderviser og tavlespil, som om ejendomsforhold og pantebrev – kort sagt: Penge – en magt, der også i Kofod-slægtens tilværelse har spillet en afgørende rolle.

Grev Adolf havde brug for penge, eller skulle have en gæld ud af verden, og han bortforpagtede i 1350 egnen omkring Hatsborg – en landsby og tienden af et sogn – for 500 mark til enken efter væbneren Henrik Kulen og hendes 4 sønner

Netop her, hvor de holstenske ko-fødder træder, lå borgen Hatsborg, hvor Johannes Kofod i 1350 deltog i en vigtig forpagtningsaftale.

Henrik, Markvard, Ditlev og Frederik. Vidner var grevens foged samt 3 »famuli« – væbnere – hvoriblandt *Johannes Kouoth*. Dokumentet er signeret i »Villa Wedel«. Da dette er den eneste lejlighed, hvor Johannes Kofod optræder sammen med greverne af Schauenburg, er der grund til at tro, at han er den lokale repræsentant.

Familiens tilknytning til Wedel by ses endnu tydeligere, da Johannes Kofods søn Marquard Kovot eller Kouoth dukker op 20 år senere som grundejer i landsbyen Holm i Wedel sogn. Han starter i beklagelige omstændigheder, idet han pantsætter en eng her til Hamburg-borgeren Jac. von Wedel og dennes bror, og kvitterer for pantegælden: 40 hamburgske mark. Som kautionister anføres Johannes Kofod og Henrik Kulen. De 40 mark skal uden »argelist« (= lumskhed) tilbagebetales inden 6 år – ellers forfalder pantet til v. Wedel. Det har ikke været noget helt ringe jordstykke det drejede sig om, formentlig jorden til en hel eller en halv gård. Dokumentet er det bedste tegn på, at Kofod'erne har været fastboende i Wedel sogn. Normalt var det kun de oprindelige marsk-slægter, der var i stand til at erhverve jord i landsbyerne.

Det er betegnende, at Markvard Kofod gik til familiens gamle herrer (eller slægt), for at få lå-

net. Slægtsforbindelser betød langt mere dengang, end nu. Ligeledes bemærker man, at foruden faderen kautionerede Henrik Kulen – sikkert en af de 4 brødre, som Johannes Kofod vidnede for i 1350. Hver og eet af de 4 fornavne: Henrik, Markvard, Ditlev og Frederik er også brugt af Kofod'erne – endnu et tegn på slægtskab med det lokale aristokrati. (Som vi senere skal se, findes det usædvanlige navn Hasse oven i købet også i familien Kulen).

Men det kneb for Markvard Kofod at indløse sin eng. Der gik de foreskrevne 6 år, og derefter 2 til – så måtte han i 1378 møde hos købmand Wedel i Hamburg for at opnå yderligere udsættelse. Et nyt dokument blev sat op, denne gang uden kautionister, hvorefter pantegælden forøgedes med 6 mark. Denne gang var der ingen tidsfrist – det var heller ikke nødvendigt, for v. Wedel havde brugsret over pantet, så længe gælden ikke var betalt.

Disse 2 originale pantebreve er bevaret på Gottorp slot i Slesvig, hvortil de blev udleveret fra det danske rigsarkiv i 1933 som hørende til Slesvig-Holstens historie. De må have haft en vis interesse for dokumentation af senere ejerforhold, for hvem skulle ellers ville gemme dem? Men idag er det virkelig spændende at tage dem

i hånden, for der sidder endnu Markvard Kofods segl på dem begge. Ko-foden træder klart frem i den 600 år gamle voks.

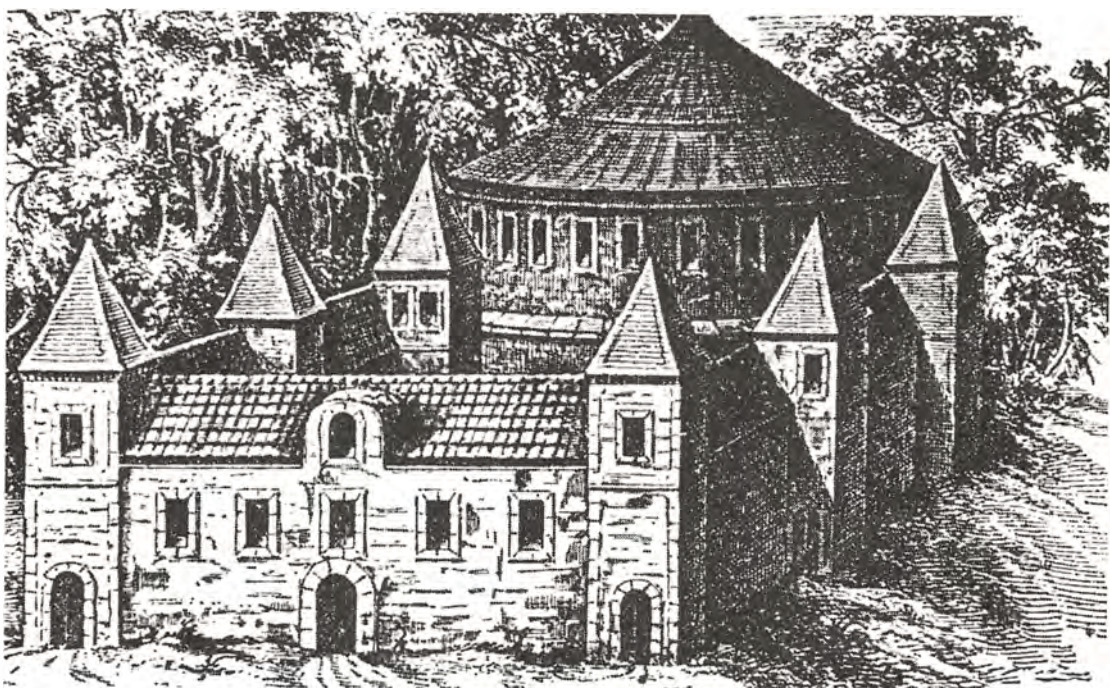
På dokumenterne, som gengives her, nævnes han »Knape« – det nedertyske ord for væbner. På dette tidspunkt er begrebet ved at gå over fra at betegne et tjenesteforhold hos en ridder, til at betyde et selvstændig, fri adelsmand, der kunne vælge, hvilken herre han ville stille sig under.

I 1392 synes Markvard Kofods pengesorger at være lettet. Formentlig er Johannes død på dette tidspunkt, og Markvard, der her udtrykkeligt nævnes som hans søn, har arvet diverse rettigheder efter ham. Det drejer sig dog ikke om egentlige landbesiddelser, men om tiender i Hasseldorf sogn samt i Haselau, Emeringen, Scholdenfelde m.m. – alle lokaliteter i marsken langs Elben knap 10 km neden for Wedel. De lå i det tidligere nævnte »brohoved« for ærkebispedømmet Bremen, som greverne netop i de foregående år havde haft travlt med at skubbe ud, og kan have været betalinger for tjenester eller blot panter for lån, i denne forbindelse. Nu sælger Mar-

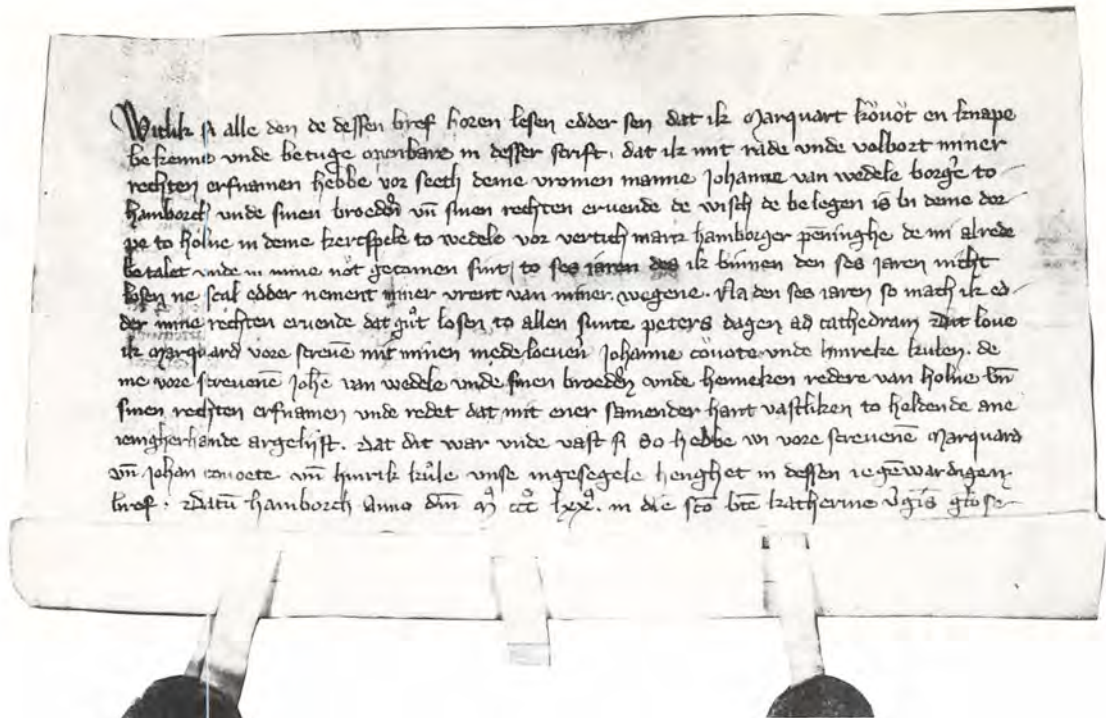
kvard Kofod disse rettigheder til cisterciensernonneklosteret i Uetersen, en ny betydelig nabo og jordsamler.

En gren af Kofod-familien synes at være flyttet yderligere nordvest på, ad den gamle hærvej mod Danmark, idet vi i 1375 finder det latinske navn *Vicko Kouot* (= Frederik Kofod) på et dokument, hvori grev Adolf for 400 mark forpagter herregården Heynholte, samt tienden i Schönmoor og Hale. Gården overtages, »sådan som Vicko Kofod har haft den«. Han har altså antagelig forpagtet den af greven, og forpagtningsforholdet er ophørt. Gården kendes ikke mere, men de to landsbyer ligger ved den gamle hærvej mellem Wedel og Itzehoe, 25-30 km fra Wedel, på hver side af den gamle fæstning Steinburg.

Som bekræftelse herpå finder vi i 1391 spor af en Kofod netop ved Steinburg. Her drejer det sig om salg af indkomster i sognet Süderau, nemlig af et stykke land i »landsbyen ved Steinburg«, nærmere betegnet mellem Johannes Swart mod øst og *Johannis Cowot* mod øst.

Og sådan forestiller man sig i Wedel, at borgen har set ud.

Det originale forpagtningsdokument af 1370, med købmand Wedels og Markvard Kofoeds segl under. Teksten lyder således:

Witlik si alle den, de dessen bref horen lesen edder sen, dat ik Marquart Kouote, en knape, bekenne unde betuge openbare in desser scrift, dat ik mit rade unde volbort miner rechten erfnamen hebbe vorseeth deme vromen manne Johanne van Wedele, borgere to Hamborch, unde sinen broederen unde sinen rechten ervende de wisch, de belegen is bi deme dorpe to Holne in deme kerspele to Wedele, vor vertich mark Hamborger penninghe, de mi alrede betalet unde in mine not gecomen sint, to ses jaren, des ik binnen den ses jaren nicht lösen edder mine rechten ervende dat gut lösen to allen sunte Peters dagen ad cathedram¹⁾. Dat love ik Marquard vorescreven mit minen medeloeveren Johanne Kouote unde Hinreke Kule deme vorescrevenen Johanne van Wedele unde sinen broederen unde Henneke Redere van Holne unde sinen rechten erfnamen unde redet dat mit ener samender hant vasiliken to holdende ane jenigherhande argelust. Dat dit war unde vast si, so hebbe wi vorescrevenen Marquard unde Johan Kouote unde Hinrik Kule unse ingesegele henghet in dessen jegenwardigen bref. Datum Hamborch anno Domini M CCCLXX^o in die sancto beate Katherine virginis gloriose²⁾.

1) 22. februar 2) 25. november 1370

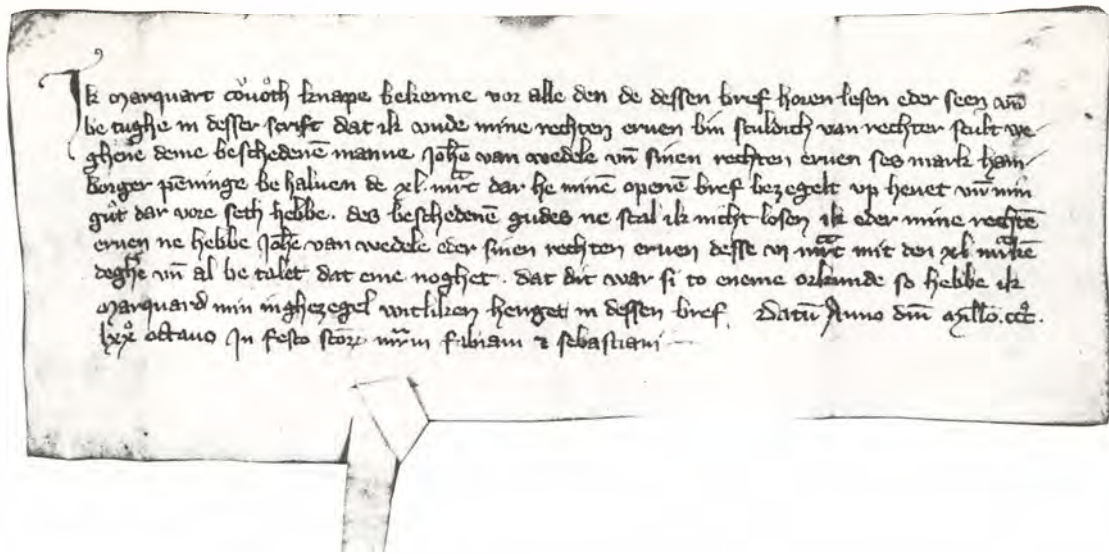
Sporene fra marskegnene nord for Elben forsvinder, og efterlader indtryk af en lokal lavadelfamilie i opløsning under de vanskelige forhold i slutningen af 1300-årene, hvor flytningen til byerne – i dette tilfælde Hansestæderne i deres fulde blomstring – må have forekommet at være den bedste overlevelsesmulighed.

Omkring Wedel idag

I dag er der så godt som intet, der minder om disse fjerne tider omkring Wedel. Byen ligger ved Elbens nordbred ca. 30 km nordvest for

Hamburg, forbundet med en moderne S-bane, der netop fra iår (1979) afgår direkte fra Reperbahn og Jungfernstieg. Ingen undskyldning for en Kofod på rejse at unllade et erindringsbesøg!

De materielle spor består dog kun i nogle tilsyneladende tilfældige, men på luftfoto klart ringformede, svage hævninger i marsken, hvor den grevelige borg Hatsburg lå. Men marsken er der endnu, perfekt til kvægbrug, som allerede dengang var bøndernes vigtigste driftsform. I baggrunden glider skibene til og fra Hamburg uafadeligt, som om det var selve marsken, de sejlede i.

Da Markvard Kofod i 1378 ikke havde indløst pantebrevet, måtte den samme, fortræffelige skriver igen igang med fjerpennen:

Ik Marquart Couoth, knape, bekenne vor alle den, de dessen bref horen lesen eder seen, unde betughe in desser scrift, dat ik unde mine rechten erven bin sculdich van rechter scult weghene deme beschedenen manne Iohanne van Wedele unde sinen rechten erven ses mark Hamborger penninge behalven de XL marc, dar he minen offenen bref bezegelt up hevet unde min gut dar vore seth hebbe. Des beschedenen gudes ne scal ik nicht losen, ik eder mine rechten erven ne hebbe Iohanne van Wedele eder sinen rechten erven desse VI marc mit den XL marken deghere unde al betalet, dat eme noghet. Dat dit war si, to eneme orkunde so hebbe ik Marquard min inghezegel willicken hengt in dessen bref. Datum anno Domini millesimo CCC° LXX° octavo in festo sanctorum martirum Fabiani et Sebastiani (= 20. jan. 1378).

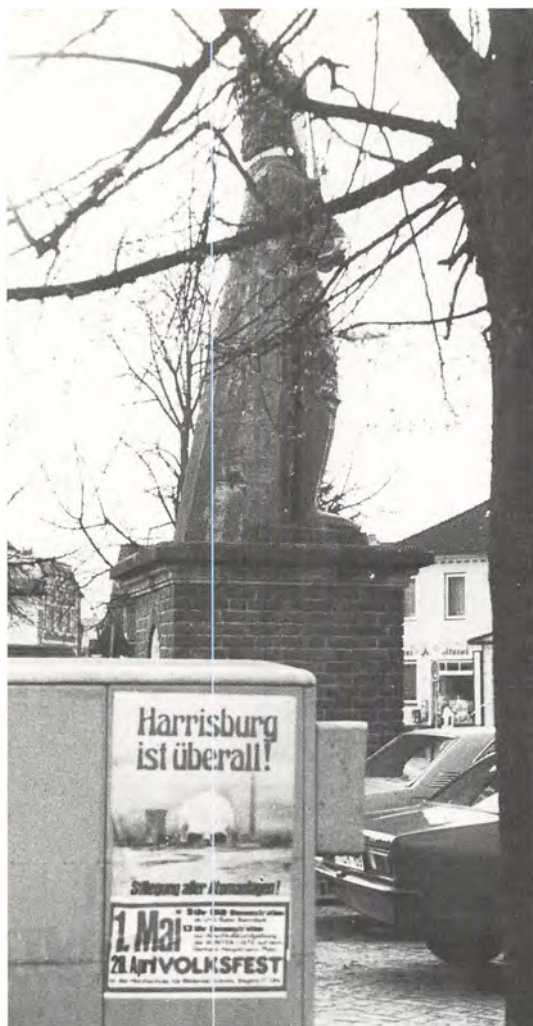
Det blev ikke Kofod'er, men nok Ko-fødder, der skabte Wedels fremtid. Allerede i 1300-årene var jyderne begyndt at drive okser ned gennem halvøen, for at afsætte dem i Nordtyskland. I 1400-årene og fremefter samledes store dele af denne trafik i Wedel, hvorfra der gik færger over Elben og syd på. Det blev naturligt for oksedriverne at standse her, og sælge kvæget til opkøbere syd fra, på kæmpemæssige kvægmarkeder omkring byen. Alkoholforbudet under oksedrivningen kunne nu ophæves! En kæmpefigur af sagnhelten Roland – der af uransagelige grunde er blevet nordtyske byers selvstændighedssymbol – er det eneste minde om disse gyldne tider.

Byen blev iøvrigt ødelagt i 2. verdenskrig. Ved Elben ligger nu et elektronisk »velkomstanlæg«, der udsender nationalsange og velkomsttaler til

alle skibe, der passerer stedet på vej til Hamburg.

Også landsbyen Holm, hvor Markvard Kofod ejede jord, findes endnu på den gamle okse- og hærvej ca. 5 km oven for Wedel, i endnu højere grad end denne under omkalfatring til soveby for Hamburg. Kun antydninger af den gamle landsbybebyggelse er tilbage. Dens indbyggere har op til vore dage gjort sig bemærket ved en særlig forkærlighed for grønkål og flæsk, som blev fortæret i store mængder under et langvarigt »kålmarked« omkring fastelavn. Nu søger supermarkederne at overføre skikken til forbrugere i det hastigt voksende forstadsområde.

Videre oppe ad hærvejen møder vi klosteret Uetersen, nu et adeligt jomfrukloster, og endnu længere oppe de sidste rester af Steinburg, hvor »Vicko« og Johannes Kofod holdt til.

*Wedels centrum domineres idag såvel af Roland-sta-
tuen fra 1600-årene som af den moderne tids uafvise-
lige problemer, herunder atomkraftværket ved Elb-
mundingen, og de internationale koncerners domi-
nans.*

I landsbyen Holm har de sidste, holstenske bondevogne nu endt deres dage som blikfang for supermarkeder.

På vej mod øst
Hasse Kofod. . . 1348. .

»Mer og mer bredte sig i begyndelsen af 1300-årene den skik hos den højere og lavere adel at søge berømmelse og ære – sold og bytte, i fremmed tjeneste – trække sværdet, hvor det gjalt om at kæmpe, og hvor penge og liv skulle bevares.« – Som en tysk historiker udtrykte sig i 1879 om holstenerne.

Medens Kofod'erne i Elbmarsken kæmpede for at holde slægten oven vande, har der naturligvis været nogle iblandt dem, der ville prøve lykken i de spændende muligheder, der åbnede sig for en væbner i krig eller fred. Det skulle være mærkeligt, om de ikke har været med Wedelerne i Preussen. – I 1300-årene opstod der imidlertid et langt nærmere og lige så fristende »tomrum«: Danmark, hvor enhver eventyrlysten adelsmand havde rige muligheder for at skaffe sig indflydelse og penge.

Kofod'erne har en vis evne til at dukke op, når det går rigtigt hårdt til i Danmarks historie. Selvfølgelig er der netop fra sådanne tider bevaret særlig mange kilder, men påfaldende er det alligevel, at en Kofod viser sig på arenaen midt i en af Danmarks skæbnesvangre overlevelseskampe (den anden var 1658!) – og tydeligt nok dybt engageret i denne, omend vi ikke klart kan se hvordan.

Et højtideligt pergamentsbrev, der indtil 1945 var opbevaret i Lybæk, siger nemlig den 27. oktober 1348, med en del omsvøb, at »vi, ridder Timme von Godendorp og væbner Ditlev von Wensin hæfter hermed for enhver skyld eller skade, som *Hasso dictus Couoth* skulle pådrage Lybæks råd eller borgere, såvel han selv som hans slægtninge og venner, fødte og ufødte . . .«.

Det ville have været særdeles tilfredsstillende for vor undersøgelse, om vi nu kunne vise, at Hasse Kofods forskrivning med hud og hår til Lybæk har været bilag til en ansøgning om borgerskab i verdensstaden – Nordeuropas vigtigste by, hvor vi i det følgende århundrede finder Kofod'er boende. De alvorlige påmindelser om familiens, vennernes og arvingernes forpligtelser kunne måske umiddelbart fortolkes således. Det

er imidlertid ikke så enkelt at danne slutninger af middelalderdokumenter. Der kan meget vel have været andre, og mere akutte grunde til, at han måtte afgive denne blancoveksel.

For at undersøge sagen nærmere, må vi kigge lidt på de to holstenske adelsmænd, der så uforbeholdent borgede for Hasso, eller Hasse Kofod. De var nemlig dybt involverede i det mærkelige spil om Danmarks selvstændighed, der foregik i disse år. Deltagerne i dette spil var den danske konge, forsåvidt der ellers var nogen, de danske stormænd, de holstenske grever, de holstenske stormænd, den svenske konge og hans stormænd, samt det mægtige Lybæk, der formelt var neutralt, men hvis fornemste mål nu som siden: Handelsfrihed for dets købmænd, fik det til at prøve at dirigere spillet, og tilsidst gribe ind med magt.

Op til 1340 var Danmark kommet i så stor gæld, at det rent faktisk var under fremmed herredømme. Vore dages danskere har måske særlige forudsætninger for at forstå situationen. Den fremragende organisator grev Gert den Store af Holsten sad på Jylland og Fyn, hans bror Johan på Sjælland og Lolland, den svenske kong Magnus på Skåne, Halland og Blekinge, ja en overgang også København! Kun Bornholm lå trykt forankret hos den mægtige ærkebiskop af Lund. Dette pant turde hverken kongen, holstenerne eller svenskerne forgribe sig på.

Det rige og foretagsomme holstenske aristokrati havde – efter at eventyret mod øst ebbede ud – forsøgt at underlægge sig Ditmarsken uden held, og kastede nu sin kærlighed på Danmark, hvor der var mulighed for at placere våbenmagt, penge og dermed indflydelse, og det med gode renter, jordbesiddelser og magt som belønning. Der var dog ikke tale om »erobring«. Thi formelt drejede det sig kun om pantehæftelser. Også dengang var pantebreve, som vi allerede har set, en anerkendt måde at ordne pengetransaktioner på. Som M. Kofod kunne pantsætte en eng, således kunne fyrsten pantsætte hele landsdele. Han kunne så udstykke pantet i »anparter«, der igen blev købt af hans stormænd, som igen o.s.v. Også den slags ordninger forstås i vore da-

ge! Det var dog ikke, som idag, sådan at skyldneren kunne beholde pantet og blot nøjes med at betale renter og afdrag. Tinglysningskontorer fandtes ikke, så parthaveren måtte nødvendigvis straks sætte sig i besiddelse af pantet, og beholde det, indtil gælden var indbetalt. »Renterne« bestod da i, at han oppebar indtægterne fra pantet.

Grev Gerts anpartar blev naturligvis overdraget til holstenske adelsmænd. Det var som regel landområder, der var behersket af en befæstet borg, og anpartshaverne sad så som slotshøvedsmænd på disse borge og kunne for egen regning opkræve skatter m.m. En enkel og praktisk ordning uden megen administration, blot ikke særlig rimelig overfor de stakkels undersåtter.

Timme von Godendorp var en sådan slotshøvedsmand, med halvdelen af Koldinghus len under sig. Vi hører ikke meget fra den undertrykte befolkning – hvem skulle lytte til dem? –

derimod er der mange beretninger om, at holstenerne udøvede sørøveri og andre overfald på udenlandske købmænd, for disse havde magt bag sig. I 1342 beskyldte Lybæks råd således Godendorp for at have bemægtiget sig godset fra en lybsk kogge, der var udsejlet fra Gotland og strandet på Skagen. Han var dog ikke en af de værste. Alle mulige ulovligheder gik i svang, og fik Lybæk til at gå ind for ordnede tilstande i Danmark, og at uskadeliggøre de veritable »røverriddere«, der også fra borgene i Holsten truede den almindelige samfærdsel og sikkerhed. »Korstogene« i Østpreussen og Ditmarsken har nok ikke været den bedste skole for de holstenske riddere.

De danske stormænd, der tidligere havde bestyret lenene, kunne naturligvis ikke leve med en sådan uretfærdighed, og kom i stærk opposition både til kongemagten, der handlede hen over deres hoveder, og til de nye magthavere.

En eng i Holm. Det var, hvad Markvad Kofod pantsatte i 1370, og det er vort bedste spor af Kofod'ernes rødder. Men om den har set ud som denne, taget en tidlig forårsdag i Holm 1979, er ikke godt at vide.

Vendepunktet kom, da Niels Ebbesen i 1340 dræbte grev Gert i Randers, men der var trange tider forude, førend det blev muligt at indløse panterne. Grev Gerts sønner havde imidlertid ikke hans format. Udsat for trusler om almindelig opstand, og for pres fra Lybæk, søgte de en ordening.

I Lybæk fandt man, at en »stærk mand« - en handlekraftig, dansk konge, der med lybsk hjælp kunne tilbagekøbe landet igen og få orden på de urolige forhold, måtte være løsningen, og det lybske råd pegede på den unge Valdemar (Atterdag), hvormed ordningen var i hus. »Det var dengang« - skriver en Hanse-historiker - »i betragtning af det anarki, det danske kongerige var nedstyrtet i, og dets formynderskab af tyske adelige, umuligt at forudse, at denne fyrste efter 20 års tålmodige anstrengelser skulle blive en mægtig hersker og »ein furcthbarer Gegner« - en frygtelig modstander, for Hansaen!«

Valdemar Atterdag tog fat på sit kæmpemæssige, og slet ikke så tålmodige værk, at tilbagekøbe Danmark. Han arbejdede hektisk og med alle midler: Forhandlinger, køb, salg og bytte af landområder, trusler, konspirationer, vold m.m., og det lykkedes virkelig langsomt, men sikkert at vriste landet ud af de fremmedes favntag. Så nu var det de *holstenske* stormænd, der måtte afgive deres rettigheder. Selv om pantet blev indløst, måtte der ofte bruges magt til at sætte dem ud af deres gode borge. Det kom ligeledes til væbnede oprør mellem dem og deres egne grever, der jo havde modtaget indløsningssummerne. Valdemar benyttede naturligvis lejligheden til at konspirere med de utilfredse stormænd bag grevernes ryg - alt var efterhånden muligt.

Heller ikke på hjemmefronten gik det glat. Der blev trådt på mange ømme fødder i de 10 år man måtte skrabe landets ressourcer til bunden for at få betalt vor udenlandsgæld. Klagerne var lige så højlydte, som de sikkert bliver, når vore dages danskere snart skal igennem den samme hestekur. Et veritabelt oprør af jyder måtte endda slås ned med magt. Men det lod sig gøre, og det var først senere, da Valdemar i sit overmod begav sig på udenlandske eventyr, erobrede

Gotland, trodsede Hansaen - at hans trone begyndte at vakle.

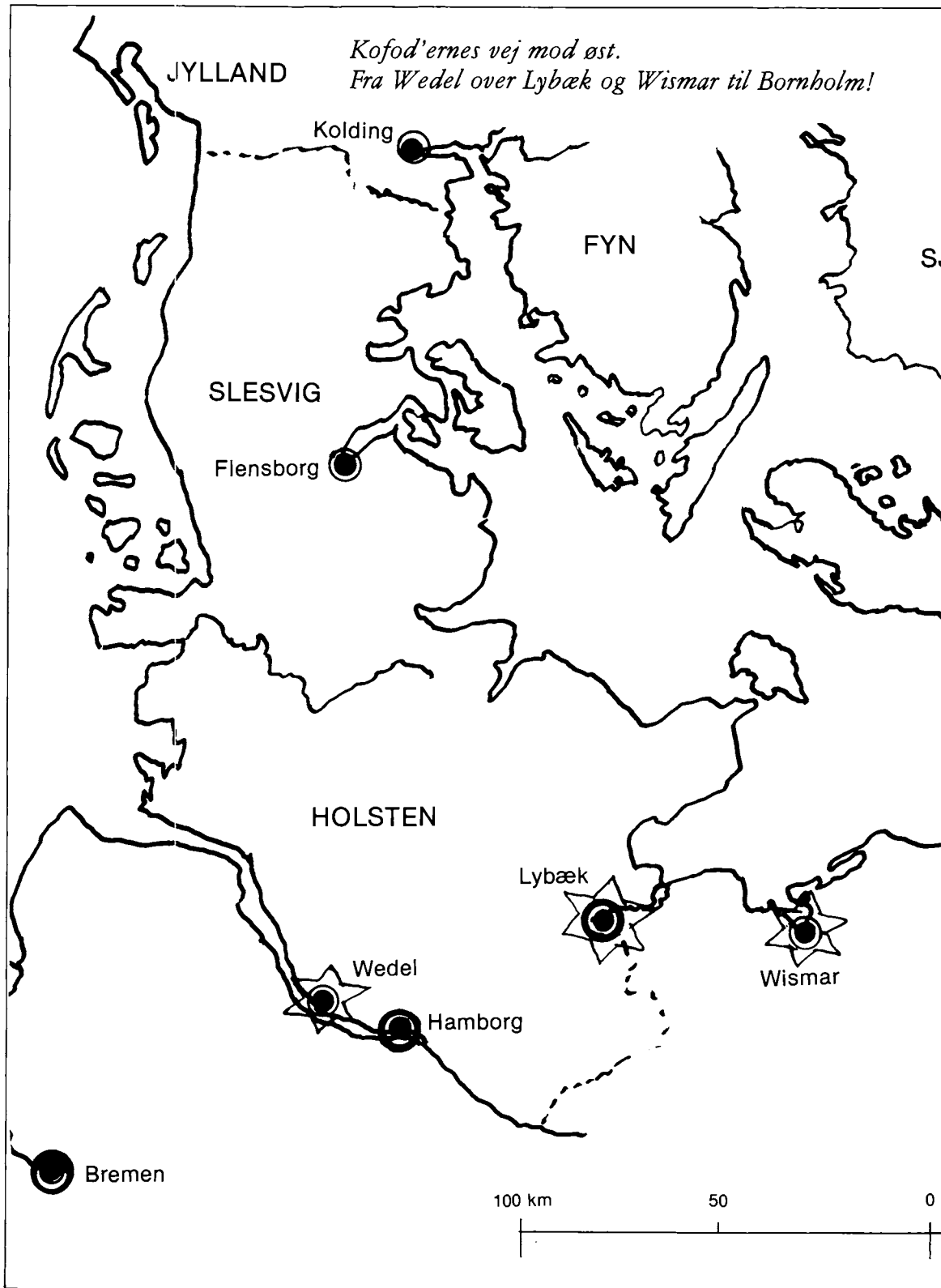
Netop i 1648 afsluttedes et vigtigt forlig om indløsningen af Fyn, på gården Nebbe i Vejle amt, den 22. juli. Pengene til indløsningen af pantet kom bl. a. fra Valdemars salg af Estland til den tyske orden (farvel, Reval!); desuden havde han en trumf på hånden ved at råde over borgen Stege i Holsten, hvor oprørske holstenske stormænd og røveriddere havde forskanset sig, og tilbudt borgen til kong Valdemar!

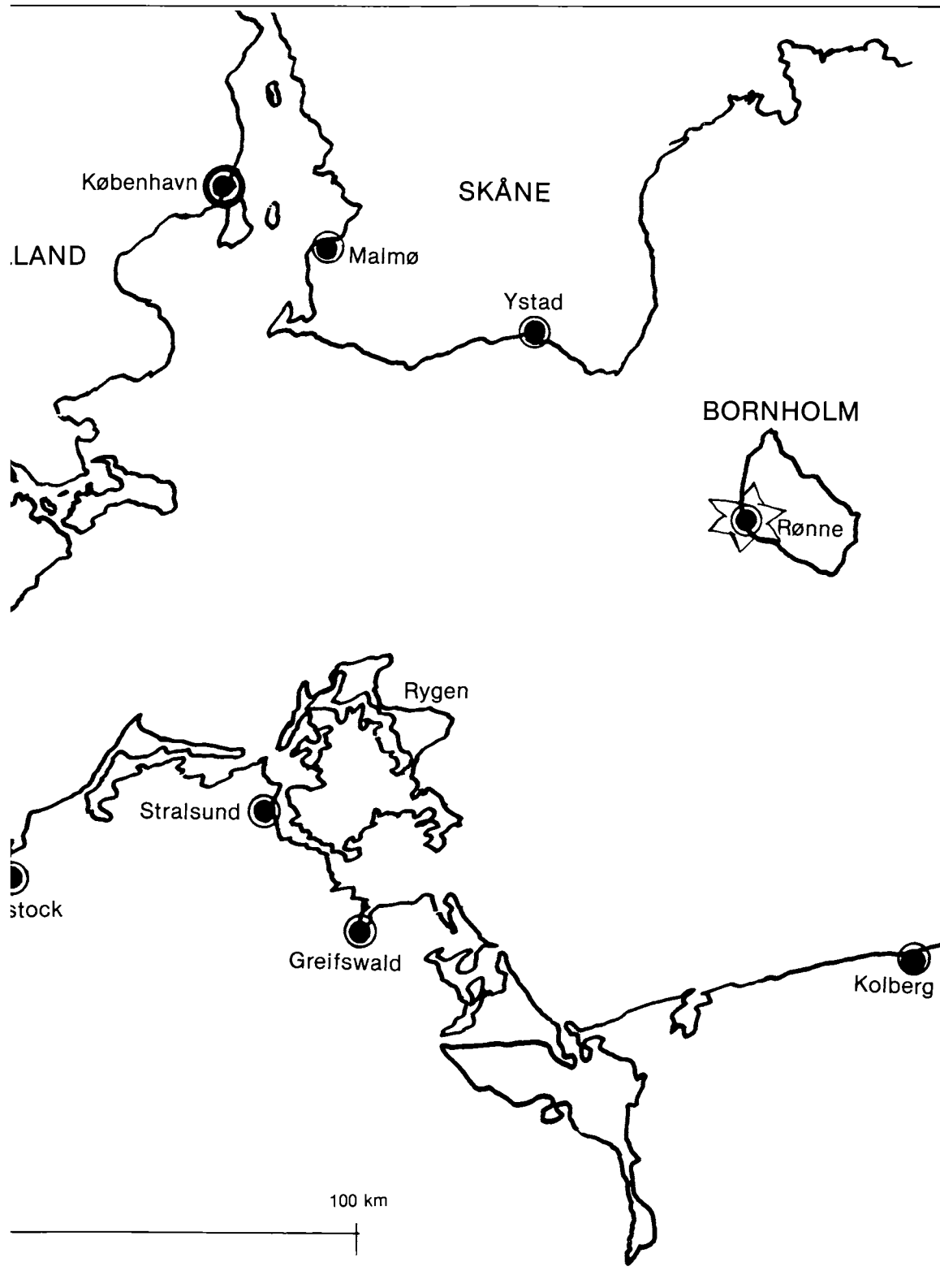
Både Timme von Godendorp og Ditlev von Wensin var indblandet i denne sag. De bevidner forliget på grevernes side, men samtidig bekræftes det i forliget, at Godendorps ed til *Valdemar* skal opretholdes. Han har åbenbart truffet en aftale med kongen, uden om sine egne grever, om at fortsætte som dansk høvedsmand, efter at pantet er blevet indløst. Vi kan være sikre på, at penge har spillet en væsentlig rolle i denne aftale! Og det præciseres da også i forliget, at hans rettigheder skal tilgodeses, som om det var »herrene selv«, der skulle opkræve dem.

Forliget kom i hus, til Danmarks klare fordel, og greverne har bestemt ikke været tilfredse med deres undergivnes maskepi med den danske konge. Ikke alene oprørsridderne, men også Godendorp og hans følge har følt jorden brænde under sig. Hvor kunne man søge ly, uden at blive komprommitteret? Naturligvis i det nærliggende Lybæk, der nok var dansksindet, men formelt neutralt, så der intet kunne siges om faneflugt.

I efteråret 1348 dukker der derfor en hel række holstenske adelsmænd op i Lybæk. Rækken ses bedst af kalenderen:

- 22/7 Forliget i Nebbe.
- 1/8 Knaperne Markvard v. Zülów og Ludekin Scharfenberg vidner, at der ikke er fejde mellem dem og Lybæk.
- 20/9 Greverne af Holsten bekræfter den mellem deres fuldmægtig og Knap Markvard v. Westensee aftalte bod.
- 9/10 Knap Hartvig v. Ritzerau ansøger om at få 4 heste tilbage, som er frataget hans folk.

- 10/10 Knappe Ludekin Scharfenberg do. om 2 heste.
- 17/10 Timme v. Godendorp borger for sig og sit anhang: Johannes Kulen, Ditlev og Otto Wensin og Ulf Pogevisk.
- 17/10 Timme v. Godendorp og Ditlev Wensin borger for Hasse Kofod.
- 2/12 Make Schütt – udsending fra Greverne af Holsten – melder sig.
- 6/12 Timme v. Godendorp og Ivan v. Krummedige borger for Johan Urhane og 6 andre.

Der har virkelig været tilstrømning til det gæstfri Lybæk – dog ikke mere gæstfrit, end at man på forhånd forlangte fuld garanti for gæsternes optræden og hensigter, og sikrede sig deres heste!

Vi bemærker, at der også her optræder en von Kulen – Kofod’ernes venner hjemme fra Wedel-egnen. Iøvrigt boede der allerede i 1347 en *Hasso de Kulone* – Hasse von Kulen – i Lybæk, så bortset fra det påfaldende navnefællesskab havde Hasse Kofod ikke alene forbundsfæller, der kunne borge 100% for ham, men også venner og bekendte, måske familie, at støtte sig til i den store by.

Som vi ser, arbejdede også greverne i de røtte vande i Lybæk. Godendorp kunne de nok ikke ramme – han var jo dækket af Stege-forliget – selv om Lybæks råd har haft et godt øje til ham siden episoden i Skagen i 1342. Men blandt holstenerne var der også notoriske »røvertiddere«, som Lybæk længe havde bekæmpet, og havde al grund til at udlevere, hvor meget de end var kong Valdemars mænd for øjeblikket. Det gjaldt især den berygtede Markvard von Westensee, der tidligere ligesom Godendorp og Wensin var i grevernes følge, men som nu havde gjort direkte oprør mod dem, og iøvrigt levede et frit og muntert røveliv med bidrag fra alle, der kom forbi. Det lykkedes grevernes udsendinge at få Lybæks råd til at anklage ham for mordbrand – de kloge rådsherrer ville dog ikke udfordre kong Valdemar med en dødsdom. Men i 1352 blev han myrdet i nærheden af Lybæk. Kong Valdemar var ikke i tvivl om adressen og gjorde alvorlige forestillinger i Lybæk. Rådsherrerne klarede elegant sagen med en bod til familien og messer i alle byens kirker.

Den mere besindige Timme von Godendorp klarede sig bedre. I 1350 sluttede han et forlig med greverne, at »al skyld, regnskab og alle sager mellem os« skulle være ude af verden. Også

Det middelalderlige Lybæk var en pragtstad uden lige i Nordeuropa.

bag dette lakoniske budskab skjuler der sig sikkert forhandlinger om økonomi og besiddelser! Han kunne nu roligt fortsætte sin selvstændige riddergerning, både hjemme og i Danmark.

Alt tyder altså på, at Hasse Kofod har været en brik i dette spil om kongers, grevers og ridders besiddelser og udbyttedeling. Han har ikke været nogen ligegyldig person, siden der udfærdiges en særlig »urfælde« for ham alene. I modsætning til de fleste andre holstenerere i Lybæk er han ikke nogens »anhang«, ej heller nævnes han ridder eller »knap«. Måske har han været modpolen til grevernes udsending Make Schütt – formidler på Godendorps vegne mellem Valdemar Atterdag og Lybæks råd. Han har i hvertfald ikke hørt til røverridderens kreds.

Vi kan desværre ikke kortlægge hans færden før og efter Lybæk i efteråret 1348. Året efter hærgede den sorte død – en af historiens værste peste – Nordeuropa. Få år efter kæmpede holstenerne sammen med de jyske stormænd mod kong Valdemar. Senere, da Valdemar begyndte at pille ved handelsrettighederne, gik også Lybæk ind i kampen mod ham. Meget gik i opløsning, og alt kunne ske. Klogest havde det nok været, om han fandt sig en lybsk enke med hus og formue, og blev der i byen. Vi må opgive at

gætte, og kan kun konstatere, at Hasse Kofod – ligesom Jens 300 år senere – må have spillet en lille rolle i det store spil om Danmarks selvstændighed.

Foruden Hasse Kofods er der endnu et spor, der peger mod Hansestæderne. Handel og søfart har – lige til vore dage – været en mere risikofyldt, men også mere indbringende forretning end landbruget. Og dog ikke så farlig som krigstjeneste! Det ser ud til at andre Kofod'er har valgt denne vej bort fra hjemstavnen, for i 1391 finder vi en overenskomst af ny art: Hansestaden Rostock ved sine borgere Henrik Pilgrim og Johannes Lindberg, samt byen Oslo ved fogeden i »Auslo« Åmund Boltens ordner sig indbyrdes vedrørende arvegodset efter afdøde *Johannem Couot* og dennes bror *Conradus Couot*.

Kan det være Johannes Kofod fra 1350, Markvards far, som jo var død lige før 1392? Det lyder ikke særlig sandsynligt, at han skulle have slået sig på handel på sine gamle dage. Broderen Konrad kender vi jo heller ikke fra Wedel. Den Johannes Kofod, der er nævnt i 1391 ved Steinburg, kan vi også eliminere. Det drejer sig sikkert om andre familiemedlemmer af Markvard Kofods generation, der er brudt op og har søgt nye græsgange.

I HANSESTÆDERNE

1400-årene

Vi har mødt Kofod'er i tjeneste – eller i klemme – hos middelalderens konkurrerende stormagter, kirken og fyrsterne, bisperne og ridderne – greverne af Holsten og kongen af Danmark – ligesom vi har set en tredje stormagt, pengene, gribe ind i deres liv, som et varsel om de kommende århundreders kamp for at overleve.

De fleste spor er løbet ud i sandet. Kun de svage forbindelser til Hansestæderne, først og fremmest Lybæk, fører videre. Her dukker nemlig en Kofod op og gifter sig med en lybsk enke, næsten samtidig med, at de sidste spor fra Holsten forsvinder.

Noget bevis for, at det er samme familie, kan ikke gives, men det usædvanlige navn taler for at det er tilfældet. Og intet taler imod. En holstensk lavadelsfamilie og en lybsk borgerfamilie har været af samme stand, hvilket var afgørende dengang. Og en flytning til Lybæk ville være en logisk følge af denne stads eksplosive vækst og magt.

Hanseforbundet og Lybæk

Lybæk var nu »Østersøens dronning«, en rig og levende handelsby, en magnet for søfart og handel. Vældige værdier samledes på købmændenes hænder, og alle stadens indbyggere nød godt heraf.

Det var netop opgøret med kong Valdemar Atterdag der tømrede Hanseforbundet sammen, med Lybæk som dets ubestridte leder. Det oprindelige købmandsfællesskab blev til et byfællesskab mellem 70 større byer, fra Riga og Visby i

øst til Hamburg og Bremen i vest, langs Østersø og Nordsøkysten og et godt stykke ind i baglandet. Dertil kom vigtige »kontorer« (hele bydele) i Novgorod, Bergen, London og Brügge. Uden *overhoved* – for hver by var stadig under den regerende fyrstes formelle overhøjhed – uden egen hær og flåde, ja uden segl, som man dengang undrende påpegede, blev dette forbund i 1300- til 1500-årene til en stormagt, der fik enorm politisk indflydelse i Nordeuropa, f.eks. kunne Hansaen bestemme, hvem der skulle regere i Danmark, da Valdemar Atterdag døde – de gav grønt lys for den senere Margrete (I), der da var gift med Norges konge – og i Bergen lå jo et vigtigt »kontor«.

Der lå kun eet mål bag deres politik: Handelsfrihed. Hvis denne blev truet, søgte man først forhandlinger, så handelsblokade, og som allersidste udvej væbnet magt, for at forsvare sine interesser. Men fordel og risiko blev nøje afvejede, den nødvendige indsats omhyggeligt be-

Lybæks våben: Ørnen med de to hoveder, også kaldet den flakte ørn, ses her i en mere moderne udgave. Handel er stadig Lybæks største lyst - nu med rødvin og marcipan.

Schiffergesellschafts bygning fra 1535 er bevaret, som en ægte, historisk restaurant.

regnet, og så først penge bevilget til chartring af den nødvendige udrustning og det nødvendige mandskab. Det blev iøvrigt mest mod det voksende, danske rige, som Valdemar havde sat i vej og Margrete fortsatte, og mod dets vigtige dominerende af Øresund, dette middel måtte tages i anvendelse.

Det knirkede ustandselig mellem så mange deltagere, der ofte måtte finde sig i, at Lybæk afgjorde en sag på egen hånd, men den fælles interesse, og købmændenes realistiske afvejsninger og bøjen af, hvor det var fordelagtigst, holdt sammen på forbundet, lige til konkurrence udefra (hollandske og engelske handelskompagnier) samt de nationale enhedstrigers større magt, slog sammenslutningen i stykker. Først med fælles-

markedet i vore dages Europa er en tilsvarende, mægtig handelsmæssig sammenslutning konstrueret – og det uden noget Berlaumont – palæ, faktisk uden anden administration end aftalerne på de med års mellemrum afholdte »hanse-dage«, møder med forbundets udsendinge. Selv om deltagerne ikke ret ofte var enige, viser den kendsgerning at det holdt i over 200 år, at Lybæk må have administreret sin lederstilling med dygtighed og takt.

Det var ikke let at blive optaget i Hanseforbundet, og det var heller ikke ligetil at blive anerkendt som borger i en hansestad. Hvis man ikke var født ind i den stand eller det laug, man ønskede optagelse i, måtte der gives garantier og anbefalinger til brug for oldermændenes overvejelse af sagen.

Købmændene, rederne og skipperne var den herskende klasse, der normalt besatte byens råd. Blev de for enerådende til egen fordel, kunne en »revolution«, f.eks. fra håndværkerne, beskære deres magt, men i reglen kortvarigt, for det var jo denne overklasse, der var motor for byens erhvervsliv.

Det var især handelen mellem Øst- og Vesteuropa man levede af, men også egne produkter. Fornuftigvis, i mangel af forsikringselskaber, fordelte købmændene deres gods på så mange skibe som muligt, så at hvert skib ofte havde mange købmænds varer med. Af samme grund fordelte rederne deres anparter i så mange skibe som muligt. Men også skipperne var med i dette kapitalsystem – de ejede anparter i såvel skibe som gods. Skipperen var købmændenes og redernes, og sin egen, repræsentant på rejsen. Han ledede togtet og tog sig af handelen undervejs. Han var altså ikke ansat – tværtimod var det ham der ansatte besætningen, hvoraf det var styrmænd (ikke skipperen), der stod for navigation og sejlads iøvrigt.

En skipper hørte således til byens aristokrati; Lybæks »Schiffergesellschaft« byggede i 1535 et nyt, smukt laugshus, der stadig fungerer, næsten uforandret bevaret, selv med sit inventar, gennem hidtil 444 år – nu en af byens seværdigheder og en søgt restaurant – også en pilgrimsrejse værd for en Kofod på jagt efter sine aner.

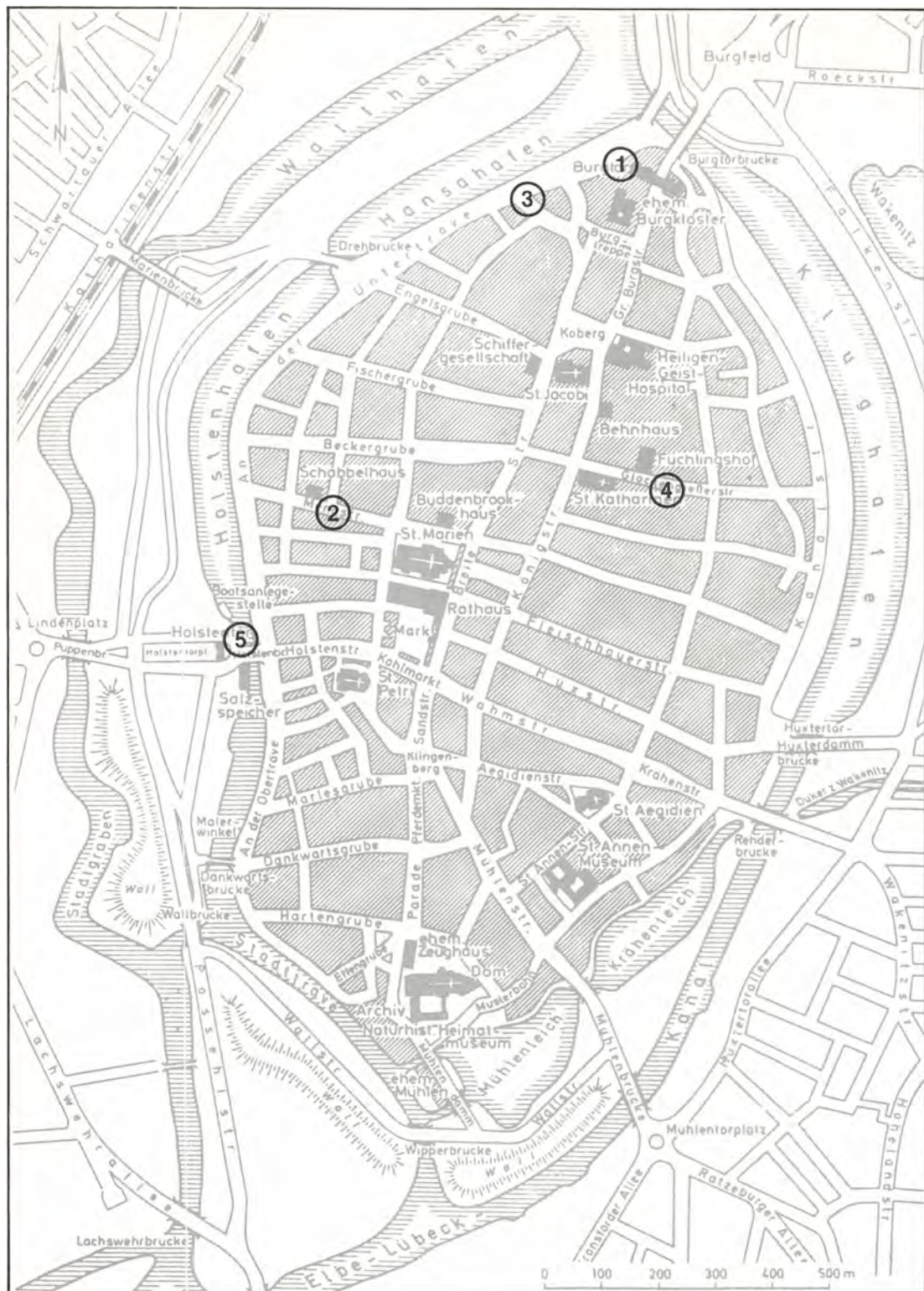
Overfor *Schiffergesellschaft* ligger »Heiligen Geist Hospital«, der har været alderdomshjem siden 1280 og op til vore dage.

Imod Lybæks solide murstenspragt – det stor-slåede rådhuskompleks, de vældige kirker, magasinerne, porttårnene og de mange gader fyldt med ensartede, høje borgerhuse med kamtakke-de gavle og bislag foran hver hoveddør – måtte selv København virke som en fremmedartet, urolig by. Den havde imidlertid den fordel fremfor Lybæk at ligge direkte ved et farvand. Lybæks beliggenhed 20 km oppe ad Trave havde i længst forsvundne dage været et praktisk værn mod sørøvere. Nu var byen hæmmet af den besværlige sejlads op ad floden, der endda blev for lavvandet for de større skibe, så at last måtte omlades i lægtene ved Travemünde. Selv i en tid, hvor arbejdsløn og tidsfrister ikke regnedes i penge, var det dog en ulempe.

Men hvor primitiv må ikke Bornholm have virket på en lybækker, med sine småbyer, nærmest fiskerlejer, og sin bondebefolkning. Et

praktisk sted at forsyne sig med vand og friske levnedsmidler under Østersøfart, og et farligt bekendtskab i stormvejr. Et velegnet sted at ind-øve og forpleje en flådes besætning i ufredstider, især naturligvis når det drejede sig om ufred mod Danmark. Et sted at købe og nedsalte sild i september-oktober, og samtidig handle med de indfødte. Men ikke noget sted, hvor Lybæk selv havde behov for nogen repræsentation. De mindre, nærmere liggende hansestæder Greifswald og Kolberg havde oprettet et gilde og et kapel, eller et særligt alter i kirken, henholdsvis i Rønne og Nexø, og her var en lybækker jo altid – skulle jo være – velkommen.

Med storbyen i ryggen kunne det ikke undgås, at lybækkerne tillod sig lidt mere end andre, så de har nok ikke altid været lige velsete. Overmodet, som vi ofte hører om måtte tøjles af det kloge råd i det fornemme rådhus derhjemme. Ikke

Kofod'ernes huse i Lübeck

1. An der Trave 55. 2. Mengstrasse 29. 3. Grosse Altfähre 35-37. 4. Glockengiesserstrasse 32. 5. Holstentor 12.

alene bornholmerne, men også de andre hansestæder, har skuttet sig, da de hørte, at Lybæk skulle have Bornholm i pant i 50 år (jfr. Kap. V).

I denne metropol, der pudsigt nok – fordi Montgomery mødte russerne i 1945 lige øst for byen, hvorved den med Travemünde kom til at blive Vesttysklands østligste havn – igen har færgeforbindelse til Rønne, er det altså naturligt at søge efter Kofod'er, og minsandten om det ikke har givet resultat.

Originalerne i det lybske stadsarkiv ligger imidlertid i Østtyskland, idet de under krigen blev evakueret til et sted, som Montgomery *ikke* nåede, men registranter over ejendomsforhold og arveforhold blev i Lybæk. Her er de fundne resultater:

Borgere i Lybæk

Mikael, Henrik og Hans Kofod m. fl.

. . . 1393 . . . 1505 . . .

I 1392 mistede vi sporet i Holsten. I 1393 finder vi den første, fastboende og ejendomsbesiddende Kofod i Lybæk, antegnet i byens ejendomsregister. Gadenumrene er naturligvis ændret mange gange, men omhyggelige historikere har været i stand til registrere dem helt fra 1300-årene til vore dage. En mærkelig fornemmelse at gå rundt i den slemt arrede by, som Napoleon i 1811-13 bragte i økonomisk ruin ved at forbyde al skibsfart (også han bidrog forresten til forvirringen ved at reformere husnummersystemet) – medens Hitler indirekte var skyld i den frygtelige ødelæggelse ved storbombardementet i 1942. Gaderne går dog stadig som for 600 år siden, og nogle af husene står trods alt endnu, mens flere kirker ligger som enorme, tomme skibsvrag, og kun stumper af det overvældende, kostbare udstyr, skænket af borgerne, er tilbage.

Det gamle Lybæk har stadig samme plan og udstrækning, som da Kofod'erne boede der i 1400-årene. På dette moderne kort over Lybæk er deres boliger indtegnede. Man ser, hvordan de er grupperet omkring den nordvestlige del af byen, ved den gamle Hansahavn, og med Schiffergesellschaft som det naturlige midtpunkt.

Byens havn lå ved Trave-flodens bred, hvor pakhuse og købmandshuse lå tæt, gavlvædet gavlvædet, i første parket. Et af disse huse, nu »An der Untertrave 55«, fik *Michael Kovot* som medgift i sit ægteskab i 1393 med den tidligere ejer Nicolas de Buren's enke fru Telse (Nicolas var død 1391).

Huset er borte – der ligger et større, offentligt byggeri på stedet, men beliggenheden har været perfekt. Allerede 10 år efter, i 1403, solgte han imidlertid huset til brødrene C. og H. Westfal.

Der er altså ingen slægtsrelationer til ejendommen, og det varer nu 63 år, før den næste Kofod melder sig som husejer. Men selvfølgelig behøver man ikke at eje hus i byen, for at fortsætte slægten, og helt komplet er ejendomsregisteret da heller ikke.

Det var igen et giftermål med en rig enke, der bragte næste Kofod frem i lyset, in casu ejendomsregisteret. I 1466 fik *Henrik Kovodt* i sit ægteskab med fru Mette (»heftt genommen in brudschatte myt Metteken syner eliken husfrouv«) ejendommen *Mengstrasse 29*. Hun var enke efter Henrik Stenhus, der var død kort forinden og dette hus ligger der tilsyneladende endnu, et pænt, stort borgerhus af den typiske senmiddelalderlige gavlhustype, bygget i røde munkesten.

Mengstrasse er en dejlig, central gade, der går fra rådhuset og den gotiske Marienkirche (bygget 1251-1350) direkte til havnen ved Trave. Næsten over for ligger i dag den kendte, historiske restaurant »Schabbelhaus«, også indrettet i et gammelt købmandshus. Så også her har en Kofod-dyrker mulighed for at tænke sig tilbage, endda i endnu fornemmere omgivelser.

Det var ikke noget dårligt parti, Henrik Kofod gjorde. Til Mengstrasse 29 og fru Metteken hørte også en stor ejendom, nu Grosse Alterfahre 35-36, med 5 »boden« (boder eller lejligheder). Den ligger på hjørnet af den nævnte gade og Trave-kajen, og »boderne« har sikkert været pakhuse, som nu er borte, men andre, gamle huse i gaden giver et godt indtryk af bebyggelsens art: den samme tunge munkestensarkitektur.

Endelig arvede ægteparret Kofod fra fru Met-

Mengstrasse 29, hvor Henrik Kofod boede i en menneskealder, nu angivet med et »Parkering Forbudt« - skilt. Et smukt borgerhus i typisk murstensgotik. Kun de to nederste etager ser ud til at være ombyggede.

tes familie i 1487 ejendommen Glockengieserstrasse 32. Denne grund er ganske lille – huset har kun 2 fag, og det er næppe det oprindelige, der ligger der i dag. Facaden er i hvert fald fornyet og pudset. Også denne gade hører til Lybæks centrale og charmerende strøg – hvormange klokker, også på Bornholm, er der ikke kommet herfra. Så lille et hus var dog ikke noget at holde på; det blev solgt i 1488.

Henrik Kofod solgte i 1505 huset i Mengstrasse til Hans Meyer, og må være død inden 1514, for dette år solgte hans enke ejendommen i Gross Alterfähre, også ud af slægten.

Samtidig med Henrik Kofod levede *skipper Hans Kovoet*. I 1481 arvede hans enke fru Katherina og deres 5 børn gården Holstenstor 12 – der mangler desværre oplysning om, hvornår den er kommet i hans eje. Denne gade findes ikke mere, men den Holstenstor, der blev bygget i 1477, er jo Lybæks vartegn. Efter at have »affundet« sig med børnene *Jochim, Greteken, Engelen, Anneken og Hanseken* medtog fru Katarina gården i sit andet ægteskab 1483 med Peter Lützens.

Endnu en Hans Kofod, den lille »Hanseken«, har altså færdedes i Lybæk i disse år. At den yngste søn fik faderens fornavn betød i reglen, at denne var død, førend sønnen blev døbt. I så fald er den lille Hans Kofod født omkring 1481.

Hans Kofod i Wismar

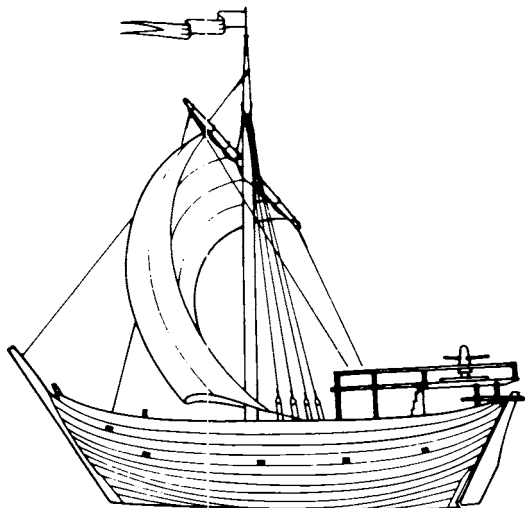
. . . 1484 . . .

Samtidig med Henrik og Hans Kofod i Lybæk har vi så skipper Kofod fra Wismar. Det var ham, der i 1484 sejlede sin kogge på grund i Øresund, (og dermed blev anledning til, at denne bog blev sat igang).

Han søgte hjælp i København til at få skibet af grunden. Den kom imidlertid for sent, for i mellemtiden var en skipper Poul Lange fra Lybæk kommet forbi, havde fået Kofods skib af grunden, og ført det med sig »bort fra vor nådige herres strømme og områder, med vold og stort overmod«. Det er kong Hans' talsmand i København, der klager til Lybæks råd over denne utidi-

Det mindste hus i gaden, Glockengieserstrasse 32 (Huset til venstre), der en kort tid ejedes af Henrik Kofod.

En Hanse-kogge, rekonstrueret efter det nylige fund i Bremens havn, som de to skippere Hans Kofod har ført i Østersøen og Nordsøen.

ge indblanding i en forventet indbringende bjærgningsaktion, et typisk irritationsmoment, særligt irriterende, når det er de »overmodige lybækkere« der begår dette brud på god tone. Hvad Kofods skib og gods angår, det må Kofod, Wismar og Lybæk om, det er ikke kong Hans' sag.

Skipper Kofod måtte altså til Lybæk for at lede efter sit skib og sit gods. Et besøg i Mengstrasse kunne måske bringe sagen i rette. Poul Lange viste sig imidlertid ikke at være fra Lybæk, men fra Travemünde, der ikke hørte til Hansestæderne. En ordning ved familiens mellemkomst eller gennem Schiffergesellschaft kunne ikke umiddelbart gennemføres. Kofod måtte have Wismars råd til hjælp.

I Wismars vidnebog for 1484 finder vi da også et referat, hvori byens borgmester og 2 rådmænd

Samtidig opfattelse af en stranding. Træsnit fra slutningen af 1400-årene.

prøver at rede trådene ud i forbindelse med denne sag. *Hans Kovoth*, borger i Wismar, og Poul Lange boende i Travemünde er indledningsvis enige om at samarbejde – »treue und mit willen und worden«. Selve bjergningen er altså ude af verden, men noget af lasten er åbenbart gået tabt, eller usikker, for rådet indkalder 3 købmænd fra byen Sluits til en nærmere undersøgelse. Sluits ligger i Holland ved den belgiske grænse, nær Brygge. Dengang var den en vigtig havneby, og har altså været udgangspunkt for Hans Kofods uheldige rejse.

Sagen drejer sig om nogle sten – antagelig flint til fyrsten – og et fad bøssekrudt, samt et fad krydderiet. Ballasten har været kul, hvoraf noget åbenbart er blevet lempet ud under bjærgningen.

Wismars råd borger for Hans Kofod, og lader iøvrigt sagen hvile, indtil undersøgelsen er afsluttet.

Oplysningerne viser tydeligt, at en del af Kofod-slægten var borgere i Læbyk og det nærliggende Wismar i hvertfald mellem 1393 og 1514. Rigtig sikkert fik slægten dog ikke placeret sig som patricierfamilie. Af de 3 ejendomsbesiddere i Lybæk har ihvertfald de 2 opnået denne position ved ægteskab med formuende, lybske enker – en meget almindelig disposition, som imidlertid forudsætter nogenlunde standsmæssig ligestilling, og den kofod'ske charme har vel heller ikke været uden betydning. Men ingen af ejendommene fortsatte i slægtens eje.

Storkøbmanden Henrik Kofod og de to skipper Hans Kofod kan have været nær familie og måske partnere. Wismar ligger jo kun 50 km i luftlinie fra Lybæk – i dag i en anden verden, men dengang var der nær kontakt takket være Hansaen; vi finder imidlertid ikke flere borgere Kofod i nogen af byerne.

Spredning – Jesper Kofod m. fl.

. . . 1523 . . . 1526 . . .

Kofod'er er naturligvis også eftersøgt i Hamburg – den naturlige mellemstation fra Wedel til Ly-

Den smukke »Holstentor«, opført netop som skipper Hans Kofod boede i dens nærhed, er nu Lybæks var-tegn, og brillerer på de stærke 50 DM – sedler.

bæk – men uden resultat, bortset fra et notat af 1523, da en »satelles« (- tjenestemand, kurer) – ved navn *Kovote* sendes i en mission for byen til den nærliggende hansestad Stade (ved Elben, overfor Wedel).

Desuden hører vi om et alvorligt skænderi i Lybæk 1526 mellem borger i Lybæk Gerdt Tymmen og en vis *Jasper Kovot*, der skal have opført sig på »unbilliger wise mit worden und warben« mod denne, og derfor er blevet sat i fængsel af Lybæks »marstal« (marsk). 2 andre må borge for ham på et højtideligt dokument.

Er det Kofod'ernes temperament, vi nu stifter bekendtskab med for første gang? (At det foregik netop det år, da Lybæk endeligt fik Bornholm i pant, tør man naturligvis ikke tage som andet end en tilfældighed). Det er ihvertfald klart, at Jesper Kofod *ikke* var borger i Lybæk – i så fald havde der været en anden, lempeligere måde at ordne skærmydslen på. Han er kommet andetsteds fra, og han har været en stadsperson – man ofrede ikke pergament og marskens tiltale på småfolk.

Det kan udmærket have været kureren fra Hamburg, vi her har mødt igen, eller en anden af familien under opbrud. Ingen af dem giver sig tilkende før eller siden.

Disse blinde spor først i 1500-årene må blot tages som endnu et tegn på, at Kofod'erne var ved at spredes og forsvinde fra Tyskland – ellers ville sporene, med de forbedrede efterretningsmuligheder, sikkert have kunnet følges videre.

Lybæk og Bornholm

Derimod ender det tredje spor: Bornholm, så absolut ikke blindt. Som vi skal se i det følgende, er der flere tegn på, at de første bornholmske Kofod'er, der dukker op i begyndelsen af 1500-årene, har rod i Lybæk eller en af de nærliggende Hansestæder. Ligesom »springet« Holsten-Lybæk, hvor hypotetisk det end er, ihvertfald kunne give slægten mulighed for at overleve, ser det ud som om den påny klarer sig, ved at et foretagsomt medlem forerager et nyt spring: Til Bornholm.

Allerede i slutningen af 1400-årene mistede Hansaen sine kontorer i Novgorod og Brügge, og 1500-årene var endnu mindre gunstige. Der

måtte føres krige for at få Danmark og Sverige til at acceptere Hansaens frihed, samtidig med at konkurrencen udefra øgedes væsentligt. Indre uro fulgte med. Det før så faste forbund knirkede i sine fuger, og i Lybæk selv blev Jørgen Wullenwewers »revolution« i 1530-erne et udtryk for årtiers utilfredshed. Samtidig vendte den vågnende reformation op og ned på mangfoldige opfattelser. Under sådanne forhold var det ikke urimeligt, at forudseende købmænd etablerede sig i andre lande, for at bevare deres markeder.

Det var i forvejen ikke så lidt, nyt blod, der kom til Bornholm i 1500-årene, f.eks. de kendte, bornholmske slægter Bohn, Boss, Colberg, Dich, Engel, Kam, Kure, Rasch, Stender, Teisen, Wichmann og Wolfsen.

Den påfaldende mangel på Kofod'er på Bornholm før 1510, Kofod'ernes navneskik, den kendsgerning at 2 medlemmer af slægten i 1573 førte en »ægthedssag« i Lybæk (jfr. kap. VI) samt andre små tegn, der kommer frem i det følgende, gør det sandsynligt, at også Kofod kan føjes til denne fornemme liste.

DE FØRSTE KOFOD'ER PÅ BORNHOLM

1500-årene

Året 1510, da navnet Kofod første gang optræder på Bornholm, var midt i en af de for øen så fatale uoverensstemmelser mellem Danmark og Hansestæderne. Kong Hans havde sat alle sejl til for at forny unionen mellem Danmark og Sverige, og sønnen Kr. II fortsatte hensynsløst forsøgene på at opbygge en moderne stat, der selv kunne tage sig af handelen. Med andre ord: Konflikt med Hansaen, der hverken ønskede magtkoncentration eller handelsprivilegier, der kunne beskære dens handelsfrihed.

Det gik på sædvanlig vis, da Kr. II søgte at spærre Hansaens handel på Sverige: Et direkte stød, der tvang Hansaen til at slå igen med magt. Som sædvanlig gik Lybæk forrest, og i august 1509 littede en stor flåde for at bryde blokaden. Instruksen til de lybske admiraler lød bl. a. på, at man ikke behøvede at »skåne Gotland og Bornholm«.

Der var endnu ikke erklæret krig, men det var jo nærliggende at starte på Bornholm, fouragere og strække benene. Ved samme lejlighed forsømte man ikke, »ved trusel om mord, brand og røveri« at lade bornholmerne levere et bidrag til krigsbudgettet på 4.000 lybske mark, og som sikkerhed herfor tog man 8 gidsler.

Borgmester Peder Kofod, Rønne

. . . 1510 . . . 1532 . . .

Året efter i 1510 gik det da heller ikke helt så nemt at komme i land. Konflikten havde udviklet sig til åben krig mellem Danmark og Hansestæderne, og lybækkerne havde fået assistance

fra flådeafdelinger fra Rostock og Stralsund. Den bekvemme manøvre fra året før blev gentaget: En flåde på 30 skibe styrede først i juli – der var også dengang noget der hed højsæson – direkte mod Bornholm, medbringende flere tusind lejede landsknægte, og som så ofte før blev det Nexø-egnen, der måtte tage det første stød.

Denne gang blev der imidlertid ydet modstand.

Forsvaret af Bornholm har naturligvis altid primært bestået i at hindre en fjendtlig landgang, d.v.s. at trække så store styrker som muligt til landgangsstedet når en fjendtlig flåde blev observeret. Lykkedes landgangen alligevel, måtte brohovedet hurtigst muligt indkredses af de styrker, der var på vej fra andre dele af øen. Problemet var til enhver tid det opslidende beredskab der var nødvendigt, samt et effektivt melde- og alarmsystem (bauner, kirkeklokker og ridende bud).

Denne gang kunne de lokale styrker ikke forhindre landgangen, der blev støttet af over 40 »skærnbrækkere« (= belejringskyts) og mange andre »bøsser og serpentiner« (= små kanoner) – for bornholmerne endnu usædvanlige og rædselsvækkende våben. Ærkebispens »tjenere«, altså adel og frimænd og deres folk, samt almuen, der mødte på stranden, var ikke i stand til at forhindre den beslutsomme landgang, og efter en kort, blodig kamp flygtede ærkebispens foged til Hammershus, almuen spredtes, og den forsvarsløse ø overlodes til landsknægtene.

Da Nexø var plyndret og afbrændt, på 3 huse nær, og Aakirkeby ligeledes gået op i flammer,

måtte bornholmerne selv – som året før – bede om nåde for yderligere vold, medens øens lensmand, ærkebisp, fra Lund nøjedes med at bede kong Hans om at sende skibe og folk så længe en del af fjenderne endnu var i land, for da skulle de nok »være gode at komme i tale med«.

Ak nej, en undersætning kunne ikke sådan stables på benene. Bornholmerne måtte selv se at »komme i tale« med de overmægtige fjender, inden de havde ødelagt hele øen. Allerede 4-dagen efter angrebet var den dystre overenskomst koldsindigt medfældet af de medfølgende lybske sekretærer, og underskrevet af de bornholmske fuldmægtige (men ikke ærkebispens foged). Oversat fra nedertysk lyder den således:

»Vi hr. Peder Laurentzen, hr. Nickels Hintzkesen og hr. Johan Kopke, præster, *Peter Kovoeth*, og Olaf Atersen, landsdommer, fuldmægtige for landet Bornholm, har for os og vore efterkommere, gejstlige og verdslige, forhandlet med de ærede og kloge herrer under fuldmægtigene Bernt Bomhouver og Hermen Valke, samt Claves Hermelin, Hovedsmand, på det ærede Lybæks råds og deres forbundnes vegne, og indeholder overenskomsten følgende:

– Anno 1510 på Margrete Virginis aften (= 12. juli) er med hjælp af den almægtige landet Bornholm bekræftet og vundet af de ærede lybækkere og deres forbundne, så at det kunne være blevet tilintetgjort med mord og brand. Derfor har de ovennævnte fuldmægtige for landet Bornholm henvendt sig til de ærede lybækkere og deres forbundne, ydmygt bedende, at de vil afstå fra mord og brand, og derimod tilbudt en brandskat og kontrakt, summa 4 tusind gylden, eller 8 tusind lod sølv at betale ubrydeligt. Heraf har landsknægtene fået betalt 2 tusind gylden i sølv – 2 lod pr. gylden. Desuden har lybækkerne og deres forbundne modtaget tusind lod sølv og 100 guldgylden, så bliver vi endnu skyldige de ærede lybækkere og deres forbundne 1400 gylden, hvilke vi forpligtiger os til på tro og love at betale ubrydeligt i Lybæk inden de næst kommende 6 uger, til det ærede råd og dets forbundne.

Som gidsler sættes *Peter Kovoeth*, Per Lauwertsen, Jons Schoningk, samtlige og een for alle

*Mån kugd heltt gewies ein Mann
Wan ich ihu recht Word treffen an*

*Mit meiner Picken halt ich auff
Ein Mann zu Ross im vollen lauff.*

Landsknægte fra 1500-årene i deres fineste puds, hævet over det arbejdende folk. Bevæbnet med henholdsvis »ror« med tilh. støtteben, og pike eller lanse.

for os og vore efterkommere vel at stå inde for betalingen.

Desuden lover og forpligtiger vi os til ved vor tro og kristelige lov, imod lybækkerne og deres forbundne og deres efterkommere, hverken at gøre skade eller medvirke hertil, men alene være behjælpelige og nyttige, af bedste vilje og værge, til vands og tillands, vore byer holde frie og alle nødtørftige ting til rådighed, og ikke bortgemt, men yde hjælp uden indsigelse og argelist (= lumskhed).

Og til mere sandhed er disse to dokumenter, den ene skåret efter den anden, den ene hos lybækkerne og den anden til bornholmerne, skrevet i Ave Maria med grove bogstaver. Givet og skrevet på Bornholm på tredie dagen efter Margrete Virginis anno 1510.«

Bittert må det have været at skulle skrive under på de krænkende forskrivninger – allerbitterst måske *selv* at skulle udrede øens sidste, sammenskrabede lod sølv som løn til de landsknægte, der lige havde myrdet og brændt på deres ø. Men vi kender allerede de praktiske lybækere godt nok til at følge deres ræsonnement: Pengen til knægtene kunne jo lige så godt gå direkte fra kilden til forbrugerne!

Regnskabet så altså således ud:

Landsknægtene	2000 gylden
Kontant 1000 lod sølv = 500	
+ 100 guldgylden = <u>100</u>	600 gylden
Rest at betale i Lybæk	<u>1400 gylden</u>
	4.000 gylden

Det var kompetente handelsfolk man havde med at gøre. Men med brandskatten fra 1509, som var af samme størrelsesorden som denne, var bornholmernes pengekasser, sølvværdier og kreditmuligheder nu udtømt. I den følgende »sæson« havde lybækkerne antagelig ventet at kunne fremture, men måtte nøjes med naturalier: 100 okser, 200 lam og 2 læster smør.

Dette dokument indeholder altså det første spor af Kofod-slægten på Bornholm. Og hvilket spor! Peder Kofods placering mellem de 3 præster (hvoraf Peder Lauridsen var sognepræst i Ibsker) og den adelige landsdommer Olaf Ottesen Uf, er både overraskende og tankevækkende.

Lybske historikere har anset ham for at være landsdommer. Zarthmann har foregrebet hans senere stilling som borgmester i Rønne, og ment, at han måtte være af en gammel frimandslægt – alt for at forklare denne særstilling.

At han har været en anset standsperson er der ingen tvivl om. Forhandle på alle bornholmeres vegne gør ikke enhver, og han må have boet her i nogen tid for at kunne optræde således. Han tilhører generationen efter de formuende borgere Michael og Hans Kofod i Lybæk og Hans Kofod i Wismar. Hvis han som søn af et hanseatisk handelshus har nedsat sig som købmand i Rønne og er blevet optaget som borger der – i en tid, hvor det var til at forudse, at Hansaens privilegerede handel efterhånden måtte vige for de nationale bysamfunds vækst – har det været en både klog og forudseende handling. I så fald har hans adkomst til den særlige placering været klar: Position, og ikke mindst kapital, til betaling af brandskatten. Lybækkerne har kendt navnet Kofod hjemmefra, og har ikke behøvet nærmere anbefalinger.

Det blev da også ham, der sammen med to andre måtte tage med et af flådens skibe tilbage til Lybæk som gidsler for de manglende 1400 gylden. Der var tilsyneladende heller ingen vanskeligheder med denne betaling. Den 20. november skrives der fra Lybæk til Rostock, at de bornholmske gesandter (nu er de ikke længere »gidsler«) i Lybæk angående brandskatten har anmodet om, at bornholmske skippere nu igen kan få fri adgang til at anløbe Rostock og Lybæk, der i samme anledning anmoder om Rostocks udtalelse. Lybæk plejede ellers ikke at være så bange for at disponere selvstændigt, så brevet har nok været en forhalingsmanøvre. Det tilføjes da også, at Lybæk af flere grunde finder det utilrådeligt.

Peder Kofod vandt kun hæder ved sin indsats. I 1522 nævnes han som en af Rønnes 2 *borgmestre*, i en »ægthedssag« i anledning af nogle arveforhold.

Midt i Peder Kofods borgmestertid skete der imidlertid en ganske uventet kovending i forholdet Lybæk-Bornholm. Krigsindsatserne i Øster-

Den fornemme sølv-alk i Rønne kirke. Bægeret er nyere, men iøvrigt er kalken velbevaret og bruges stadig. På midterknoppen står initialerne »IESUS«. Ved foden er fastloddet et lille krusifix.

søen, hvor Lybæk som sædvanlig trak det store læs, endte med, at Lybæk i 1525-26, som betaling for at have hjulpet Frederik I på tronen, foruden fornyede handelsprivilegier og fri passage gennem Øresund, fik *Bornholm* i pant i 50 år. Det var beregnet, at indtægterne herfra skulle gå lige op med Lybæks udlæg. Lundekapitlets magt var nu så svækket, at kongen havde kunnet tvinge det til at opsigte sit lensforhold.

Det var ikke nogen rar situation, den danske konge havde sat bornholmerne i: Ud med den 200 år gamle, tilvante, kirkelige administration – ind med den dominerende købmandsmagt, som man nok respekterede og handlede med, men bestemt ikke kunne ønske som herre i sit hus, rent bortset fra de voldelige overfald og udpresninger, den allerede havde pådraget Bornholm.

Begyndelsen blev bitterlig hård. Lybæk skulle have regnskabet til at gå op, og det blev naturligvis bornholmernes ømme punkt lige til vore dage: Skatternes størrelse og fordeling, der blev anstødsstenen fremfor alt. Tovtrækninger, uretfærdighed, undertrykkelse, uro, ja et fortvivlet og håbløst oprør, blev de første års særkende. Først i slutningen af 50-års perioden kunne lybækkerne og bornholmerne enes om een ting: Den fælles kamp mod svenskerne.

Kofod'erne var påfaldende passive i denne periode. De gik *ikke* lybækkernes ærinde. De var jo allerede etablerede på Bornholm, men i en situation, der måtte mane til største tilbageholdenhed.

I 1526 strandede en lybsk skipper på Bornholm, og klagede over at være blevet »uborgerligt« behandlet af øens indbyggere, og også her måtte *Peter Kaffot* med sin med-borgmester, byfogeden og flere andre embedsmænd stå inde for, at de mange lybske købmænd, der havde andele i godset, fik dette erstattet. Endelig kendes i 1532 en offentlig beslutning på Rønne kirkestævne, hvorefter »husboder og øde steder«, som i 3 år ikke havde udredt skat til byen, skulle overgå til byens bedste – måske et udtryk for, at lybækkerne havde fordrevet andre handlende fra deres ejendom. Også her underskriver Peder Kofod som borgmester, men det er sidste gang vi

Inskriptionen på alterkalkens fod (modsat krusifikset), der i denne bog tydes som borgmester Peder Kofods bomærke og initialer.

hører til ham. Han må vel snart have været 60 år, og bornholmernes væbnede opstand mod lybækkerne i 1535 har han kunnet holde sig uden for.

På den smukke sølvkalk i Rønne kirke, der er fremstillet af den lybske sølvsmed og oldermænd Hans Mewes, der arbejdede mellem 1505 og 1531, er der indgraveret et bomærke og bogstaverne P. K. Det er nærliggende at tænke på Peder Kofod i denne forbindelse. Det hørte til storborgernes kære pligt at udsmykke sin kirke. En udefra kommende måtte introducere sig på værdig måde, og hvad ville da være bedre egnet end en sådan, storslået gave til Rønne kirke og menighed: Et fornemt stykke sølvsmedekunst fra et af Lybæks bedste værksteder. Kalken har nu været i brug i over 450 år.

I Wismars Marienkirche findes forøvrigt en ganske tilsvarende kalk, udført af samme mester, ligeledes en gave fra en fremtrædende borger, og ligeledes forsynet med hans bomærke.

Endnu et indicium peger på Peder Kofod som

den P. K., der gav kalken til Rønne kirke. Som allerede nævnt var bomærkerne personlige, men visse hovedtræk gik ofte igen i familierne. En bomærke- »stamtavle« fra Helsingør vises i Kap. I som eksempel på, hvordan en hovedform kunne varieres. Peder Kofoed fra Kofodgård i Østermarie (1548-1616) brugte et bomærke, mærket P K 69 – altså 1569, da han var 21 år – med tydelig familielighed med P. K's bomærke på kalken!

Skjoldets særprægede form peger til gengæld tilbage mod Lybæk. Denne form blev netop udviklet i Nordtyskland i slutningen af 1400-årene; indskæringen i »højre« side skal give plads for lanssen, der da var særlig vigtig som turneringsvåben.

Brikkerne falder på plads. Initialerne og bomærkets form indicerer klart, at det var den første bornholmske Kofod der gav kalken til Rønne kirke. Samtidig passer såvel motivet for gaven, sædvane, fremstillingssted og skjoldets form til teorien om, at han kom fra Lybæk eller Wismar.

Slægtsrelationer

Mads Kofod

. . . 1547 . . . 1552

Det ville være morsomt, om vi også kunne vise, at Peder Kofod havde giftet sig ind i øens aristokrati, men herom kan man kun gisne. Slægten Uf, hvis våben Kofod'erne antog sidst i århundredet, blev de imidlertid hurtigt beslægtet med.

Den bornholmske gren af denne gamle adelslægt, som i 1500-årene var blevet »reduceret« til frimænd, og som bl. a. brugte sparren som våben, var i 1500-årene ved at gå i opløsning, for omkring århundredets slutning at uddø på mandssiden. Voldsomme arve-stridigheder, ja brodermord, formørkede dens sidste år. Det blev den fasttømrede, frembrusende Kofodslægt, som var hel- forskånet for den slags, der overtog dens rolle som Bornholms førende slægt. Da den sidste landsdommer Uf gik af i 1588, blev det den første landsdommer Kofod, der afløste ham.

På grund af det fælles våben er de ofte blevet

forvekslet med Kofod'er. At de ofte slet ikke anvendte slægtsnavnet, men kun fadernavne, gør det ikke lettere at følge deres spor. Uf'erne var engageret i modstanden mod lybækkerne, i langt højere grad end Kofod'erne. Mogens Uf udnævntes således til landsdommer i oprørsåret 1535 af den danske konge, tydeligt med det formål at samle bønderne til modstand. Hjælp fra Danmark kom imidlertid ikke frem, og han måtte flygte til Skåne året efter. Herfra førte han flere retssager mod sin familie, der åbenbart har tiltaget sig nogle af de ejendomme, han havde efterladt. I 1547 tilsagde han »*hustru Gunhild, Mattis Kofoeds*« på Bornholm med deres medavinger at møde i København vedrørende noget jordegods stammende fra Oluf Tuesens død. M. K. Zarthmann mener, at såvel Gunhild som Mogens Uf var børn af Oluf Tuesen, og havde taget slægtsnavnet efter moderen, måske fordi Oluf Tuesen var blevet »ihjelslået« af ærkebispens foged, medens Mogens endnu var umyndig.

Ved denne beklagelige lejlighed havde ærkebispens inddraget hans gårde Rågelundsgård og een til, antagelig Knarregård, i Ibsker som skattegårde. Mogens Uf opnåede dog senere ærkebispens tilsagn om skattefrihed påny, »når Gud vil, at Bornholms land kommer frit og kvit til Lunds domkirke og sæde igen«. Mogens Uf kunne vende tilbage til Bornholms land i 1562, men Lundekapitlets magt blev endeligt brudt ved reformationen. De kom aldrig igen.

Vi standser lige et øjeblik og puster lidt. Knarregård i Ibsker – idag hjemsted for slægtens kendteste mand, landbrugsminister Niels Anker Kofoed, – dengang måske en del af Mads Kofoeds hustrus barndomshjem!

Også om andet arvegods – antagelig efter bedstefaderen – trættedes Mogens Uf med sin familie. Da nogle dokumenter i sagen skulle sendes til København til behandling i herredagen (den daværende højesteret), blev det Mads Kofoed, der skulle have dem med derover. Rejsen er åbenbart foregået om vinteren, for den 2. februar 1552 oplyses det, at Mads Kofod er druknet på vejen, og brevskaerne »forkomne«.

Disse vigtige oplysninger om Mads Kofods familieforhold og død antyder tillige, at han har

*Ny kirkes alterkalk har samme form som Rønnes, men er ca. 100 år ældre, nemlig fra begyndelsen af 1400-årene. Bægeret er ligeledes nyt. Under krusifikset ses våbenskjoldet med sparren. Den latinske tekst kan oversættes: »Fru Cecilie har givet denne kalk til Alle Helgenes Kirke. Bed for hendes sjæl.«
Fru Cecilie Uf var datter af hoveidsmanden på Hammershus Hans Uf, og levede netop i begyndelsen af 1400-årene.*

været skipper, formentlig i Rønne, fortsættende Peder Kofods købmandsgerning. Muligheden for, at han tillige var far til slægtens næste generation i Rønne-egnen behandles i næste kapitel. I så fald passer også den første stamtavles angivelse af en borgmester Mads Kofod i Rønne netop på ham. Hans bratte død kan have gjort, at han ikke har nået at sætte tydeligere spor.

Også i Ny kirke bruges endnu en ældgammel sølvkalk, endda 100 år ældre end Rønnes. Den er prydet med Uf'ernes våben gavlsparren, der senere overtoges af Kofod'erne, og derfor ofte antaget som en Kofod-gave. Men den er skænket af fru Cecilie Uf i begyndelsen af 1400-årene. Uf'erne har altså dengang haft en af de frie gårde i Nyker som sædegård – Kyndegård, Vellensgård eller Blykobbegård – alle tre gårde, som Kofod'erne senere kom til at overtage. Vellensgård dog ved giftermål, men ved de to andre overtagelser kan arveforhold have spillet ind. Ihvertfald, allerede fra midten af 1500-årene var Kofod'erne på vej ind i den gamle, bornholmske overklasse.

Skatteproblemer

Hans Kofod . . . (1525 – 1543) . . .

En anden Kofod, i samme generation som Mads, har vi oplysning om på en lidt kringlet måde. Lybæk havde jo fået Bornholm i pant som erstatning for en stor sum penge, d.v.s. de kunne opkræve de kongelige skatter på Bornholm i de aftalte 50 år. Det drejede sig især om ejendoms-skatter, som ærkebispens tidligere var blevet forlenet med. Bornholmerne har altid hadet at betale skatter til det øvrige land, så det var en utaknemmelig, ja næsten håbløs opgave, de dygtige lybske administratorer denne gang havde påtaget sig. Der var ikke noget EDB-register til at udspy oplysninger – alt måtte graves frem og hives hjem hos de mildest talt modvillige bornholmere, der naturligvis udnyttede ethvert hul eller enhver usikkerhed i de ældgamle og indviklede skatteregler.

Efter reformationen kom et andet tvivls-spørgsmål op. De bøder, som ærkebispens tidligere med fast hånd og godt udbytte havde ud-

skrevet hos bornholmerne for forseelser mod kir-kens love, – hørte de nu til kongen, eller skulle lybækkerne også have *dem*? Hen over hovedet på bornholmerne, der sukkede over stadig større udskrivninger, sloges kongen og lybækkerne om provenyet. Det mest interessante for os er, at dis-kussionen gav anledning til udfærdigelse af dig-re lister over sådanne forseelser, som giver os mange oplysende træk, og en enkelt Kofod i til-gift:

I listen for Vestermarie nævnes nemlig, at *Hans Kofofd* måtte betale 15 mark »for Margre-te Iffuers horeri«. Det fremgår altså ikke – nær-mest tværtimod – at Hans Kofod selv skulle have deltaget i affæren; den har sandsynligvis drejet sig om en slægtning eller en undergiven. Helt så voldsom, som man har villet gøre bøden til, var den dog ikke. I samme liste finder man også an-dre, på Bornholm ikke ukendte forseelser, f.eks. »Mikkel Bundtsen lå hos sin hustrus søsterdatter: 35 mark! – Per Espersen trolovede Bent Deckens datter og ville ikke behold'en: 7 ½ mark – Jens Abrahams og hans morbroder, fordi de begge havde beligget en kvinde: Et styk stof og 3 lod sølv – Claus Nisvogter(!) i Rodne (= Rønne) for jomfrukrænkeri: 15 mark, Laurs Jensen i Rodne for hans datter gik med »bindicek« til kirke hen-des bryllupsdag, og var dog »siugligh« (= gra-vid): 1 td. torsk – Herman Meckelborg blev op-taget i Rodne: 15 mark« o.s.v. Listen er desværre ikke dateret. Den kan strække sig over hele den lybske foged Berendt Knops embedsperiode 1525-43.

Foruden at give et interessant indblik i menig-hedens vanskeligheder ved at holde sig på dy-dens vej, fortæller denne opremsning desuden, at adskillige Rønne-indtægter fejlagtigt må være blevet opført under Vestermarie sogn. Det er alt-så slet ikke sikkert, at denne Hans Kofod er fra Vestermarie, sådan som Zarthmann antager. Noget bevis for, at han skulle være søn af Peder Kofod, som Zarthmann ligeledes antager, findes heller ikke, men faktisk gør muligheden af at han var rønnebo det egentlig mere sandsynligt. Han er en af Zarthmanns »springsten« i rækken Peder-Hans-Peder o.s.v., over gisningernes hæn-gedynd.

»Danke. Admiral de 2 Beskædes med trede Danske Skibe Marskalk Linder og Nierten. Hiften angrebet og erobret af den Svenske Flåde. Jern var 22. Olof Schute. og Jerns till Stockholm. 2. fra Danske 2. fra Jernskibe. 2. fra Stockholm og 2. fra de 22. Admiral og en udflytning.»

Søslaget ud for Rønne den 31. maj 1564. I forgrunden de 3 danske skibe, der blev angrebet af en overlegen svensk flåde og erobret. Ved kysten 5 danske skibe, der ikke nåede at tage del i slaget. Kobberstik i Resens Fr. II krønike 1680.

7-års krigen: Esbern Kofod . . . 1563 . . .

Endnu en af de løse brikker i disse år er den Kofod, der kom i svensk fangenskab i 1563. Dette år skete der et storpolitisk omslag i Østersøen, idet Lybæk gik sammen med Danmark i den såkaldte 7-års krig mod Sverige. Kalmarunionen var forlængst brudt sammen, og Sverige følte sig, som vågnende nationalstat, »omklamret« af Danmark. Anledningen til krigen var faktisk, at den danske konge fortsat brugte Kalmarunionens 3 kroner i rigsvåbnet – det var også den gang den almindelige mening om krigens årsag – men den virkelige årsag var naturligvis konkur-

rencen og jalousien mellem de to østersømagter, som kom til at plage dem i de følgende århundreder.

På vore nuværende 1- og 5-kroner kan vi hver dag konstatere, at 7-års krigens rædsler var spildt. Vi bruger stadig, som Sverige, de tre kroner, omend i en beskednere ramme.

Et andet udtryk for Sveriges nye, aggressive linie var ekspansionen mod øst, hvor man kom i konflikt med Hansestædernes handel, og tilsidt øvede blokade mod denne. Den store, tyske koloni i Stockholm var allerede skubbet ud. Hanseforbundet var imidlertid så svækket, at Lybæk ikke kunne få de andre Hansestæder med til en fælles aktion, så Lybæk gik alene i krig, sammen med Danmark, med hvem de her igen havde fået fælles interesse. Lybæk »trak for sidste gang

sværdet, ikke uden ære, men uden resultat, for at forsvare handelsfriheden i Østersøen«, som en lybsk historiker udtrykker sig – og stillede effektive land- og flådestyrker til rådighed for den danske overkommando.

Det er ikke meget vi har hørt til Kofod'erne under den lybske besættelse – måske fordi deres situation kunne være tvetydig. Med det lybsk-danske våbenbroderskab blev den radikalt ændret, og denne periode indledte deres opblomstring på Bornholm. En enkelt af dem kom dog allerede i krigens første år i klemme mellem de stridende parter. Ingen på Bornholm kunne ellers være i tvivl om, hvad der var på færde, for den 31. maj indledtes krigen med et voldsomt søslag ud for Rønne. Senere på året patrullierede den dansk-lybske flåde under Peder Skram mellem Bornholm og *Øland*, hvor man forresten efter gammel skik gik i land og brandskattede grundigt. I denne hurlumhej kom en lille, bornholmsk skude i vejen, og blev opbragt af svenskerne ved *Øland*.

I 1564 skrev den svenske admiral Jacob Bagge, som da selv var blevet fange hos den lybske høvedsmand Sweder Ketting på Hammershus, til befalingsmanden på Kalmar slot og foreslog at udveksle besætningen på 4 bornholmere fra denne skude med 4 *svenske* fanger på Bornholm. Opfordringen til ham om at være mellemmand ved denne udveksling må være kommet fra Sweder Ketting. Han tilføjer iøvrigt i et andet, samtidigt brev til den svenske konge: – »Vi har det godt, men for Guds skyld: Vær ikke så ukristelig mod de danske fanger. Giv dem dog en god behandling – især dem som er af adel, og høvedsmænd, og er agtede, at vi andre ikke skal undgælde!«

Med bange anelser bemærker vi, at den første af de 4 bornholmere – skipperen? – hed *Æsbiörn Kofoth*.

Krigen var præget af grusomheder fra begge sider. Fra Bornholms kystskanser var man således vidne til, at svenskerne bandt fangne lybske købmænd og deres skibsfolk fast på deres skib og satte det i brand. Ligeledes så man med rædsel, hvordan krigsfanger blev sprættet op og kastet over bord. Sweder Ketting fandt med gru »man-

ge maver og menneskeindvolde på stranden næste dag«. »Den almægtige må forbarme sig, som ikke må lade sligt grueligt mord og tyranni ustraffet«, skrev den forfærdede Sweder Ketting, der som forhenværende humlebrygger i Lybæk aldrig havde forestillet sig noget lignende. Den danske admiral Herluf Trolle skrev samme år (1564) fra »flåden under Bornholm«, at den lybske admiral havde henvendt sig til ham, ligeledes forfærdet over svenskernes grusomhed mod deres fanger, og at de sammen med Jacob Bagge havde udarbejdet en henvendelse til den svenske konge herom:

»Eders kgl. majestæts krigsfolk haver handlet så tyrannisk og umenneskeligt mod det arme folk, siden de haver fanget dem, hvilket ikke er krigsbrug, ikke heller er hørt før af nogen nation. Og Eders kgl. maj. må vist vide, at Gud vist straffer det til sin tid. . .«

Den svenske konge var imidlertid på det tidspunkt nærmest sindssyg, så det er ikke godt at vide, hvordan han har modtaget disse formaninger.

Grusomhederne vakte almindelig bestyrtelse i det dannede Europa, bl. a. fordi et medlem af det tyskromerske rige (Lybæk) var indblandet. Men der skulle gå nøjagtig 300 år, før Røde Kors og Bernerkonventionen blev til virkelighed.

Henstillingerne gavnede nok ikke lille Esbern Kofod, så vi kan have vore tvivl om, hvorvidt udvekslingen blev gennemført, eller om han overhovedet kom hjem igen. Zarthmann mener, at han må være identisk med den Esbern Kofod (se kap. VI), der var tolder og senere borgmester i Rønne lige til 1623. Jeg har ikke kunnet finde andet holdepunkt for denne antagelse, end at de begge var knyttet til søfart. Hvis Esbern fx. var 20 år, da han blev fanget i 1563, skulle han have været borgmester endnu som 80-årig, hvilket ikke lyder sandsynligt. Aldersmæssigt er der bedre forbindelse til den Esbern Kofod, der i 1569 boede på »Kofodgård« i Vestermarie (se tillægget). Denne, hvorom vi kun kender hans og gårdens navn, er også en af de løse brikker. Men vi har da lov at håbe, at det drejer sig om »vor« Esbern Kofod, der er gået i land efter de udståede farer, og har slået sig ned i Vestermarie.

Den første Kofod i Østermarie Poul Kofod

. . . 1543 . . . 1553 . . .

Kofod'erne i Rønne-egnen er, som man ser, svære at få fat på. De dukker op her og der, sejler, skifter bopæl? Og senere begynder de at samle, bytte og sælge gårde. Men i Østermarie opstod der samtidig en gren af slægten, som det er en lise at beskæftige sig med for den slægtsforsker, der alene ønsker orden i tingene. De holdt trofast på deres Kofodgård, som den yngste søn arvede regelmæssigt helt op til vor tid.

Da lybske og danske kommissærer i 1543 skulde udrede nogle af de besværligheder, som lybækkerne var løbet ind i i deres forsøg på at få deres udlagte penge ind igen ved at hente dem hos bornholmerne, blev der holdt møder rundt om på øen, og bønderne fra Østermarie og Ibsker mødte i *Pavell Køfføthes* hus i Østermarie – altså allerede en af de største gårde i egnen. Endnu underskrev han ikke på sognets vegne, men 6

år senere, i 1549, nævnes *Powijl Kaafodt* som »sandemand« – op til vore dage det bornholmske navn for sognefoged. I 1550 var han ligeledes som sandemand med til at anbefale oprettelsen af den første latinskole i Rønne, og i 1553 er han avanceret til herredsfoged i Østre herred, iøvrigt bortrejst på rejse til Lybæk!

Østermarie-grenen sad godt fast og begyndte at spire. Sønnen Esbern Kofoed blev borgmester i Rønne, og Peder Kofoed overtog gården – for der er al grund til at antage, at Povl Kofod var den første ejer af slægtsgården Kofodgård i Østermarie. Allerede i 1569 ses navnet »Kofodskov« i Østermarie. Slægten havde fået sikkert fodfæste i det frugtbare og yndige kystland mellem Svaneke og Gudhjem, og holdt sig her i de følgende 400 år. Medens Rønne-grenens familieforhold på dette tidspunkt (slægtsgrenen A i Bidstrups stamtavle) endnu ikke er klarlagt, er der ikke tvivl om, at Povl Kofod er stamfader til slægtsgren B, Kofodgårdsgrenen.

»Nøgle-egen« ved Kofodgård i Østermarie siges at rumme »møglen til gårdens lykke«. Sagnet lyder vel romantisk til at være ældre end 1800-årene, men der kendes ingen anden forklaring på den bornholmske »Nigla-æjen«. Derimod er selve egen sikkert fra samme tid som da de første Kofod'er tog denne dejlige gård i besiddelse, med vid udsigt til Østlandet og Svaneke. Stuehuset er skjult bag bevoksningen midt i billedet.

Bag Muleby Å skimtes Kofod'ernes første gård i Rønneegnen: Kyndegård i Nyker.

FRIMÆNDENE KOFOED

ca. 1570–1625

En ny generation af Kofod'er, der er født omkring 1500-årenes midte, og hvoraf de ældste kommer til at leve et stykke ind i 1600-årene, begynder nu at markere sig tydeligere i øens overklasse. Der er også mere skriftligt materiale til rådighed, så der kan udskilles enkelte familier, der kan følges uden alt for mange gisninger.

Frimandsmødet 1572

I 1572 holdtes det tidligere nævnte møde (jfr. kap. II) på Bornholms landsting, hvor 3 danske rigsråder var tilstede, for at få rede på, hvem der var frimænd på Bornholm. Også frimændene havde naturligvis benyttet usikkerheden under den lybske besættelse til at søge at befæste deres privilegier, medens lybækkerne på deres side ville beskære dem så meget som muligt.

Det kunne se ud, som om mødet havde en videre hensigt. Krigen, hvori Lybæk og Danmark – Sweder Ketting og bornholmerne – havde kæmpet side om side, var overstået 2 år i forvejen, og nu var der kun 3-4 år til, at den lybske pantsætning af Bornholm skulle udløbe. D.v.s. der var faktisk undervejs blevet lovet Lybæk en forlængelse i yderligere 50 år, men Lybæks politiske stilling var efterhånden så svækket, at man i København kunne overveje at ignorere dette løfte. Lybæk ville næppe være i stand til at gennemtvinge det med magt. I denne situation var det rart at have lokale, indflydelsesrige forbundsfæller, og frimændene, som ellers ikke var særligt højt estimerede af kongen og den virkelige adel, fik ved denne lejlighed en velvillig behandling fra dansk side. Til gengæld gik det ud

over den redbonne Sweder Ketting; det drejede sig nu om at stille det lybske styre i et dårligt lys.

Ved denne lejlighed mødte der 17 frimænd, nemlig Peder, Jens og Hans Koføed, Oluf Bagge, Peder Uf, Peder Myre, Jørgen Gagge, samt 10 andre, der kun nævnes ved fadernavne.

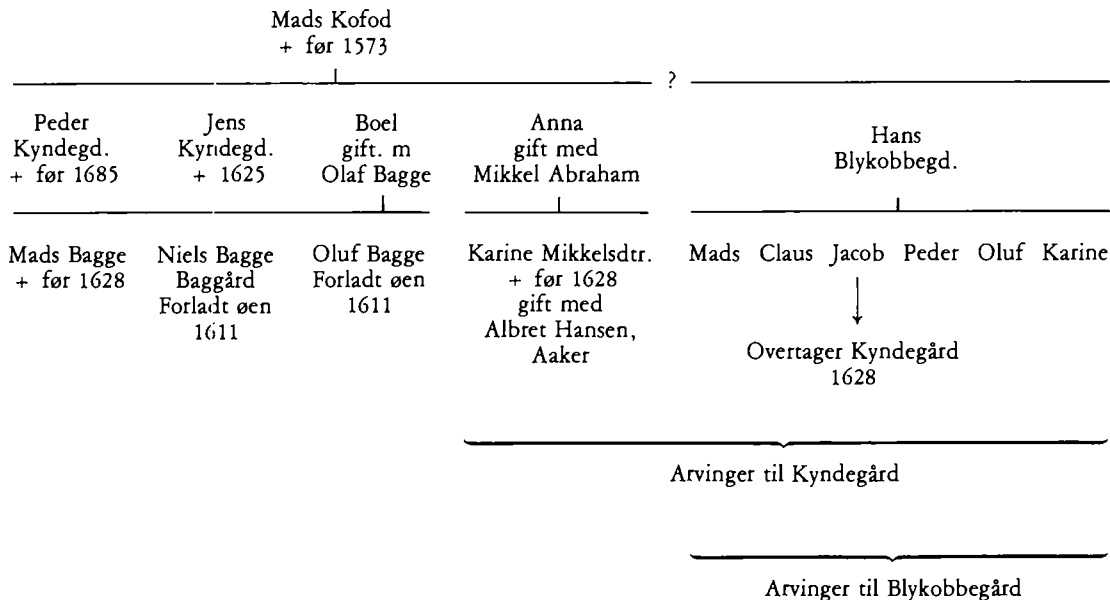
De havde ingen skriftlige beviser på deres væbnerstilling, men som vi hørte, varme og højtidelige ord om troskab og tjeneste. Også de anede, hvor det bar hen. De bad om, at kongen ikke ville lade sig »forføre« af Sweder Ketting, »thi de kunne vel tænke, at de lybske og deres befalingsmænd stod efter, at de kunne bringe dennem under deres trældom, som de ellers havde gjort ved landet«.

Dette er første gang, Kofod'er nævnes som frimænd. Vi ved, at de var i familie med Oluf Bagge og Peder Uf, og sikkert også med flere af de andre. Vi ved desuden, at de ejede frimandsgods (ihvertfald Kyndegaard i Nyker). Er de simpelthen ved dette møde, i netop det øjeblik, da kongen havde brug for mange loyale undersåtter, trådt op som frimænd, med de andres indforståelse, og har de dermed de facto opnået retigheden? Væbnerbreve var forlængst gået af mode, men noget tyder dog på, at de samtidig havde påtaget sig en eller anden forpligtelse til kongen.

Mads Kofod's familie 1573

2 af de »nybagte« frimænd havde nemlig en vigtig mission i Lybæk året efter. Den 6. september 1573 skrev Fr. II til Lybæks råd, at »vore undersåtter brødrene Peter og Jens Kofoth« har ansøgt

Oversigtstavle over Mads Kofods efterkommere

Lybæks råd om »ægthed«, bl. a. for at kunne påstævne deres forpligtelser mod kongen ukæret. Han beder derfor rådet se på deres indlæg med sympati. Da ingen tvivler om ægtheden, men de blot ikke har kunnet bevise den med tingsvidner, beder kongen om – uanset at rådet måske ikke er berettiget dertil – for at få sagen befordret, ikke at ville afslå den, men give dem det ønskede ægthedsvidne.

Sådanne »ægthedsbeviser« finder man ofte vedlagt retssager i arveforhold, f.eks. udgivet af »oldinge«, og forsejlet eller signeret af embedsmænd. Det var i virkeligheden en slags dåbsattester, før kirkebøgernes tid, især nødvendige, hvis en af parterne i en arvesag ville bestride den anden parts »ægthed«. Brevet oplyser desværre intet om denne eventuelle »sag«, og der er heller ikke fundet andre dokumenter, der kan belyse den. Men i slægtsregistrarerne i Lybæk findes samme år følgende optegnelse af største interesse for vor undersøgelse:

Kofoedt, Matthias, død før 1573 på Bornholm

Frue: Johanna

Børn: Peter

Jens

Boel, gift med Oluf Bagge

Anneke, gift med Michael Abraham

Oplysningen om datteren Boels ægteskab med Oluf Bagge gør det muligt at identificere familien, og indplacere den i den kendte Kofod-A gren i Bidstrups stamtavle. Vi ved nemlig fra bornholmske kilder, at den senere landsdommer Jens Kofoeds søster (jfr. nedenfor) var gift med Oluf Bagge.

Vi har altså her at gøre med en bornholmsk familie fra Rønne-egnen, nemlig den kendte landsdommer Jens Kofoeds søskende og forældre. Anledningen til, at denne familie er registreret i Lybæk netop i 1573 er naturligvis brødrenes ansøgning om ægthed samme år.

Også Peder Kofod er kendt på Bornholm; han

har været anset for Jens Kofoeds far, men var altså hans bror.

Den ubekendte brik er nu faderen Matthias – på bornholmsk *Mads* Kofoed. Det må blive ham, fremtidige forskere bør koncentrere sig om.

Det ville være mærkeligt, om vi på Bornholm ikke skulle kende denne Mads Kofoed, der må have været en mand af betydning. Kun den første, usikre stamtavle har en borgmester Mads Kofoed i Rønne, far til Hans Kofoed »på Kyndegård«, medens Jens Kofoeds far angives at være en borgmester Oluf Kofoed i Rønne.

Ved at kulegrave arkiverne i København, Gottorp og Potsdam (hvor resterne af Lybæks original-arkiv stadig befinder sig) skulle der være en fair chance for at finde spor af Mads Kofoeds familieforhold. Hvad drejede ægthedssagen om? Hvornår døde Mads Kofoed? Hvilke spor har vi af ham på Bornholm? Hvorfor optræder Hans Kofoed, der på Bornholm var anset for at være bror til Jens, og hvis sønner arvede denne, ikke blandt børnene? I et eller flere af disse spørgsmål ligger nøglen til Kofod-slægtens familieforhold gemt. I tilgift kan man nemlig udmærket være heldig at finde spor af Peder, Povl og Hans Kofod fra begyndelsen af 1500-årene.

Lykkeligt ville det naturligvis være, om det

kunne vises, at han var identisk med den Mads Kofoed, der er nævnt i 1547, og som døde i 1552 på en københavnsrejse. En vanskelighed er, at der i Lybæk er afvigende oplysninger om hans død. Eet register siger »før 1573«, et andet »1573«. Registerne er imidlertid ikke fejlfrie, og kilderne til dem er antagelig bortkomne.

En anden vanskelighed er, at denne Mads Kofod i 1547 synes at være gift med Gunhild Uf, medens de lybske registre har Johanna som hans hustru og mor til børnene Peder, Jens, Boel og Anna. Hvis disse oplysninger skal komme overens, må Johanna være af et andet ægtskab, umiddelbart før eller efter Gunhild. Når vi betænker, hvor ofte en ung hustru døde i barsels seng, og hvor hurtigt manden tog en ny, især hvis der var småbørn, er det ikke urimeligt.

Børneflokken Peder, Jens o.s.v. må netop være født i årene 1540-50. Ved frimandsmødet i 1572 har de da været i tyverne, og Jens, der som den sidste døde som en gammel herre i 1625, omkring 80 år. Det samme gælder Hans, der i så fald måtte være søn af Gunhild. Han deltog ligeledes i frimandsmødet 1572, avlede børn op til omkring 1600, og døde 1623.

Som sagt mangler der endnu beviser – eller modbeviser – for denne teori. Hvem tager opgaven op?

Kyndegård fremtræder idag som en typisk, bornholmsk 1800-tals gård, der endnu ikke er skæmmet af nyere produktionsbygninger, men med rene og smukke bindingsværkslænger.

*De unge frimænd
Peder Kofod til Kyndegaard
. . . 1570 . . . 1575 . . .*

Vi har mødt den unge generation af Kofodslægten, der nu som frimænd skulle »erobre« Bornholm. For Fr. II's rænker lykkedes. Ved en let, men ikke særlig elegant undskyldning: At Kr. III endnu ikke havde været *kronet*, da han lovede Lybæk de 50 års forlængelse erklærede Danmark pantet for indløst, og bad lybækkerne pakke sammen. Rønneborgerne hjalp til ved at bryde de lybske handelsboder op, og jage de upopulære konkurrenter ud af byen. Lybæk måtte resignere – gad vist om der ikke i Lybæks råd, såvel som i Schifffergesellschaft, har lydt nogle lettelsens suk!

Peder Kofod har sikkert været den ældste af brødrene. Vi møder ham første gang i 1570, i forbindelse med en celeber retssag på Hammershus broting. En ditmarsk adelsmand Jacob van Dyke var kommet på besøg hos Sweder Ketting og var blevet vel beværtet ved hans bord, men havde herunder udtalt trusler mod Lybæks råd, så Ketting måtte påmane ham at bruge en »sømmelig mund mod herrerne« – men iøvrigt lod det være med det. Da van Dyke senere tog til Rønne brugte han imidlertid samme farlige mund over for en moskovitisk kaptajn, angiveligt sørøver, der lå i Rønne havn. Van Dyke erklærede at ville tvinge Lybæks råd således, »at ikke en borger skulle vove uden fare at stikke sit hoved ud af porten«. Nu lod Sweder Ketting sørøverkaptajnen vidne for Rønnes byfoged om disse trusler, hvorpå han lod den alt for højt skydende van Dyke sætte i forvaring på Hammershus under forholdsvis komfortable vilkår. Men van Dyke brød ud af slottet, og brød derved en af Danmarks strengeste love: »Hvo som stinger muren om kongens befæstede hus, miste livet«. Ketting virkede på dette tidspunkt som både lybsk og dansk foged (altså i dette tilfælde: anklager) og da han havde fået fanget van Dyke igen, lod han ham fremstille for Hammershus broting.

Der var i denne periode heller ikke udnævnt nogen bornholmsk *landsdommer*, så Ketting har

været i tvivl om, hvordan han har skullet gribe sagen an: En fremmet adelsmand anklaget for en alvorlig forbrydelse. Han indkaldte derfor nogle fremtrædende bornholmere til at påhøre og vidne om retssagen. De to første var: »*Peder Kofod til Kyndegaard*, i landsdommers sted, og Oluf Bagge til Baggegaard, tinghører i Ndr. herred, af våben«. De påhørte, og vidnede, hvordan van Dyke blev dømt efter loven, halshugget og kristeligt begravet på Allinge kirkegård.

Peder Kofod var således allerede veletableret, på en af Nykers gode frimandsgårde, i bekvem afstand fra Rønne, og i godt selskab med sin svoger Oluf Bagge på den nær liggende Baggård. Men vi bemærker, at det er svogeren, der tituleres væbner, altså frimand, ikke Peder Kofod endnu. Til gengæld blev denne anset som konstitueret i øens fornemste embede efter hovedsmanden: Landsdommerembedet, der normalt alene blev givet til adelige, på Bornholm dog til frimænd.

Det sidste vi hører til ham, er i 1575, da han deltager i en skelbestemmelse i Nyker, og han er nok død, inden Jens Kofod i 1583 nævnes »til Kyndegaard«.

*Landsdommer Jens Kofod
. . . 1572 . . . 1625*

Næde Peder Kofod ikke helt til tops, så blev hans bror Jens til gengæld øens fornemste mand. Han er den første Kofod, hvis levnedsløb længe har været kendt, og om hvem de gamle stamtav-

Lysekronen i Ny kirkes kor med Lybæks bybåben, den flakke ørn, som Jens og Anna Kofoed forærede kirken i 1594. Man mener, at den nederste del er udskiftet efter en reparation sidst i 1600-årene. Over for ses inskriptionen på lysekronens kugle (muligvis formyet efter den nævnte reparation). Jens Kofoeds våbenskjold med sparren og Anna Spends Datters med »jødebuen« er ret groft graveret.

ler er i overensstemmelse med de samtidige kilder. Og nu kender vi altså også hans nærmeste familie, takket været søsteren Boel på Baggård, hvis søn Niels Bagge i et åbent brev 1608 omtalte ham som sin »kære morbror«, og dermed har leveret os den nødvendige kontrol på den lybske familieoptegnelse.

Hvor han boede før han overtog Kyndegård efter broderen, fremgår ikke af de foreliggende kilder. Zarthmanns antagelse, at Frigård i Vestermarie var hans første sædegård, er ikke dokumenteret. I 1578, lige efter at danske lensmænd havde overtaget Hammershus fra lybækkerne, omtales han imidlertid som »slotsskriver« – lensmandens nære medarbejder på »slottet«. Denne krævende og indflydelsesrige stilling har forudsat, at han havde en god uddannelse og betydelige evner. I denne periode har han da sikkert også opholdt sig på Hammershus.

Men i 1583 omtales han som »Jens Kofoed til Kyndegård«, da han sammen med landsdommer Peder Uf og 2 andre frimænd blev anmodet af kongen om at dømme i en bjergningssag i Nexø, hvor såvel en adelig godsejer som borgmester og borgere var indblandede, så at der i dette tilfælde måtte sættes en særret, en lille »herredag«, over landsretten. Kongen gav ham ingen særlig titulation, men allerede samme år nævnes han i

Malmø tingbog »velbyrdig mand Jens Kofoed til Kyndegård«, som til en adelig.

Det har formodentlig også været ved denne tid, han giftede sig med den adelige frøken Anna Spendt, af en jydsk slægt, der bar en tophue – en såkaldt »jødehat« i sit skjold. Den smukke lysekrone i Ny kirke er forsynet med ægteparrets initialer og våbenskjolde (sparren og huen) samt årstallet 1594. En fornem gave til deres kirke – i brug den dag i dag. Og hvad pryder dens top: Lybæks våben, den dobbelthovede ørn! Vist er den sikkert fremstillet i Lybæk, men med vor teori om Kofod'ernes oprindelse in mente, er det nu alligevel en oplevelse at se den sprede sine vinger i Ny kirkes kor. Og endnu et indicium!

I 1588 kom så endelig udnævnelsen til landsdommer efter Peter Uf:

»Vi Chr. IV o.v.s. hilser Eder alle vore kære, tro undersætter, riddersmænd, fruier, jomfruier, købstadsmænd, bønder og menige almue overalt på vort land Bornholm kærligen med guds og vor nåde. Vider, at vi nådigst har betroet, forordnet og tilsluttet os elskelig *Jens Koefougitt*, vor mand og tjener. . . .«

Vi bemærker, at frimændene ikke er nævnt særskilt i listen over undersætter – nu var der faktisk ikke brug for dem længere.

Det mest eftertragtede, og det fornemste em-

*Paa thette wortt opne Breff. Ors meddt vppenn
Hender. vunder, Breff. Anno. Datum Borringholm
St. gundt. 6 dag maaij Anno 1608*

*Jens Kofoeds
1608 v. gundt. Anno*

Af byldningsdokumentet, hvori de bornholmske frimænd (4 Kofod'er + 3 andre) bylder den udvalgte prins i 1608. Dokumentet er skrevet med landsdommer Jens Kofoeds elegante og rutinerede hånd, og slutter:

»Paa thette wortt opne breff och meddt eggenn bennder wunderskriffuenn, dattum Borringholm thenndt 6 dag maaij Anno 1608. Jenns Kofoedt m. eggenn hanndtt.«

Det var god tone at fylde ordene vel ud med konsonanter!

Jens Kofoed lod i 1590 Kyndegård opbygge og »med tegltage omhænge« - dengang en usædvanlig ekstravagance. I haven foran stuehuset finder man stadig rester af de gamle »munke og nonner«, der blev brugt til tegl. Her er nogle af dem lagt ud på den gamle fodmur i forlængelse af det nuværende stuehus. Det gamle har sikkert stået på samme sted, men været betydeligt længere.

bede, en bornholmer kunne få, var nu i Kofodslægtens hænder, med en kort afbrydelse lige til 1645. Jens Kofoed beholdt det i 35 år, indviklet i utallige retssager, også mange kæresager til herredagen i København – sager, som han så godt som altid fik stadfæstet. For man sad ikke sikkert i dommerstolen. En enkelt, uretfærdig dom var nok til at vippe en af, i reglen med tilføjelsen, at dommeren kunne lide samme straf, som han uretfærdig havde pålagt andre.

Som man ser, blev han i sin udnævnelse tituleret »vor mand og tjener«, og i mange kongelige

breve i hans embedstid finder vi ligeledes denne vending, der ellers alene brugtes til adelige personer. Det var normalt altid adelsmænd, der blev landsdommere i de danske provinser – kun på Bornholm og i Blekinge var der ikke nok, kvalificerede adelsmænd at tage af, og på Bornholm blev det som oftest frimænd, der fik denne krævende post. Tituleringen betød derfor ikke andet, end at sådan var skriveren vant til at titulere en landsdommer.

En landsdommer skulle bo standsmæssigt, og allerede i 1590 stod Kyndegård

– »zirligen og herligen ombygget, forbedret, opmuret og med tegltage omhængt. . . . på en herlig ort udi skoven. . . . her er skøn sædesjord,

Endnu et eksempel på Kyndegårds fornemme udstyr er dette skår af en glaseret kakkkel. Nedenfor ses en hel kakkkel, der findes på Bornholms museum, og opgives at stamme fra Snogebæk. Den hører til gesimsen af en særligt fornem kakkkelovn – 2 ryttere rider på hver sin delfin, og det er ganske tydeligt, at skåret fra Kyndegård hører til en sådan gesimskakkkel. Den er, ligesom teglene, utvivlsomt af lybsk oprindelse, og det anslæde tidspunkt – omkring 1600 – passer jo fint til vore oplysninger.

Neden for Kyndegård ses et fald i Muleby Å, hvor der spores rester efter gårdens vandmølle.

engsbund, fiskeri, fævgagt og deslige herlighed, som neppelig bedre til nogen fri gård her findes kunne«.

Det kan til denne beskrivelse fra 1600-årene tilføjes, at der også hørte en vandmølle til gården, der ligger smukt op til Muleby Å, med tilhørende fiskevand.

Fru Anna Spendt døde i 1619, og ved skiftet arvede Jens Kofoed adels gods i Jylland efter hende – endnu et tegn på, at han udenfor Bornholm regnedes blandt den virkelige adel. Synd at de ingen børn fik, for ingen anden Kofod var så nær ved det eftertragtede adelskab, og deres børn ville have alle chancer for fuld anerkendelse.

Der er derimod ingen tegn på, at Jens Kofoed selv tiltog sig adelsrettigheder. I 1608 underskrev han som den første af *frimændene* hyldeingen til den udvalgte prins, og forseglede dokumentet med sit våbenskjold: Sparren med hjælm og vesselhorn. Først da han døde i 1625, som den sidste i sin generation, finder vi på hans gravsten, der endnu i 1700-årene lå i Rønne kirke, ordene »ærlig og velbyrdig«, sammen med hans og hustruens våbenskjolde, som en velfortjent hyldest til den gamle, dygtige og velmægtige landsdommer. Det blev da også på hans velbyrdighed, man byggede konstruktionen om den kofod'ske adel i 1700-årene, såvel som den i 1903 anerkendte adelsgren.

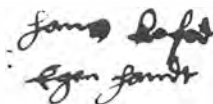
Stamfaderen på Blykobbegård

Hans Kofoed

. . . 1572 . . . 1623

Den tredje af de unge frimænd fra 1572, *Hans Kofoed* er af Bornholms første historiker Rasmus Ravn (1603-1677) nævnt som bror til landsdommer Jens Kofoed. Da han ikke er med på den lybske familieliste har han måske været en halvbror. Hans frimandsgård var Blykobbegård i Nyker, og hans indsats i Kofod-slægtens historie var ikke mindre end de fornemme brødres. *Han* sikrede nemlig slægtens blomstring ved at få fem fremadstræbende sønner, hvoraf de 4 kom til at bo på store frimandsgårde i Rønnes omegn: Vellensgård, Kyndegård, Ladegård og Blykobbegård, og den femte midt i byen som borgmester. Det blev disse brødre, der kom til at arve landsdommer Jens Kofoeds store formue, sammen med en vis Albert Hansen på sin hustru Karine

Mikkelsdatters vegne. Også hende giver den lybske fortegnelse forklaring på, for hvem skulle arve Jens Kofod i 1625, udover Blykobbegårdssønnerne? Broderen Peder var forlængst død, og hans evt. børn ligeså. Søsteren Boels børn med Oluf Bagge var borte. Men søsteren Anna («Anneken») var jo gift med Mikkel Abraham – et almindeligt bornholmsk navn, og en datter af dette ægteskab måtte jo hedde: Mikkelsdatter.

Hans Kofoed, Blykobbegård's underskrift på hyltingsdokumentet af 1608: »hans kofod egen handt«. Det er ikke broderens rutinerede skrift og rigelige fyldebogstaver. Landmanden og familiefaderen var ikke så vant til fjer og blæk, der var slemme til at klatte.

I Blykobbegård's have idag. Hverken bygningerne eller det gamle morbærtræ er fra Hans Kofoeds tid, men indtrykket af rigdom og frugtbarhed findes stadig.

Klokken, som Peder Kofoed lod støbe i Stralsund, hvor sønnen Poul var købmand, og skænkede til Østermarie kirke. Inskriptionen lyder: »Anno domini 1604 led (!) Peder Kofoedt stobe denne klokke udi Stralsundt til Ostermarc Kircke paa Bornholm«. Den midterste inskription lyder: »Dorch Godts Gnade bin ick dorch dat Feuer geflaten, Albreh Huve heft mi gegaten den 28 Augusti«. (Ved Guds nåde er jeg flydt gennen ilden. A. H. har støbt mig 28 aug.)

Hans Kofod nåede at se sin store børneflok komme godt i vej. Privilegerede var de allerede født ind i frimandsstanden, og med mægtige og formuende slægtninge. Ved giftermål udbyggede de yderligere slægtens position og formue, og børnebørnene, hvoraf alene 4 Mads'er, 3 Hans'er, Jens'er og Per'er, begyndte at myldre frem, inden Hans Kofod omkring 1623 lukkede sine øjne på Blykobbegård.

Frimænd i Østermarie Peder Kofoed 1548 . . . 1616

I den anden ende af øen konsoliderede Kofodgård-familien sig ligeledes, uden vaklen. Poul Kofods søn *Peder Kofoed* er den første, der med sikkerhed vides at have boet på Kofodgård (23. selvejergård). Han var altså selvejende skattebonde, uden de frimandsprivilegier, som slægtningene i Rønne-egnen havde så stor glæde af. At få Kofodgård omdannet til frimandsgård var utænkeligt, men så var der jo muligheden for at erhverve andet frimandsgods.

Peder Kofoed blev i 1575 gift med Elsebet Gagge, af den gamle, bornholmske væbnerslægt, og de fik 5 børn. Mor og børn døde imidlertid allerede i 1585, og da der ikke var mandlige arvinger efter hende, arvede Peder Kofod hendes særeje, 4 vornedgårde i Aaker. Dette gjorde dog ikke Peder Kofoed til frimand, men han opnåede noget der var lige så godt: En tilladelse i 1598 af kongen til at beholde disse gårde »så frit, som andre der på landet deres friest ha-

ve«. Heller ikke dette gjorde ham til »rigtig« frimand – han havde jo ikke nogen fri sædegård, men kongebrevet kunne – og det blev det – opfattes, som om han var af frimandsslægt, altså berettiget til at eje frimandsgods. I 1606 fik han endelig chancen for at erhverve en frimandsgård, nemlig den ofte nævnte Baggård, hvis ejer Niels Bagge ikke havde villet finde sig i, at lensmanden nægtede ham at bjærge vrage på sin strand, og efter at være dømt var draget til søs. Nu kunne *Peder Kofoed til Baggård*, mødes på lige fod med de andre frimænd. Langsommere, men lige så sikkert, var Kofodgårds-familien nu også nået frem i lyset.

Også i hans tid var Kofodgård ramme om begivenheder, der krævede god plads. Chr. IV's svoger den holstenske hertug Johan Adolf, der var en kundskabsrig og videbegærlig fyrste, besøgte i 1602 Kofodgård med 5 herremænd og følge – »såmange, som der kunne sidde omkring 4 bordskiver«. 22 daler kostede det.

Og heller ikke han undlod at prise Gud for sin fremgang ved en storslået gave til sin kirke. Den ene af de 2 klokker, der stadig ringer østermarieboerne til kirke, lod Peder Kofoed støbe i Stralsund i 1604.

Inden sin død i 1616 havde også han set børnene med sin anden kone flyve fra reden, naturligvis undtagen den yngste søn, der skulle overtage Kofodgård, som familien trofast holdt fast ved, frimandsgård eller ikke. Netop dette kuld havde uroligt blod i sig. Én blev købmand i Stralsund (han har altså hjulpet med klokken), én borgmester i Ystad, én rådmand i Malmø og én borgmester i Slagelse (jfr. kap. VII).

Peder Kofoed, Kofodgård's underskrift på hylningsdokumentet af 1608: »Peder Koffoedt Egen handi«.

Borgmester Esbern Kofoed

. . . 1584 . . . 1623 . . .

Peder Kofoed havde en bror, der hed Esbern, og han er sandsynligvis den *Esbern Kofoed*, vi i 1584 finder som kongelig tolder på Bornholm, med en årsløn på 2 tønder smør. Han var samtidig rådmand i Rønne, og blev i 1590 borgmester sammesteds, hvilket hverv han bestred til 1623. Han var gift ind i den kendte Rønne-slægt Kam (Kames), og i Bornholms museum findes brudstykker af hans og Lisbet Kams ligsten fra Rønne kirke.

Hans afstamning fra Kofodgård sandsynliggøres især af, at han brugte ko-foden i sit segl, medens Rønne-kofoderne brugte sparren. Men alt tyder samtidig på nær familietilknytning. Ved en retssag efter hans død om arveretten til et stykke jord i Rønne blev han og Rønne-kofoderne betegnet som »et slægts- og svogerskab«!

Den vidtgående blanding af de to slægtsgrene, som vi ser i de følgende århundreder, var allerede indledt. Set udefra var kofod-klanen allerede vel tømret sammen.

I samme periode som borgmester Esbern Kofoed finder vi iøvrigt en *Esbern Kofoed af Poulsker*, der i 1608 som svigersøn – gift med Eline – var med til at dele arvegodset efter frimanden Jørgen Pedersen til Eskildsgård, bl.a. sammen med Hans Kofoeds ældste søn Mads (jfr. kap. VII). Esbern og Eline Kofoed fik ved denne ordning tildelt 3 gårde – en i Poulsker, en i Egeby og en i Nyker. Det har ikke været mig muligt at se, om denne Esbern evt. skulle være identisk med den senere borgmester. Han skulle i så fald være gift 2 gange, men vi kender ingen af hans børn. Indtil videre må vi altså lægge endnu en brik med navnet »Esbern« hen på »ventebakken«.

Kofodgård er stadig imponerende med sin høje beliggenhed, og gemt bag nye, store avlsbygninger.

JORDDROTTERNE KOFOD

1600-årene

Vi har allerede set, hvordan Rønne-slægten var rykket ud til Kyndegård og Blykobbegård. Fra den udmærkede, men ikke så sikre og jordnære platform i Rønne som købmænd og skippere, var slægten nu i færd med at indtage virkelig frugtbar mark: Sunde omgivelser, hvor familien kunne trives og vokse, og samtidig værdifaste investeringer.

I første halvdel af 1600-årene blev de veritable gårdsamlere. Det var især frimandsgårdene med deres tilliggende »vornedgårde«, der fristede, nu den forrige generation havde sikret slægten ubestridt anerkendelse som frimandslægt, således at dens medlemmer kunne tillægges disse gårde, og opnå den eftertragtede skattefrihed. Først da det efter enevælden, med adelsvældets fald, blev bestemt, at også andre kunne erhverve frimandsgodserne, bortfaldt værdien af dette privilegium, og i århundredets sidste del »udvandedets« frimandsgodserne af »ufri« slægter. Tilsidst bortfaldt også skatteprivilegierne. Det er tydeligt, at det alene var skattefriheden, og hverken den honette ambition eller placeringen på rangstigen, der interesserede den tids Kofod'er.

Vi nærmer os nu mere »oplyste« tider, arkivmæssigt set, og kan udskille de enkelte familier. Vi vil først følge Hans Kofoads store børneflok på Blykobbegård, som er vist på stamtavlen.

Landsdommer Mads Kofoad

. . . 1608 . . . 1646

Den ældste søn var utvivlsomt *Mads Kofoad*, der må være født mellem 1580 og 1590 (i 1645 om-

talte han sig selv som en »gammel, bedaget mand«).

Han tog et sikkert stik hjem i gård-spillet ved at gifte sig med Karen Jørgensdatter, hvis far Jørgen Pedersen til Eskildsgård i Pedersker havde ejet et af øens største frimandsgodser, der nu var delt mellem hans 3 døtre: Karen, Eline og Kristine. Efter brylluppet blev Mads Kofoad som nævnt enig med Elines mand Esbern Kofod om at mageskifte deres arveparter. Mads Kofoad fik herved overdraget såvel Eskildsgård, som Vellensgård i Nyker – ikke nogen dårlig andel, heller ikke i dag!

Begge disse store gårde blev støttepunkter for Kofodfamilien. Mads og Karen flyttede antagelig først ind på hendes barndomshjem, den dejlige *Eskildsgård*, hvortil der allerede hørte en vornedgård (»Lillegård«, der nu er tillagt hovedgården), medens *Vestergård*, lige vest for hovedgården, blev købt til. Men snart rykkede de ind til den mere centrale *Vellensgård*, fornemt placeret lige op ad Ny kirke, ganske nær (1½ km) til den indflydelsesrige onkel landsdommer Jens Kofoad på Kyndegård, og til familien (ca. 3 km) på Blykobbegård. Også til Vellensgård hørte der allerede en vornedgård, den nuværende *Bakkegård* (dengang: »På Vallen«). Den nuværende *Frigård*, der støder op til Vellensgårds jorder mod øst, blev købt til.

Mads Kofoads stræben mod centrum blev ikke uden resultat. Da Jens Kofoad gik af som landsdommer i 1623, blev han efterfulgt af Christen Clausen Kjøller til Skovsholm (hvis mor var af slægten Uf), men efter dennes død blev det

Blykobbegårds-familien
(jfr. Bidstrups stamtavle A)

Født ca.

1550

Hans Kofoed, Blykobbegård

1580-
1600

Mads Kofoed
Vellensgård

Jacob Kofoed
Kyndegård

Claus Kofoed
Ladegård

Peder Kofoed
Rønne

Oluf Kofoed
Blykobbegård

Karen K.

1610-
1640

Jørgen Madsen Kofoed, Eskildsgård
Hans Madsen Kofoed, Vellensgård
Mads Madsen Kofoed, Eskildsgård

Peder Jacobsen Kofoed, Frennegård (?)
Mads Jacobsen Kofoed, Kyndegård

Jens Clausen Kofoed, Almegård

Mads Pedersen Kofoed, Rønne
Hans Pedersen Kofoed, Rønne
Jens Pedersen Kofoed, Hasle, senere Maglegd.
Claus Pedersen Kofoed, Brabrant
Jørgen Pedersen Kofoed

Mads Olufsen Kofoed
Hans Olufsen Kofoed, Ladegård
Claus Olufsen Kofoed, Blykobbegård

gift med

Kofodgårds-familien
(jfr. Bidstrups stamtavle B)

1550

Peder Kofoed, Kofodgård

1580-
1600

Poul Kofoed
Stralsund

Oluf Kofoed
Ystad

Peder Kofoed
Malmø

Jørgen Kofoed
Slagelse

Mads Kofoed
Kofodgård

1610-
1640

Sivert Kofoed,
borgmester, Ystad
Peder Kofoed, Ystad
Hans Kofoed, Ystad

Hans Kofoed, Malmø

Peder Kofoed, Slagelse

Peder Madsen Kofoed, Svaneke
Poul Madsen Kofoed,
borgmester, Svaneke
Hans Madsen Kofoed,
Kofodgård

Mads Kofoeds tur. Chr. IV lod ham i 1628 aflægge eden til den nye lensmand Holger Rosenkrans på Hammershus, og som løn blev han, som de forrige landsdommere, forlenet med: 3 gårde (herunder *Duebjerggård*) i Klemensker, 1 i Rutsker, 1 (*Bjerggård*) i Vestermarie, 5 (herunder *Lersbygård*) i Østermarie og 1 (*Klintebygård*) i Ibsker – ialt 11 gårde »at nyde og beholde kvit og frit al den stund han er landsdommer«.

Landsdommeren måtte ikke alene være rets- og skrivekyndig – også hævet over økonomiske bekymringer eller afhængighed, for at kunne dømme loyalt og uselvisk. Til gengæld tilsagde kongen ham fuld støtte: foragt for embedet var at ligne med majestætsfornærmelse, og kunne medføre dødsstraf.

Mads Kofoed passede sit hverv godt og forsigtigt. Mange ankesager vandrede til herredagen i København, og de fleste blev godkendt. Også han nød den uberettigede hæder at blive tituleret »Vor mand, tjener og landsdommer på vort land Bornholm«, som en ægte adelsmand, uden at det satte ham fluer i hovedet. Men lige let havde han det ikke. På en af de mange sørejser til København var han meget nær ved at drukne, og skænkede som tak for sin redning i 1637 en obligation på 50 rigsdaler til de fattiges hospital i Rønne, med en rente på 10 mark danske om året, »så længe pengene bliver stående hos mig«.

(Hospitalets penge kunne ikke stå sikrere, skulle man tro, men da alt brød sammen for Mads Kofoed 8 år senere, måtte hospitalet gå rettens vej for at indkræve obligationen, + renterne efter mortensdag 1644, hos hans arvinger). For at skåne Mads Kofoed for flere farer udsendte Chr. IV i 1638 et åbent brev, at landsdommeren på Bornholm herefter ikke måtte stævnes til herredag om vinteren, for den farlige rejses skyld.

Også på »landet Bornholm« kunne der være besværlige rejser. Men når Mads Kofoed i 1636 fik tildelt en ekstra gård i Vestermarie »til natteleje på vej til landstinget« (som holdtes ved Aa kirke ca. 15 km fra Kyndegård), kan man ikke lade være med at blive lidt mistænksom – om det måske snarere var gårdsamler-manien der her lå bag.

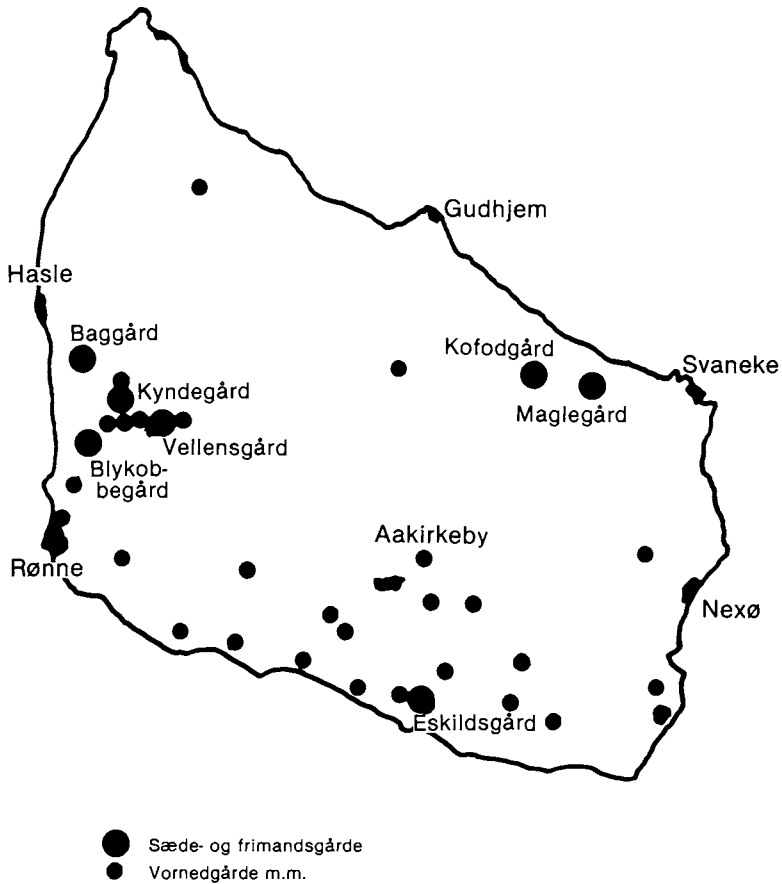
Når man kigger i hans domme, får man det indtryk, at han såvidt muligt støttede underretterne (herreds- og byting), for ikke at sige, at han lod sig lede af dem. Mange af de andre embedsmænd hørte vel efterhånden også til familien!

I 1635 havde Sdr. Herreds ting med en 14 mands nævningedom dømt Ingeborg Peder Møller fra sin boslod, og at rømme landet, for »trolddom«. Sagen tyder på, at hun har været et yderst ubehageligt fruentimmer, der var ude efter hele Pedersker sogn fra præsten og nedefter

Vellensgård med Ny kirke. På Bornholm er det ganske usædvanligt, at en stor gård ligger så nær kirken.

*Kofod'ernes gårdsamlinger
i 1600-årene.
(Gårdene, der hørte til
landsdommerembedet
ikke medtagne).*

med sladder og ondskab, og at sognet – Eskildsgård ikke undtaget – ville være vel tjent med at slippe af med hende. Men andre »beviser« på trolddom end eksempler på hendes grove mund er ikke anført. Da sagen kom for landsretten var Mads Kofod så uforsigtig at stadfæste nævningedommen, formentlig ud fra sit kendskab såvel til de lidende sogneboer som den anklagede. Peder Møller lod sig imidlertid ikke standse, og indbragte på sin kones vegne landsretsdommen til herredagen i 1636. Mads Kofoed måtte afsted – måske netop den farefulde rejse – for at stå til rette for sin dom, der i herredagen fik den lakoniske påtegning: »Da intet er bevist, bør såvel 14-mands dommen som landsdommerens dom ikke at komme hende til hinder«. Herredagens dommere har nok ikke været helt uden forståelse for sagens baggrund, for dommerne slap for den sædvanlige tilføjelse om skadeserstatning, og i det hele taget for påtale, for ikke at tale om fratagelse af embedet. Men det var på et hængende hår.

I en senere dom, af 1639, frikendte Mads Kofoed da også en anden »troldkvinde«, der var blevet tiltalt og forfulgt af den kongelige ridefoged, og tilkendte hende en erstatning på 35 rigsdaler – denne dom blev stadfæstet.

De vanskeligste domme var naturligvis arvesagerne. Indviklede arvegangsregler, og de for Bornholm gældende særlige vedtægter, at yngste søn (eller ældste datter) skulle arve hovedgården, gav utallige problemer. Herredagen støttede landsdommeren i hans fortolkninger af disse regler, men ubehageligt kunne det let blive, især når slægten var indblandet, hvilket jo med den ekspansion der var indledt, var uundgåeligt. Det blev i flere sager mere end antydnet, at Mads Kofoed favoriserede familien, f.eks. den tidligere borgmester Esbern Kofoeds arvinger, for ikke at tale om Mads Kofoeds bror borgmester Peder Kofoed, der i disse år var en af de ivrigste gårdsamlere:

– »Peder Kofoed har listeligen fået sin bror Mads Kofoed til at gå uden om herredagen, og reglen om, at gården skal lovbydes til slægten« hed det således i et indlæg vedrørende Fynergård i Knudsker, og i en alvorlig sag mellem borgme-

Mads Kofoeds underskrift på byldningsdokumentet 1608: »Matz Kofoedt, Egenn handt«, hvor han allerede var blandt frimændene. Hans flydende og sikre håndskrift skulle blive brugt flittigt i de følgende 37 år.

ster Sander Lesler i Hasle og byens borgerskab om 2 stykker jord i byvängen blev Mads Kofoed beskyldt for »mere svogerskab end det som ret skulle være«.

I begge tilfælde blev Mads Kofoeds domme stadfæstede. Han var dygtig til at manøvrere, og søgte at gøre alle tilpas, især naturligvis sine venner og familie, og dem der optrådte med autoritet. Det blev da heller ikke hans landsdommergerning, men en helt anden »manøvrering«, nemlig krig – helt uden for hans felt – der fældede ham i 1645 (jfr. kap. VIII).

På Eskildsgård og Vellensgård voksede der en stor børneflokk op, som ægteparret Mads og Karen Kofoed kunne være stolte af – blot høstede døden vel hurtigt iblandt dem.

Den ældste søn Jørgen, efter gammel skik opkaldt efter morfaderen, fik Eskildsgård. Hans unge hustru døde allerede i 1633, og han selv i 1650, næppe mere end 40 år gammel. En datter videreførte slægten.

Den næstældste søn Hans, opkaldt efter farfaderen, giftede sig med den eneste datter af Claus Gagge til Klinteby, og fik som medgift *Klintebygård* i Ibsker, »I Egeby«, *Grødbygård* og *Ll. Myregård* i Aaker samt *Bjergegård* i Pedersker. Senere arvede de også *Vellensgård* – alt så strålende ud for de nye jordrotter, da pesten i 1654 bortrev dem begge. Også de efterlod en datter Kristine, der videreførte Vellensgård i slægten gennem sine efterkommere.

Den yngste søn, Mads, overtog Eskildsgård fra sin afdøde bror, og i hans slægt blev den troligt nedarvet fra far til søn gennem 1600- og 1700-årene.

Uheldige Jacob Kofoed

. . . 1610 . . . 1646

Det blev en af de næste Blykobbegårds-sønner, *Jacob Kofoed*, der kom til at arve den dejlige Kyndegård efter farbroderen, den gamle landsdommer Jens Kofoed. Overenskomsten herom mellem brødrene samt deres (formodede) kusine Karine Mikkelsdatter blev truffet i 1628, tre år efter Jens Kofoeds død, så skiftet er nok ikke gået så helt let.

Jacob må ligeledes være født et stykke nede i 1500-årene; ganske vist deltog han ikke, som Mads, i arvehyldningen 1608, men allerede i 1610 finder vi ham boende på Jydegård i Klemensker, der sikkert dengang har været voredgård til en af familiens frimandsgårde. I 1628 kom der så endelig børn på Kyndegård. Med hustruen Margrete Olufsdatter har der sikkert både været en Oluf og en Hans, der er døde som små, for vi har spor af sønnerne *Mads* og *Peder*, opkaldt efter deres to dygtige onkler.

Med den fornemme placering på Kyndegård skulle man vente, at Jacob Kofoed ville føre sig frem, sådan som hans brødre Mads og Peder, men det har nok ikke rigtig ligget til ham. Han deltog ikke i gård-samleriet, ja det kneb åbenbart at få passet Kyndegård ordentligt. Kun en officerspost i militsen kunne han ikke undgå at få, og dermed blev han revet med i brødrenes fald – ja han oplevede endda, som vi skal se, at blive revset både af svenskerne og Chr. IV.

Og for denne familie blev katastrofen total. Enken og sønnerne magtede ikke, som de to andre familier, at genoprette positionen. Det blev ganske vist sønnen Mads Kofoed, der overtog Kyndegård, og i 1648 udsendte han en fuldmagt

til sin broder Peder om at hylde Fr. III som frimænd, også på gårdens vegne. Men kort tid efter må han have afhændet gården, eller være død. I 1670 nævnes, at gården efter mange års forsømmelser nu er »på det sidste så godt som ruineret og øde«.

Broderen Peder er antagelig den Peder Kofoed, der blev fænik i militsen, og senere boede på Frennegård i Ibsker, men også hans spor udviskes.

Claus Kofoed

. . . 1658

En søn fra Blykobbegård, *Claus Kofoed*, bestyrede flere af familiens gårde, indtil han slog sig ned på *Ladegård* i Klemensker, hvor han boede i ubemærket, til sin død omkring 1658. Hans søn Jens kom til at bestyre Almegård i Knudsker for familien, men døde også omkring 1658. Det blev brodersønnen Hans Olufsen Kofoed, der kom til at overtage Ladegård, og videreføre den i slægten.

Borgmester Peder Kofoed

1598 . . . 1648

Det blev den næste søn fra Blykobbegård, *Peder Kofoed*, der kom til at vende tilbage til købstaden, og genoptage slægtens oprindelige erhverv som købmand i Rønne, ligesom hans navnebroder Peder Kofod fra 1510. Her giftede han sig med borgmesterdatteren Elisabeth Madsdatter Ravn, og blev borgerkaptajn, rådmand og senere borgmester, hvilket dog ikke forhindrede ham i med iver at samle på frimandsgods.

Af »samlingen« kan nævnes: *Sandegård* og *Fynegård* i Knudsker (den sidste i pant fra Mads Kofoed).

Peder Kofoeds skrift (1625) var ligesom broderens flydende, og dertil særdeles elegant.

Den nuværende amtsgård, Storegade 36 i Rønne, er bygget af en skipper og købmand i begyndelsen af 1800-årene, antagelig på samme sted, hvor Peder Kofoed drev sin købmandsforretning indtil 1645.

Bjørnegård, Vintregård og Skadegård i Nyker, alle i det frugtbare strøg mellem brødrenes slægtsgårde *Kyndegård, Blykobbegård* og *Vellensgård*.

Kyllingegård (nu: *Stensebygård*) i Bodilsker.

Myregård i Nylars.

Julegård i Aaker.

»I Sose«, (nu: *Ll. Dalbygård*) i Vestermarie.

Heslegård i Østerlars.

M. fl. En smuk kollektion! Det blev især her, slægtens kapital og jordværdier samlede sig. Købmandsgerningen var tydeligt nok langt mere lukrativ end landsdommerembedet og landbrugserhvervet. Selv Mads Kofoed måtte pantsætte en af sine gårde til sin rige broder.

Hvor ægteparret boede i Rønne ved vi ikke bestemt, men da sønnen Hans, der også blev borgmester, boede der hvor Amtsgården nu ligger i Storegade, regner man med, at denne centralt

beliggende købmandsgård også har været Peder Kofoeds. Her fødtes 9 sønner og 6 døtre. For denne dygtige og stræbsomme købmand syntes alt at lykkes, indtil også han i 1645 led nederlag, ligesom Mads på et felt, han slet ikke kendte til – hvor hans evner som købmand faktisk ødelagde det hele! (jfr. kap. VIII).

De 2 ældste sønner kom naturligvis til at hedde *Mads* og *Hans* efter morfar og farfar. De blev begge købmænd i Rønne. Mads nåede kun at blive fænrík i borgervæbningen – 3 børn – medens Hans opnåede at blive tolder og rådmænd og senere borgmester. Fra dem begge stammer nogle af slægtens kendteste grene.

Nr. 3 fik navnet *Jens*. Det blev ham, der som »Bornholms befrier« blev slægtens berømteste medlem; hans levnedsløb vil blive skildret i kap. IX. Også nogle af hans ialt 24 børn videreførte slægten med livskraftige grene til vor tid.

Derefter fulgte *Claus*, der i familioptegnelserne angives at være blevet kaptajn i Brabant (Provins i Nederlandene, der i 1648 rev sig løs fra Habsburgerne). Af døtrene blev Karen gift med rønneborgeren Willum Clausen, der sammen med de hjemmeværende brødre deltog i opstanden i 1658, ligesom Boel blev gift med Jens Ansgarsen, der var rådmand i Rønne.

Oluf Kofoed, Blykobbegård

. . . 1641

Vi mangler endnu *Oluf*, den yngste af Blykobbegårdssønnerne – »gårdbrønten«, der skulle arve gården, da faderen døde i 1623. Heller ikke han blev ret gammel; han døde allerede i 1641, og efterlod sig 3 sønner, Mads, Hans og Claus. Denne sidste arvede igen gården, men døde også ung, hvorefter de to ældste brødre beholdt den til 1671, da den gled ud af slægten. Også fra dem, såvel fra deres søstre, stammer imidlertid flere Kofod-grene.

Kofodgård-børnene

Samtidig med Rønne-slægtens eksplosionsagtige vækst med udgangspunkt fra Blykobbegård, spirede det også stærkt i Østermarie. Da Peder Kofoed endelig opnåede de eftertragtede frimandsrettigheder i 1598, var hans børn allerede godt i vej, og af det store kuld blev det kun søstre og den yngste, *Mads Pedersen Kofoed*, der blev på Bornholm – han naturligvis for at overtage Kofodgård ved faderens død i 1616. Mads Kofoed indledte de to familiers nye slægtsskab ved at gifte sig med en af Hans Kofoeds døtre fra Blykobbegård, Karen Kofoed, og fra dem gik Kofodgård trofast i arv fra far til søn lige til 1918, medens gårdens andre børn spredtes vidt og bredt. Særlig tiltrækning havde dog den nærliggende købstad Svaneke, hvor slægten i perioder fik stor indflydelse (jfr. stamtavlen).

Men det første kuld fløj altså bort. *Poul* blev købmand i Stralsund, *Olaf* købmand i Rønne, hvorfra han tog springet til Ystad, hvor han blev borgmester og stamfader til en stor, skånsk gren (Sønnen *Sivert Kofoed* var således borgmester i Ystad i 1658). *Peder* blev købmand og rådmand i Malmø, og *Jørgen* købmand og borgmester i Slagelse.

Peder Kofoed havde ved sin død nået at samle sig en stor kollektion af frimands-vornedgårde, som blev delt mellem den store børneflokk. Baggård, der havde spillet så stor en rolle i begge Kofod-grenenes første tid, blev formøblet allerede i 1626, da Peder Kofod (Malmø) solgte den og 2 andre arvede gårde til Matthias Puttkammer. Men Oluf, der senere fortsatte til Ystad, havde fortsat at samle, og inden det hele spredtes, lykkedes det Mads Pedersen Kofoeds søn, borgmester Poul Kofoed i Svaneke, at hente det meste af bedstefaderens samling »hjem« igen. I slutningen af 1600-årene ejede denne gren af slægten – foruden Kofodgård, der stadig var en almindelig selvejer- og skattegård – følgende skattefrie vornedgårde:

L. Loftsgård, Hjulmagergård, Egebygård, Bækkegård og Vasegård i Aaker.

Skovgård, Stavnsgård og Bakkegård i Poulsker.

Heslegård i Olsker.

Klintegård i Vestermarie.

Aagård i Pedersker.

Men så var det også slut med de store gårdssamlinger. Fra nu af spredtes vornedgårdene på flere hænder, for i 1700-årene at blive ligestillet med selvejergårdene, hvorefter privilegierne forsvandt.

Også familierne rangeredes nu ind og ud mellem hinanden, krydsedes, samledes eller forsvandt ud i verden, sådan som Bidstrups stamtavle viser det.

KATASTROFEN

1645

Da det trak op til en ny krig med Sverige i 1640-erne, tog man det ikke så højtidligt på Bornholm. Det var jo gået godt i over 100 år. Ingen bornholmere havde oplevet en fjendtlig landgang.

Militsen

Chr. IV havde oprettet en »milits« – et slags hjemmевærn – der i spidsen havde lensmanden Holger Rosenkrans på Hammershus, og under ham en major, Chr. Maccabæus til Skovsholm i Ibsker. Hæren bestod af 2 »landkompagnier« – de yngste og mest mobile folk under træning – 4 herredskompagnier: Bønderne, og 5 købstadskompagnier: Borgerne. Kystskanserne var bestykket med kanoner, og mandskabet »formodedes«, ifølge Rosenkrans at have hver en god bøsse, 80 kugler og 3 pund krudt. De fattigste dog kun en morgenstjerne eller en langskaftet økse. Gamle mænd var »pionerer« med økser og spader.

Der var ingen væsentlig udvikling sket i alarm- og forsvarsberedskabet siden forrige århundrede, da Sweder Ketting og bornholmerne havde afslået mange svenske landgangsforsøg. I sommeren 1644 havde der været mange tilløb til landgang fra mindre, svenske flådeafdelinger, men de var blevet opgivet på grund af besluttsomme modstandstegn fra kysten. Alarmen, gennem bauner, kirkeklokker og ridende bud, når fjendtlige skibe blev observeret fra kystvakterne eller skibe i søen, sendte de nærmeste kompagnier direkte til kystskanserne, medens

resten samledes og satte sig i bevægelse mod det truende sted, for at være klar til at sætte ind mod et evt. brohoved. Kun var forskellen, at slotsherren holdt sig på Hammershus med sin lille garnison, og overlod kystforsvaret til bornholmerne, medens Sweder Ketting, hvilket man endnu huskede i 1645, havde ligget ude i feltlejrene og skanserne dag og nat, når der var fare på færde.

Det var naturligt – ja vel en pligt – at frimændene besatte officersposterne i militsen, og i 1645 finder vi da også den ifølge Bornholms Værns Historie (1969) »stovte, myndige og viljefaste« landsdommer Mads Kofoed som kaptajn for vestre herredskompagni, og hans bror Jacob som kaptajn for en del af det nordre. Rønnes kaptajn var en tredje bror fra Blykobbegård: Borgmester Peder Kofoed.

De gæve jordrotter var ikke helt unge længe. Mads omkring de 60, Jacob i 50-erne, og kun Peder lige under 50. Og hvad værre var, de havde ingen militær uddannelse, ingen erfaring og ingen træning. Men den unge generation var da også med. Sønnerne »marcherede« som fænricker og løjtnanter, klare til at sikre den militære arvefølge, men iøvrigt uden andre militære kvalifikationer.

Allerede i marts 1645 begyndte svenske krigsskibe igen at optræde truende omkring Bornholm, og den evindelige alarm og det nødvendige beredskab var en stor belastning for bornholmerne, der ellers havde nok at se til med forårsarbejdet. Det var altså ingen stor sensation, da der tidligt om morgenen den 9. juni 1645 blev

slået alarm, at en svensk flåde fra sydvest styrede syd om landet. Alarmen fungerede upåklageligt, men først da flåden fra Dueodde drejede op langs østkysten og nærmede sig Nexø, blev man klar over, at der var alvorlig fare. Nexø borgerkompagni gik i stilling i bykanserne, Aakirkeby og Svaneke drog mod stedet, og de nærmeste sognefolk begyndte at trække ned mod skanserne, da kanonerne begyndte at spille mod Nexø by kl. 8 om morgenen.

Mads Kofoeds beretning

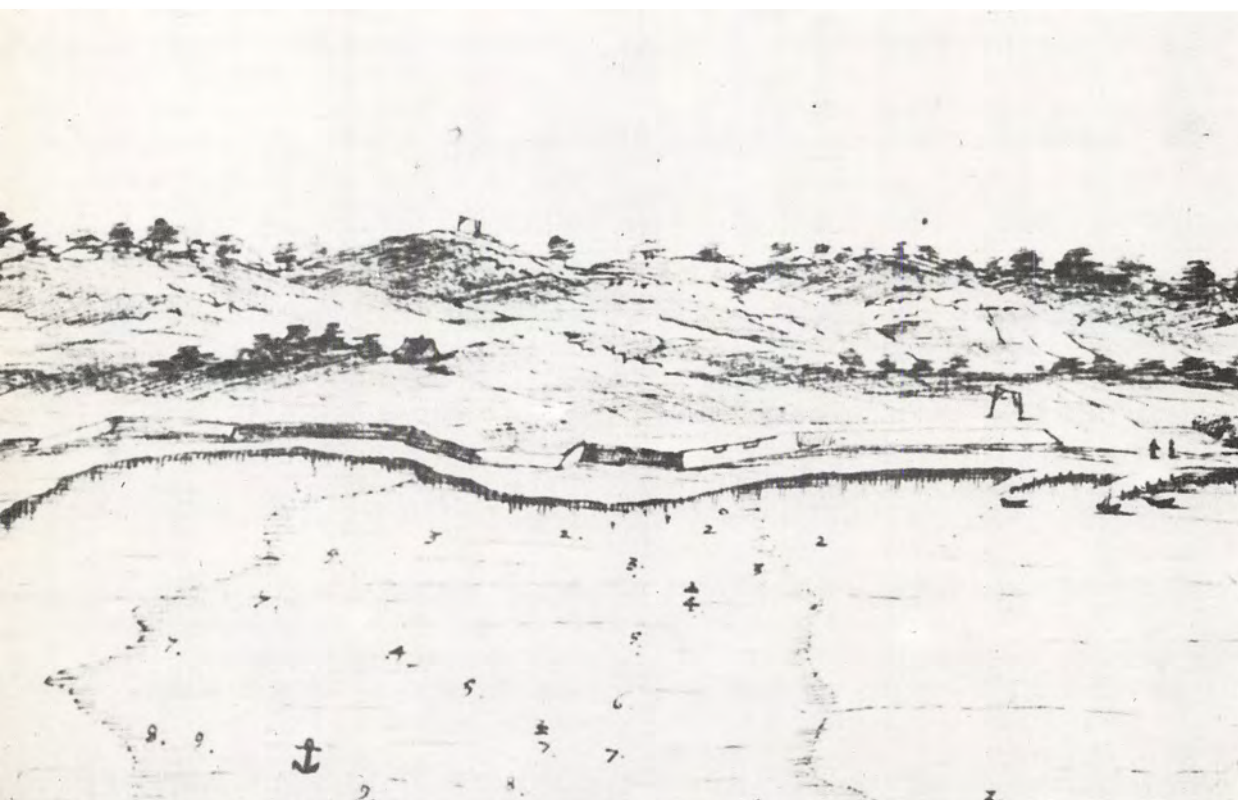
Lad os nu følge brødrene Kofoed på den anden side af øen. Et uddrag af Mads Kofoeds egen beretning (fra den senere retssag) kan passende bruges som vejledning:

»— Min vagt syd og sydøst om Rønne så flåden, sendte mig bud, og med så mange af Vestre herreds folk som kunne samles, omkring 30 mand (de unge var på slottet at annamme gevær, en

del i tørvemark og lyngslet) rejste jeg straks til Aakirkeby. Der var min løjtnant med en 40 mand, og der tilligemed nogle af Søndre herreds folk, som berettede, at svenskerne havde været for Nexø, udplyndret byen, og deres geværer og støkker (= kanoner) ganske hentagen, og tilfangetagen kaptajnerne Sivert (Gagge), Jost (Nicolaï) og Christoffer Rømer (herredskaptajnerne for søndre og østre herred og Nexøs borgerkaptajn og borgmester).

— Jeg sendte 2 mand til slotsherren om at undsætte os med 3 eller 4 støkker og selv efter løfte komme os til bistand. Imidlertid kom en del af rønneborgerne til os, og Jacob Kofoed med en del af sine tvende sogne, og Peder Olsen af Hasle med en del af sit borgerskab, samt og flere af mit folk. Det var over middag, inden folket blev samlet. Desuden nogle af Anders Hansens soldater, hvilke sagde sig ikke at ville blive hos os indtil deres kaptajn kom, skønt det er berammet, at soldater som ikke straks kunne komme til deres

Nexø set fra havet. Skitse fra midten af 1600-årene, altså sådan som general Wrangel har set den, før han slog til.

egen kaptajn, skulle midlertidig være hos den kaptajn eller almue de kommer til, hvorfor jeg sagde, at hvis de drog fra os førend de fik bud om, hvor deres kaptajn var, skulle jeg lade stille et stække efter dem.»

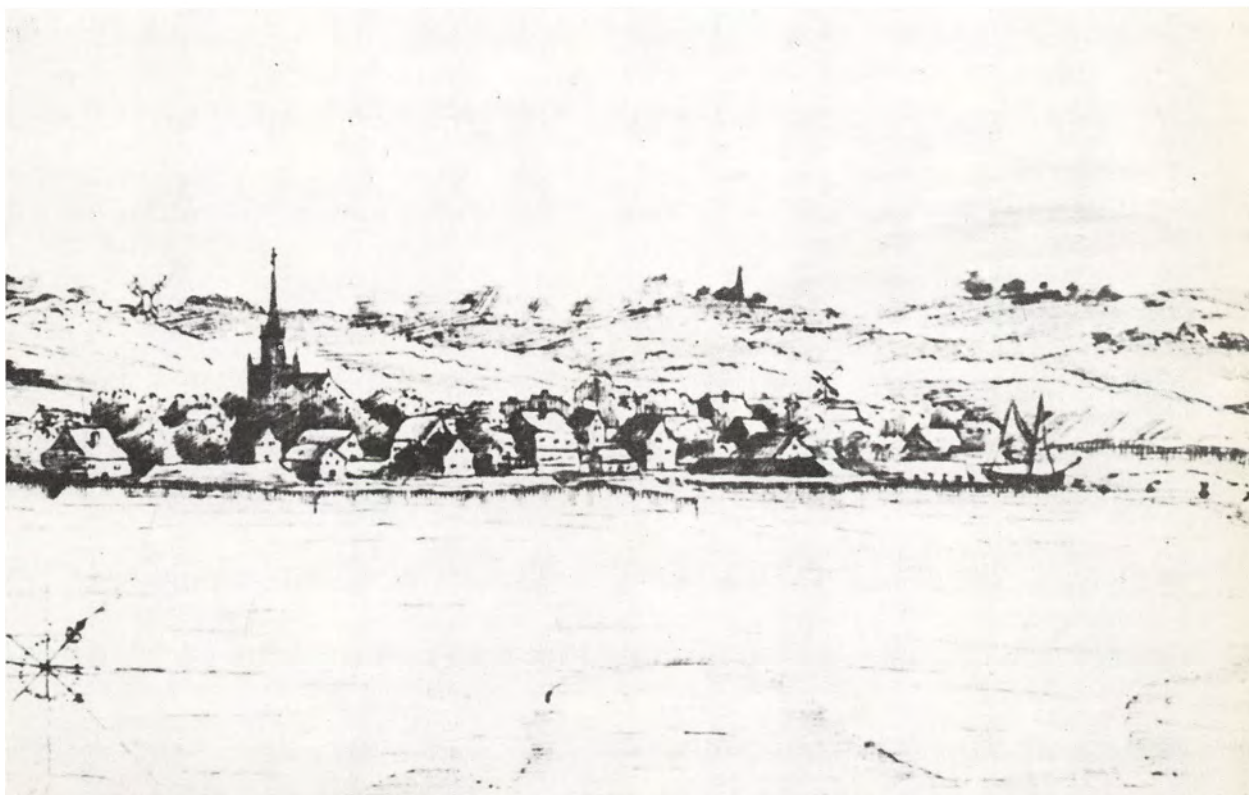
Mads Kofoed kommer her selv ind på den pinlige situation, at en del af de unge soldater (Anders Hansen var kaptajn for det ene »landkompagni«) var utilfredse med, at hæren ikke omgående bevægede sig mod Nexø, og selv ønskede at tage afsted, men af Mads Kofoed blev beordret, ja truet, til at blive. Først da Aakirkeby borgmester kom tilbage fra Nexø, og fuld af kampiver skyndede på kaptajnerne fra vestlandet, begyndte hæren trægt at bevæge sig mod Nexø (hvor svenskerne lå fulde i gaderne, og let kunne have været overrumplet), men stoppede igen op på halvvejen, ved Egeby. Vi lader Mads Kofoed fortsætte:

» Som vi lå for Aakirkeby, kom fejdebrev fra den svenske general: Hvis vi ikke ville komme til

dem at accordere en brandskat, ville han besøge landet med mord og brand, hvilket brev straks blev opskikket til landsherren. Med de samlede omkring 400 mand, medens de landsatte svenskere efter kundskab skulle være 8 til 900, og uden kendskab til, hvor vor major Maccabæus var, uden ordre, udsendte jeg 2 mand af min trop mod aften hen til Maccabæus, som de fandt i Ibsker med noget folk hos sig af Østre herred.

– Desimidlertid kom sejlene vest fra en stor flåde, hvorfor vi rejste ned nærmere mod stranden til Rispebjerg. Som vi fortøvede der om natten kom en af slotsherrens tjenere Laurs Andersen til os med et brev fra slotsherren om morgenen tidlig med indhold, at om vi syntes ej at kunne imodstå fjenderne, da skulle Maccabæus og Anders Hansen, som var kaptajn over soldaterne, med samme soldater og det unge mandkøn forføje sig ind i fæstningen.

– Der kom bud fra Maccabæus at vi skulle drage hen til ham; vi fortøvede så længe, at det blev

dag, så vi kunne se til søs, og da så vi, at den flåde som kom vest fra, var mest landet forbi. . .»

Det er ikke nødvendigt at gå i dybden i de andres, detaillerede og endnu mere kompromitterende forklaringer, for at se, at Mads Kofoed svigtede sin stilling som den ældste kaptajn fuldstændigt. I stedet for at angribe svenskerne øjeblikkeligt, såsnart styrken var samlet, tog han anledning af manglende ordrer og den anden flåde (som viste sig at være fredelige handelsskibe) til at holde de ivrige soldater tilbage, og gav derved svenskerne anledning til at trække landgangstropperne tilbage til skibene igen. At hans overordnede major Maccabæus var lige så usikker og uegnet, var en ringe trøst.

Af dem, der stærkest ivrede for at nå Nexø så hurtigt som muligt var Jacob Kofoeds søn Peder. Den unge generation var ikke i tvivl!

Da brødrene Kofoed næste formiddag rykkede ind i Nexø og besatte de tomme skanser, var der endnu mulighed for at redde æren ved at modsætte sig en ny, svensk landgang. Nexøs eget borgerkompagni havde været i stand til at afslå angrebet mod selve byen, men var blevet overrumplet af en landgang nord for, hvortil der endnu ikke var nået tilstrækkeligt mange forsvarere frem fra Ibsker sogn. Nogle få svanekeboere var nået frem og havde kæmpet mod svenskerne ved Malkværnsskansen, med tab på begge sider. En *velforberedt* modstand mod et nyt landgangsforsøg ville have alle chancer for at lykkes.

Den svenske »generaladmiral« Carl Gustav Wrangel (hvis private »bøjert« året forinden var blevet kapret af nexøboerne) så i bornholmernes tøvende holdning chancen for at udvide sin straffeekspedition til at tage hele øen ved hjælp af trusler, og sendte en parlamentær til Nexø rådhus, for at gennemføre forslaget om brandskat.

Maccabæus og de 3 brødre Kofoed forhandlede hele dagen, og næste dag, den 11. juni, præsenterede de et forslag for bornholmerne: En brandskat på 10.000 rigsdaler, heraf 4.000 i rede penge inden 12 dage, og resten inden 2 måneder i penge eller naturalier til et lybsk handelshus. Til gengæld ville Wrangel spare Bornholm for »ruin og fordærv ved rov, mord og brand«.

Brødrene Kofoed havde gennemført nøjagtig den samme ordning, som deres forfader Peder Kofod 135 år tidligere over for lybækkerne, endda på samme sted. Det, som dengang virkede som situationens nødvendighed, har også for dem, i 1645, virket således. Som købmænd og godsejere kunne de let opveje 10.000 daler mod de værdier, som ville gå tabt ved et væbnet, fjendtligt angreb. Og for dem, der ejede mest, ville det blive værst! De tog blot fejl af situationen. Der var nu en tydelig modstandsvilje og nationalfølelse i befolkningen, og en stærk statsmagt bag.

Det sværeste var da også tilbage: At få overtalt almuen og de yngre officerer til at acceptere akkorden og gå hjem. Mads Kofoed medgiver, at »en part af mit mandskab svarede, at de ville fægte, så længe de kunne stå, så svarede min løjtnant, at han ville gå og stå med dem, så længe at livet kunne tiltrække«. Denne løjtnant var ingen anden end hans egen yngste søn Mads, den senere ejer af Eskildsgård og stamfader til en kendt Kofod-gren. Igen viste den unge generation de gamle den vej, man burde gå!

Mens officererne foreholdt folket svenskernes rå overmagt; især Maccabæus var ivrig for at overtale (»det træ synes mig at være bedre, der bøjer, end slet briste itu«), gik Peder Kofoed foran ved »med sine consorter« at garantere for betalingen af halvdelen af brandskatten. Den tyskfødte kaptajn Jost Nicolai gik direkte fjendens ærinde, og bidrog med overdrevne beskrivelser af svenskernes styrke til at gøre folk modløse.

Brandskatten blev under nogen protest »godkendt«, og en ydmygende overenskomst underskrevet. Selv om det til bornholmerne var sagt, at »ikke een vred mand skulle komme i land«, sejlede Wrangel videre til Sandvig, gik i land og belejrede Hammershus, der faldt som en moden frugt. Herefter lod han militsen afvæbne, og indsatte en svensk høvedsmand på Bornholm, der straks tog fat på at udsuge øen. Ikke alene brandskatten måtte nu udredes. Bornholmerne måtte selv betale sine undertrykkes underhold, og hvem blev sat igang med listerne, andre end den redebonne Mads Kofoed!

»- Kære hr. Jens Pers, Gud give Jer en god dag«

*Mads, Jacob og Peder Kofoed's fatale »togt«
den 5. og 6. maj 1645
fra Nyker og Rønne til Nexø,
hvor den svenske landgang fandt sted.*

skrev Mads i juli fra Hammershus skrivestue til landprovsten, »– eftersom Generalen har udgivet sin befaling om, hvad der er af gejstlige og verdslige her på landet til garnisonen på slottet hver måned skal tribueres og udgives, så beder jeg Eder, kære hr. Jens, at I ville tilholde præsterne hver sin cota at udgive til tingbuden eller sandemanden at levere, eftersom på deres derom overleverede instrukser og sedler er antegnet; herom eller herimod må ingen forhåle eller undskyldning gælde, *thi Generalen har selv så befalt.*«

Jacob Kofoeds genvordigheder

Medens Mads i denne sommer lå under for »generalen«s autoritet, gik det helt galt med den stakkels Jacob, der tydeligt nok altid havde stået i skyggen af de to dominerende brødre, og i hele denne sag havde holdt sig ganske passiv. Netop han skulle nu blive anset for oprører!

Der havde været opræk til uro hos bornholmerne, der ikke var meget for at betale de nye skatter, for ikke at tale om foder til de svenske rytteres heste, og der gik rygter om, at oprørske bønder agtede at bemægtige sig 2 kanoner, som svenskerne ville bringe fra Hammershus til Rønne, for at udskibe dem til Wismar. En trop på 40 svenske dragoner red fra Hammershus til Hasle, hvor de »lod sig med brændevin og øl til drukenskab traktere«. Derfra var der ikke så langt til Mads Kofoed på Vellensgård, der fornuftigvis fyldte videre på med »øl og andet«. Kl. 10 om aftenen var de klar til at drage ud og finde oprørerne, hvilket togt ikke nåede længere end til det nærliggende Kyndegård, hvor den stiltfærdige Jacob Kofoed intetanende var gået i seng. Han berettede senere, hvordan de omringede gården med »– skrig og råb, at de ville partere mig led for led. . . og slog straks vinduerne ud. Siden kom en vagtmester og en soldat ind i forstuen med deres blotte kårder og stak på min hustru og datter, og de begyndte at græde, og råbte at jeg skulle se til at jeg ikke kom i deres hænder. Så måtte jeg springe ud af et vindu på loftskommeret og løbe fra mit hus og hjem, men hvorledes at den soldat blev død i min gård, samt også

tvende bekom noget lidet skade, kan tænkes, at de selv dennem tilføjet, efterdi det var ganske mørkt, og de med storm og gevalt indkom i ladegården og straks begyndte at skyde og hugge på mine folk – men ingen bønderforsamling var hos mig. Alligevel røved og plyndred de mit boscab den nat, og også den nat derefter ganske grueligt, fordrev min hustru og alt folk fra huset – hvorfor Gud dem betale!«

Jacob Kofoed blev fanget og ført i arrest til slottet, hvor den svenske version lød således:

»– har anholdt kaptajn Jacob Kofoed og nogle bønder som fanger på Hammershus af årsag, at efter fredstraktaten (= freden i Brømsebro 13/8) samlede bønderne sig i stort oprør i landet. Jeg kommanderede et parti soldater med en kaptajn ud at erfare de hovedskyldige og føre disse til slottet. Da soldaterne og kaptajnen kom nær til Jacob Kofoeds gård, sendtes nogle soldater did at hidkalde Jacob Kofoed, men soldaterne blev straks angrebne, så en blev straks stukken til døde, 2 andre slagne.«

Episoden kan have haft betydning ved at vise, at svenskerne ikke var så overmægtige, som de bornholmske officerer havde påstået. Jacob Kofoeds søn Peder var som nævnt en af de unge, der var ivrigst til at rykke frem mod Nexø. Det var nok ikke helt tilfældigt, svenskerne kastede sig over Kyndegård, og blev så varmt modtaget – et forspil til det der skete 13 år senere.

Peder Kofoeds bestyrtelse

Også i den store købmandsgård i Rønne var man plaget af bekymringer den sommer. Peder Kofoed havde jo lovet at fremskaffe halvdelen af brandskatten, og resten blev det åbenbart også tildelt ham at organisere hos sine modvillige landsmænd. Endelig måtte der jo også sørges for, at egne og familiens mange ejendomme ikke led skade. Og bag det hele begyndte truende uvejrsskyer at trække op. Søfolkene, der havde ført Holger Rosenkrans til København, kunne fortælle, at man der ikke på nogen måde var tilfreds med den måde, han havde bøjet sig for svenske landgang og besættelse på. Og nu var der fredsforhandlinger i gang i Brømsebro!

Indkørslen til Kyndegård en regnfuld vinterdag, hvor man må tænke på Jacob Kofoeds flugt for de vrede svenske, som han selv havde været med til at hjælpe til øen.

Peder Kofoed satte sig og skrev, på smukt tysk, til den svenske sekretær hos Wrangel, idet han venligst

»– takker for hans udviste velvilje, som jeg stadig efter ringe evne vil gengælde. . . beder Herren overbringe hr. Generalen disse to supplikationer med den bedste anbefaling. Den første angår officererne, den anden mig selv, på grund af mine få bønder. . .«

Peder Kofoed ønskede iøvrigt at afgøre den resterende brandskat med smør og kød, og spurgte, hvorhen dette i så fald skulle sendes.

»– Jeg sender herren to skindpuder, og håber, Ihr wollen die für gutt annehmen!«, sluttede han brevet.

Den ene »supplikation« til Wrangel har været det fatale brev, som bl. a. Mads, Jacob og Peder Kofoed sammen med majoren og 3 andre kaptajner sendte ham, da de til deres bestyrtelse havde hørt om stemningen i København og fredsforhandlingerne i Brømsebro. Chr. IV's raseri over den slappe militærledelse og den formædelige akkord gav genlyd helt til Bornholm. Selv havde den aldrende konge – af samme generation som Mads Kofoed – året før deltaget i det blodige søslag på Kolberger Heide – nu krøb bornholmerne i et musehul, når en svensk general raslede lidt med våbnene!

Officererne bad i brevet Wrangel om at gøre sin indflydelse gældende hos forhandlerne i Brømsebro:

»– Thi dersom Boringholm igen kommer under Danmarks trone, og vi så uskyldigen på liv og blod skal eftertragtes, nødes vi officerer landet og riget at rømme og entvige – om vi kan få så lang respit – medmindre vi kan blive benådede. Er og vor ydmyge begæring, at hans excellence ikke ville lade denne vor ringe supplikation komme for hans kgl. maj. eller Danmarks riges råd, på det vi i fremtiden ikke skulle nyde det ondt ad.«

Peder Kofoed og hans »consorter« har set katastrofen nærme sig, og brevet til Wrangel viser, at de er blevet så forskrækkede, at den sunde fornuft har forladt dem. Hvad kunne et par skindpuder hjælpe? Hvorfor skulle Wrangel beskytte dem nu? Der skete naturligvis netop hvad de

havde forudset: Brevet vandrede videre til Chr. IV, og gjorde ham bestemt ikke blidere stemt. Derefter blev det et af retssagens fældende bilag.

Den anden supplikation, som ikke længere kendes, har sikkert været af mindst lige så kompromitterende art, nemlig om særrettigheder for Peder Kofoeds egne gårde!

Dommen

Nogen respit fik de imidlertid efter freden i Brømsebro – hvor Chr. IV trods alt medvirkede til, at Bornholm skulle forblive dansk, og den svenske besættelse straks ophøre – for først den 29. oktober overtog en dansk, adelig kommission øen fra svenskerne. Kommissionen havde samtidig det hverv at undersøge forholdene omkring den svenske landgang, og medtage de bornholmere, der kunne anklages for forsømmelser eller forræderi i denne forbindelse. Et fjernere medlem af familien, der blot havde udført budtjeneste til svenskerne, flygtede i skræk, og holdt sig borte fra øen i årevis, men ingen af Kofoed'erne løb fra deres ansvar, selv om de ikke kunne være i tvivl om den livsfarve, de svævede i.

Kommissionen indledte en række offentlige møder, hvor sognemændene hver for sig blev udspurgt om forløbet af de dramatiske majdage. Mads Kofoed og de andre herredskaptajner måtte, som de selv udtalte,

»– i fri felt og under åben himmel stå med den nem i rette for I gode herrer, hvor de noksom os beskreg og udråbte, fast ej anderledes end som jøderne gjorde mod Christus. . . de haver sammenrottet sig. . . deres skriver er en forsumpen kumpan. . . det burde være sket lovligt for tinge og ikke på en ølbanke. . .«

Mads Kofoed mærkede nu på sin krop, at han ikke længere var den ansete nestor i en fornem slægt. Og det var ikke netop Kristus, Chr. IV ville sammenligne ham med, snarere Judas!

Sammen med de andre anklagede officerer blev han indsat i fængslet på Hammershus, og derfra overført til Blåttårn – det berygtede fængselstårn på Københavns slot. Først ½ år senere, den 4. maj 1646, faldt dommen, efter at herre-

En styrke og arrogance, som Mads Kofoed og hans brødre slet ikke kunne hamle op med: Generaladmiral Carl Gustav Wrangel, her malet som marskal i den svenske arme.

dagen havde gennemgået alle dokumenter og vidneudsagn omhyggeligt.

Det fremgår af retssagen, og af hans skriftlige indlæg, at Mads Kofoed – som i sin landsdommertid – havde prøvet at vurdere de oplysninger og påtryk han modtog. Under marchen mod Nexø: Oplysninger om den anden flåde, om svenskernes overmagt og ildstyrke, bud fra Hammershus, krav fra Wrangel. Under forhandlingerne om akkorden: Nødråb fra gidslet Sivert Gagge, bekymringer for egne, familiens og alle bornholmeres liv og ejendom, forsikringer fra den krigsvante Just Nicolai om svenskernes styrke, trusler fra Wrangel, bønner fra Hammershus. Og at han havde prøvet at afveje disse vurderinger til rimelige kompromisser, i stedet for alene at se sin militære og nationale pligt: Direkte mod Nexø, ingen forhandling med fjenden!

Et sted kan han ikke tilbageholde et hjertesuk:

»– jeg er en meget gammel, bedaget mand, som formedelst min alderdoms skrøbelighed ikke kunne være militærtjeneste mægtig – har tit og ofte bedet slotsherren mig derfra at erledige.«
men han prøvede ellers ikke, som flere andre, at undskyldte sig med dumhed eller uvidenhed, ligesom hans skriftlige redegørelse – som vi har set – ikke stikker noget under stolen.

Dommen er særdeles klar:

»– Efterdi Christian Maccabæus, Mads Kofoed, Sigvart Gagge og Jost Nicolai befindes ikke alene ingen modstand at have gjort, da landgang af de svenske skete, men også har gjort almuen mistroetig med traktaten, og hindret dennem nogen samling at gøre til at afværge landgang påny igen, da de svenske sig een gang havde af landet retireret – og ingen sig efter den ordre, de af deres lensmand havde, som det sig burde forholdet, men landet til de svenske at contribuere (= beskatte) tilholdet og forpligtet, utilbørlig supplikation til den svenske general ladet frembære, og i alle måder sig ikke som tro undersætter tilholdet – er derpå for retten afsagt, at de bør være i kgl. majestæts nåde og unåde.«

Jacob Kofoed, der så tydeligt havde spillet en passiv rolle, blev »efterdi hans skrøbelighed og udygtighed så stor befindes, at han intet at gøre formåede eller forstod«, dømt til »landet at undvige«, men han døde allerede samme år.

De andre anklagede slap med bøder, eller blev helt frifundne. Slotsherren Holger Rosenkrans var blevet anklaget ved en parallel sag, og blev ligeledes frikendt. Bundhæderlig og bundineffektiv havde han siddet på Hammershus under hele aktionen, sendte ordrer, der enten kom for sent, eller – som til Mads Kofoed – forudså en situation, der endnu ikke var indtruffet, og dermed bidrog til at øge forvirringen. På denne mand, der blev frikendt af sine adelige standsfæller i herredagen, var Chr. IV's vrede spildt – han måtte nøjes med at stikke til ham med sine ironiske bemærkninger om hans mange svogre i højadelen, og kaldte ham »Monsieur Skramhans, der slap Bornholm!«. Også i de kredse var det godt at have mange svogre.

Hasles borgmester, Peder Olsen, der havde været en af de ivrigste for akkorden, og forment-

lig var den bedst begavede af dem alle, klarede frisag ved at skyde sig ind under sin »frygt, simpelhed og enfoldighed«. Maccabæus udsendte i et langt, blomstrende forsvarsindlæg en gennemgang af alle sine gode intentioner og tidligere fortjenester, og søgte at bortforklare sin frygt-somme ledelse og akkord. Om »supplikationen« til Wrangel påstod han at have skrevet under på noget han ikke vidste hvad var, idet han var »en ukyndig mand, der ikke kan læse og skrive, videre end af sædvane hans navn aftegne«.

»I kongens nåde og unåde« betød normalt dødsstraf, og inddragelse af godset under kronen. Men da Holger Rosenkrans var blevet frikendt, og kongens vrede kølnet, benyttede han den i udtrykket indbyggede ret til benådning, og ændrede den 19. maj dommen over Mads Kofoed og de tre andre officerer til landsforvisning og fortabelse af deres ejendom.

Også Mads Kofoed blev indfriet af landsforvisningen og skammen, ved sin død allerede i november 1646. Der kom ingen pragtfuld ligsten i Ny kirke for denne begavede, men svage og nu så hårdt ramte mand. Det blev hans enke, der i et brev efter hans død skrev hans eftermæle:

»Landsdommer udi 18 år, hvilket han vel forstandet haver, men krigsbrug forstod han sig – Gud bedre disvær – en ringe ting på«.

Det så en overgang ud til, at den snilde *Peder Kofoed* skulle klare frisag. Rønne-borgerne har åbenbart ikke »sammenrottet« sig, sådan som Mads Kofoeds undergivne, så kommissærerne blev ikke opmærksomme på hans rolle, og han slap for turen i Blåtårn. Under efterforskningen i Herredagen fremgik det imidlertid klart, at han ikke havde været mindre aktiv end de dømte; også han blev anklaget og dømt til landflygtighed samt fortabelse af sit gods. Han nåede at leve et par år i Lybæk, hvor han jo havde sine handelsforbindelser – ja sikkert uden at ane det også sine rødder. Hans søn Jens besøgte ham her, da han kom hjem fra Spanien, og kunne sikkert give ham håb om mildere vinde, og fortælle, at familien klarede sig forholdsvis godt derhjemme. Men samme år som Chr. IV døde, hvorved

der blev åbnet mulighed for udsoning, faldt også den sidste af de tre kaptajner Kofoed for dødens nådige slag. Han døde juleaften 1648, kun 50 år gammel. Hans enke Lisbet Kofoed lod i 1683 fremstille et »epithafium« til Rønne kirke med deres billeder (jfr. nedenfor), som en slags erstatning for den gravsten, han ikke fik. Også hun har i ansøgningen om absolution (1649) givet sin mand et eftermæle: ». . . han var en simpel, enfoldig borger, og var sat til kaptajn over noget borgerskab, hvilket han sig aldeles og intet forstod«

De standhaftige enker

Hjemme på Bornholm så det i begyndelsen sort ud for de efterladte. Straks efter dommen blev der udsendt påbud til den nye lensmand om at indtage de dømtes gods under kronen; det blev beslaglagt, og der begyndte et langt tovtrækkeri om delingen. Enkerne beholdt nemlig *deres* andel i boet, og søgte stædigt og med oprejst hoved at redde de bedste aktiver og især frimandsgårdene for slægten. Kun Jacob Kofoeds familie på Kyndegård gik – som vi har set – i opløsning.

Mads Kofoeds enke Karen Jørgensdatter måtte gennem en retssag, for at redde Vellensgård og Eskildsgård – hendes eget arvegods. Som vi har hørt, kunne hun ikke indløse Mads Kofoeds obligation på 50 rigsdaler til Rønne hospital, og endnu i 1650 blev hun og børnene stævnet for den sidste del af brandskatten. Mads Kofoeds egen andel på 300 daler var betalt, men han havde yderligere kautioneret for ca. 220 daler overfor det lybske handelshus, der havde lagt penge ud. Det drejede sig om penge, der skulle have været pålignet Bornholms indbyggere. Sønnen Hans Madsen Kofoed og Chr. Maccabæus, der hjemkommet fra landsforvisningen var blevet stillet over for et lignende krav, havde virkelig den frimodighed at søge at inddrive denne resterende brandskat hos dem, der i sin tid ikke havde villet betale, ja de prøvede endda at få det foretaget gennem lensstyret på Hammershus. Det har næppe været populært, endsige gennemførligt.

Karen Mads Kofoeds opnåede imidlertid før

sin død i 1650 at se et tilgivelsesbrev på, at hendes mands forseelser var hende og hendes børn tilgivet og efterladt. Efter Chr. IV's død var presset på familierne lettet, men de konfiskerede ejendomme og beløb blev naturligvis ikke tilbagebetalt.

Også Lisbet Peder Kofoeds tog kampen op med næb og klør for at redde det lille imperium, som hun selv havde været med til at samle, til efterslægten. Peder Kofoed havde jo haft betydelig bedre respit, end de andre, og har formentlig sørget for at beskikke sit bo, inden han måtte afsted. I købmandshandelen har der naturligvis også været større, likvide midler, som kunne kastes for ulvene. Han havde heller ikke kautioneret for yderligere brandskat – ja han var faktisk slet ikke medunderskriver på dokumentet om brandskat, så heller ikke her var der efterregninger. Likvid kapital luner altid.

Det var en regel, at man i ansøgninger overdrev sine vanskeligheder på det groveste, og heri var Lisbet Kofoed ingen undtagelse. Et sted omtaler hun sig selv som:

»– Jeg fattige, gamle, bedrøvede enke, som sidder med en stor hob små, umyndige og uopfødte børn. . .«

Helt så ringe så det ikke ud. De ældste sønner Mads og Hans var ved at blive voksne, og Jens, der kom hjem fra udlandet som 19-årig i 1647, blev også en god støtte. Det lykkedes hende at holde sammen på det hele – ja, hun lagde en tid Almegård ved Rønne til samlingen.

Også hun fik glæde af tronskiftet, og opnåede i 1649 et lignende tilgivelsesbrev af Fr. III, som svigerinden Karen Mads Kofoeds, nemlig, at hun og hendes børn havde aftinget sin mands

forseelse, der nu »skal være en død sag, og ingen skal understå sig i at forkaste dem der«.

Men endnu i 1651 måtte hun føre en sag til Herredagen om Fynergård i Knudsker, hvorom den tidligere bruger som nævnt havde påstået, at skødet var ordnet ulovligt af Peder og Mads Kofoed i forening. Han kom ingen vegne. Jens Pedersen Kofoed, der procederede sagen på sin moders vegne, opnåede fuld ret:

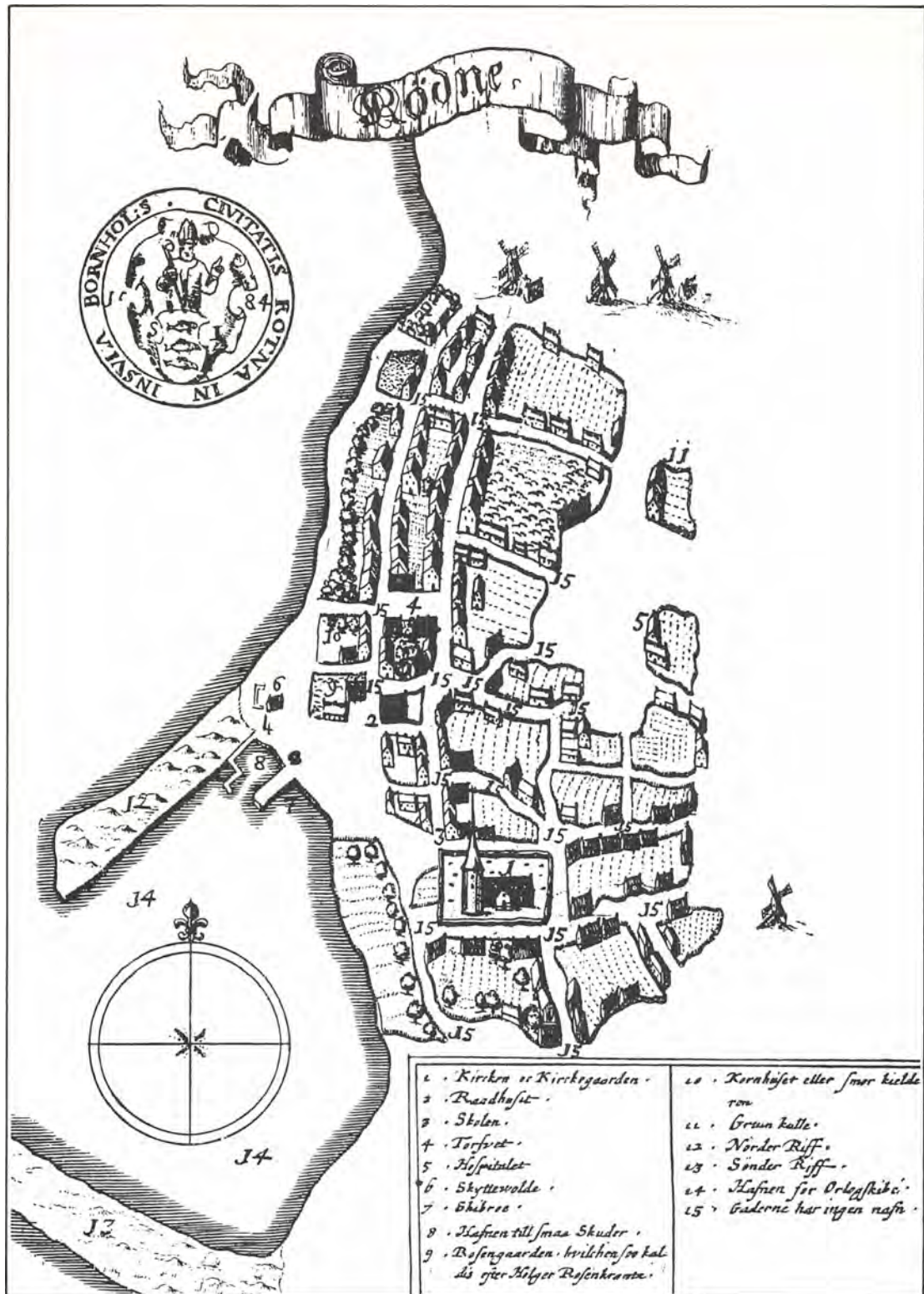
»– Peder Jensen har ikke haft føje trætte at påføre Lisbet Kofoed – at give hende 10 rigsdaler til kost og tæring«.

Lisbet Peder Kofoeds levede lige til 1685. Hendes første barn var født omkring 1625, så hun må være blevet omkring 80 år. Hun giftede sig ikke igen, selv om der sikkert har været bejle-re nok. Trofast mod sin uheldige mand holdt hun sammen på den store børnefolk og de mange gårde, som først spredtes på mange hænder, efter hendes død. Slægtens oprejsning i 1658, gennemført af hendes søn som den førende kraft, har været den bedste tak, hun kunne få.

I det nævnte epitafium i Rønne kirke lod hun i sin høje alderdom indsætte følgende lakoniske eftermæle:

»– Gud til ære og kirken til zirat, haver den ærlige og gudsfrygtige matrone Elisabet sal. borgmester Peder Kofoeds efterladte, ladet dette epitafium staffere og bepryde – sig, sine og andre til godt eksempel, anno 1683«.

Epitafiet er desværre borte. Det kunne ellers have været en pryd i Rønne kirke, »meget stort og smukt, i god stand, med adskilligt, næt billedhuggerarbejde, pilarer, englehoveder, maling og forgyldning. . .«, som det blev beskrevet i 1756.

Kort over Rønne (Resens atlas ca. 1680).

OPREJSNINGEN

1658

Medens de bedrøvede, men standhaftige enker reddede hvad reddes kunne, voksede den nye generation op i skyggen af katastrofen. Det eksempel, Lisbet Kofoed stillede op for »sig og sine« var opløftende nok, men hendes mands og svogres eksempel var jo ikke glemt på Bornholm, fordi de havde fået kongebrev på, at det skulle være en død sag.

Den unge Jens Pedersen Kofoed 1628 . . . 1691

En af de unge var helt uden for, idet han opholdt sig i Sydspanien, da det hele skete. Det var Peder og Lisbet Kofoeds tredje søn, *Jens Pedersen Kofoed*.

Han var født den 3. november 1628, og levede den velstående købmandssøns barndom i Rønne, uden tvivl den kvikkeste og mest temperamentsfulde af kullet. For de velstående borgers børn var der netop i disse år oprettet en dansk og latinsk skole i Rønne, med Bornholms første historiker Rasmus Ravn som rektor. Men det var livets barske skole, der var den bedste basis for en kvik dreng, og allerede i 1641 – 13 år gammel – blev han ifølge familieoptegnelserne sendt i handelslære hos købmand Robert Wickne i Lybæk. Her holdt han dog kun ud et halvt år – hvad var selv verdensstaden Lybæk, når fjerne lande lokkede udenfor? I påsken 1642 drog han til søs, først til Danzig, og derfra på langfart, der endte i *Jerez de la Frontera* i Andalusien. Herne- de i solens og vinens land var det godt at vokse sig stærk. I 2 år arbejdede han efter sigende hos

johanniterridderen Don Leon de la Quece, og i 3 år hos vikaren Don Diego de la Dame.

Vi kan kun gætte på, hvordan han er endt, og hvad han lavede, i Jerez – byen der har givet navn til Sherry'en, og som stadig er centrum for denne udmærkede forædling. Allerede dengang var dens vinavl berømt. William Shakespeare satte f.eks. særlig pris på denne vin. Byen ligger kun 20 km inde i landet fra havnebyerne Cadiz og Puerto de Santa Maria (hvorfra Colombus 150 år forinden var sejlet ud mod Amerika). Det var nogle af vin- olie- og salthandelens vigtigste havnebyer, som naturligvis har haft nær handelskontakt med Hansestæderne såvel som Danmark.

I 1647, endnu kun 19 år gammel, må han have fået lyst til at gense de friske, bornholmske strande – måske også de bornholmske piger? – de alarmerende efterretninger fra Bornholm må også være nået frem, og han tog hyre på et dansk skib som »supercargo« (= ansvarlig for lasten), og kom i slutningen af september til København, og herfra videre til Rønne. Her kunne han nu høre nærmere om faderen og onklernes skæbne og slægtens fornedrelse. Men også om Albert Wolfsens fald på Malkværnsskansen, om de unges kampvilje, om svenskerdrabet på Kyndegård.

Da det blev sommer og sejlevejr igen drog han til Lybæk, og besøgte sin forviste og nedbrudte far, der døde som landsflygtig samme år (1648). Og iøvrigt var der nok at se til derhjemme, hvor moderen kæmpede for at holde sammen på jordegodset – som vi så, var det ham, der i hendes

navn førte en retssag i Herredagen til heldig afslutning.

I disse år opskræmtes Rønne af en heksejagt af hidtil ukendte dimensioner. Det var enhvers kristne pligt at angive tegn på »trolddom« til øvrigheden, der forfulgte sådanne uhyggelige foreteelser med største iver. Som vi har set af nogle af landsdommer Mads Kofoeds domme (kap. VII) blev heksekrækken undertiden misbragt til at afregne almindelig ufredelighed eller uvenskab. Det eneste afgørende var derfor »bevis« for trolddom, og dette bestod igen i almindelighed i en »tilståelse«, hvordan den nu end var fremkommet, om at den pågældende skulle have sluttet en overenskomst med fanden.

Det skal have været Jens Kofoed selv, der startede processen. Han følte sig »forgjort«, og fik mistanke om, at det var hans gamle amme, Boel Anne, der havde ansvaret. Ved at drikke hende fuld, i skjulte vidners nærvær, fik han ud af hende, at hun havde brugt trolddomskunst mod ham. Hun var blevet købt dertil af en anden kone, hvis søn havde fået en ordentlig overhaling af den selvsikre Jens Kofoed. Rask og myndig som han var – de 5 år i Spanien har sikkert virket fremmede – lod han sig ikke byde noget.

Jens Kofoed meldte Boel Anne til byfogeden, hun blev sat i rådhuskælderen, og her angav hun 4 andre kvinder som medlemmer af sin »hekserode«.

Nu blev det dødelig alvor. Man forfærdes, når man opdager, at en tilsyneladende oplyst og retfærdig øvrighed – der f.eks. i dommen over officererne forstod at vurdere, afveje og bedømme menneskelige svagheder – kunne lade sig rive med af den af kirken opglejede skræk for djævelen og hans sorte magi. Selv kendskabet til lignende fænomener i vore dage, blot med andre navne, kan ikke helt fjerne ens forbløffelse. Men for den tid var Satan en håndfast realitet, lige så vel som general Wrangel var det.

Kvinderne blev sat fast, og tilstod som ventet, at de ganske rigtigt havde sluttet akkord med djævelen. De havde alle været til hekseabbat på Blåkulle – det lokale Bloksbjerg, hvoraf vi har flere på Bornholm, foruden det anerkendte mø-

dested Blåkulle i Kalmarsund, og dér danset med hans sorte majestæt. Trolddomskunsterne sagde de sig bl. a. at have lært på »Rosengården« i Rønne – Holger Rosenkrans' landsted indtil 1645, der lå, hvor det nuværende havnekontor findes. Den mærkelige tilværelse, som den rige lensmand og hans adelige gæster førte her, har åbenbart virket så fremmedagtig på rønneboerne, at en sådan påstand kunne fremsættes, og stå til troende.

Boel Anne blev, som overbevist heks, dømt til at brændes levende, og den 6. juni 1652 blev dommen eksekveret. Af de andre »hekse« døde den ene allerede i rådhuskælderen, og hendes lig blev brændt sammen med Boel. Nr. 3 blev ligeledes dømt, men undslap bålet ved at styrte sig i en brønd, og den fjerde brændtes, efter landstingets dom, i november 1652. Først da den femte kvinde blev i stand til at stille borgen for sig, og kunne appellere til Herredagen, standse den uhyggelige kædereaktion. Det kom her frem, at nr. 4 var blevet lokket til at angive hende, »bekom hvad hun ville og gik drukken når hun ville, sålænge hun angav de andre«, og på denne usikkerhed i »beviset« frikendte Herredagen nr. 5.

Jens Kofoed – der jo kun havde gjort sin kristne pligt – fortsatte med at hjælpe moderen med handel, gårdadministration og processer, og begyndte at se sig om efter en passende brud. Borgmester Sander Lesler i Hasle – svoger til landsdommer Mads Kofoed, der så vel havde hjulpet ham til de to stykker jord i byvängen i 1636 – var allerede død i 1639, men hans enke, Sidsel Lesler, sad endnu i købmandsgården, med en 18 årig datter Margrete. Det var et pas-

Margrethe Sandersdatter Kofoed med de 5 ældste døtre: Margrethe, Sidsel, Lisbeth, Anna og Magdalene, der alle voksede op og stiftede familie.

Billedet er fra mindetavlen – det såkaldte epitafium – i Østermarie kirke, og skal vise Margrethe ved hendes død, 43 år gammel, efter at have født 21 børn. Neden under kommer Barbara (død som 16-årig), Charlotte (død, 2 år gl.), Kristine, Christence (død som spæd) og Karen.

sende parti, sikkert også en attråværdig pige. Jens Kofoed friede og fik ja, og brylluppet stod den 3. november 1653, på hans 25 års fødsels- og myndighedsdag.

Det unge par slog sig ned i Hasle, hvor Jens Kofoed fik endnu en købmandsgård og avl at se til. Den første lille pige, af ægteparrets ialt 21 børn, så dagens lys i 1654.

Jens Kofoed var imidlertid ikke faldet til ro. Under et besøg i Rønne i 1655 kom han i klammeri med en anden ung mand og var så uheldig – »ufordomendes, disvær«, som det hed – at stikke ham ihjel!

Dette drab kunne være blevet katastrofalt for den unge familiefader. Det krævede at han udredte erstatning til den dræbtes familie, hvilket blev ordnet, »så at de haver gjort og givet hannem angerløs«, men desuden hang den retslige tiltale – og den kunne resultere i dødsstraf – ham over hovedet.

For en velhavende borger var der udveje til at få tiltalen udskudt, og i 1657 lykkedes det ham at opnå en yderligere udskydelse gennem et fredsbrev udstedt af kong Fr. III, der netop da var gået i krig mod Sverige. Vilkår: at han stillede sig som rytter, med en knægt og 2 rustede heste i det danske felttog i Skåne.

En ny Kofoed var nu midt i den opslidende strid mellem Danmark og Sverige. Efter Sveriges fremgang i Østersøområdet var det Danmark, der følte sig »omklamret«, og man ville genoprette de alvorlige tab i Brømsebro, nu hvor Sverige var engageret i erobringstogter i Nordtyskland.

Jens Kofoed blev indsat i ritmester Urnes kompagni af skånske ryttere, og kom hurtigt i kamp. Hele efteråret bølgede striden frem og tilbage mellem Ängelholm og Halmstad. De alarmerende efterretninger om, at Karl X Gustav havde afbrudt sit togt i Tyskland og vendt hele sin slagkraftige arme på vej til Danmarks sydgrænse, fik den danske hærledelse til at hjemkalde rytterne til Sjælland, og vel ankommet til vinterkvarteret i Køge ansøgte Jens Kofoed om orlov for at rejse hjem til Bornholm på juleferie i 14 dage. Orloven blev bevilget den 21. decem-

ber, og i julen var han igen hjemme på Bornholm, en ny erfaring rigere.

Hjemme stod alt vel til. Den nu 3-årige Margrete og den 1-årige Sidse fik 2 små søstre i julegave, samtidig med at far kom hjem. Og det nye år – 1658, der skulle blive det mest dramatiske i Bornholms historie – blev smukt indledt med dobbelt barnedåb i Hasle kirke. Lisbet og Anna kom tvillingerne til at hedde.

Bornholm svensk

Vinteren blev usædvanlig streng. Allerede i januar bredte havisen sig. Den samme is, der nu forhindrede Jens Kofoed i at komme tilbage til sit kompagni, gjorde det i februar muligt for Karl Gustav at gå over bælteerne, true København, og tvinge Danmark til at afstå Skåne og Bornholm.

Ingen på Bornholm anede noget om denne utrolige udvikling i krigen, al forbindelse med omverdenen var jo afskåret af isen. Først den 16. april brød isen op, så en fiskerbåd fra Skåne kunne bringe bornholmerne det første budskab om, at de, med et pennestrøg, uden at være blevet spurgt, nu var blevet svenskere.

Den 29. april gik den nye landsherre Johan Printzensköld i land med 120 musketerer, og gik omstændeligt i gang med at lære den nye svenske provins at kende, og at forberede bornholmernes overgang til deres nye nationalitet. Og den 18. maj måtte udsendinge fra Bornholm, hvorimellem Jens Kofoeds fætre Mads Madsen Kofoed, Eskildsgård, Hans Olufsen Kofoed, Blykobbegård og Peder Madsen Kofoed, Svaneke, samt hans bror Hans Pedersen Kofoed, Rønne, stå ret for Corfits Ulfeld i Malmø og sværge troskabsed til den svenske konge.

Jens Kofoed var altså med et blevet svensk statsborger, og da hans kompagni, der bestod af skåninge, blev aftaklet og sendt »hjem« til Sverige, var der heller ikke dér noget, der bandt ham.

Da Karl Gustav i august 1658 »brød freden«, landede i Korsør og i løbet af kort tid på ny indsluttede København – denne gang fast besluttet på at »udradere« Danmark, ændrede stillingen sig radikalt både for Printzensköld og bornhol-

Jens Koføeds underskrift, fejende og flot, men ikke særlig tydelig (fra et regnskabsbilag 1660).

merne. *Han* var, og følte sig, afskåret på en ø med en fjendtligsindet befolkning, som han af kongen blev tvunget til at udsuge for penge og ungt mandskab til den svenske hær. *De* følte sig nu besat af en fremmed magt, i krig med deres fædreland, og håbede på befrielse gennem krigens gang.

Der var nu ikke alt for gode udsigter for Danmarks fremtid det efterår. Tilsidst holdt kun København stand, Fr. III erklærede at ville »dø i sin rede«, og tilsynekomsten af en hollandsk hjælpeflåde i Øresund var det eneste lyspunkt. Hollænderne havde overtaget Hansaens rolle som beskytter af den frie handel, og en alt for dominerende magt i Østersøen, som Sverige ville blive hvis det lykkedes at indlemme Danmark, var absolut ikke i deres interesse.

Opstanden

Alligevel dannede der sig på Bornholm en sammensværgelse med det formål at nedkæmpe den svenske garnison, indtage Hammershus og leve øen tilbage til Danmark. Et yderst usikkert og voveligt spil, skulle man tro, men opstandskærrnen i Hasle var både effektiv og beslutsom. Den bestod af sognepresten i Hasle-Rutsker Poul Anker, borgmester Peder Olsen (kendt fra 1645), og Jens Koføed. Som den eneste, der havde prøvet at kæmpe mod svenskerne, var denne en uvurderlig støtte, og som det viste sig blev hans iltre temperament og naturlige svenskerhad en nødvendig drivfjeder for opstandens hurtige og beslutsomme forløb. Lederne har tilsyneladende delt arbejdet mellem sig, så at Poul Anker orga-

niserede samlingen af »almuen«, Peder Olsen tog sig af forbindelserne til København, og Jens Koføed organiserede og ledede selve det væbnede fremstød.

Den 8. december 1658 red Printzensköld ud fra Hammershus for at tage til Rønne, hvorfra der skulle afgå et skib med anmodning om en længe ønsket forstærkning af den svenske garnison, der stadig kun var på ca. 100 mand. Printzensköld var især bekymret for en evt. dansk eller hollandsk landgang, og var klar over at han i så fald ikke kunne stole på »disse danske«, som han lidt nedladende omtalte bornholmerne. Men det blev dem alene, der slog til denne dag, og dermed beviste deres ret til dette hædersnavn, han således utilsigtet kom til at give dem.

Vi er så heldige at have overleveret Jens Koføeds egen beretning om hans andel i opstanden. Beretningen er ikke original, men findes i mange afskrifter fra omkring 1700 og opefter. Den bærer imidlertid ved sin enkle tone og sine detaillerede oplysninger sandsynlighedens præg, og efter nogen vaklen er den da også godtager af historikerne som en primær kilde. Heldigt er det også, at den på udmærket måde suppleres af en svensk beretning, der ganske vist ikke er førstehånds, men til gengæld er samtidig med opstanden, nemlig den ystadske styrmand *Jens Fribondes* beretning til de svenske myndigheder, da han som den første kom tilbage til Skåne efter fangenskab på Bornholm. I det følgende vil opstandens forløb derfor blive beskrevet fortløbende af 1) Jens Koføed, 2) Jens Fribonde og 3) Andre beretninger og kommentarer, således at man direkte kan sammenligne versionerne af de enkelte begivenheder.

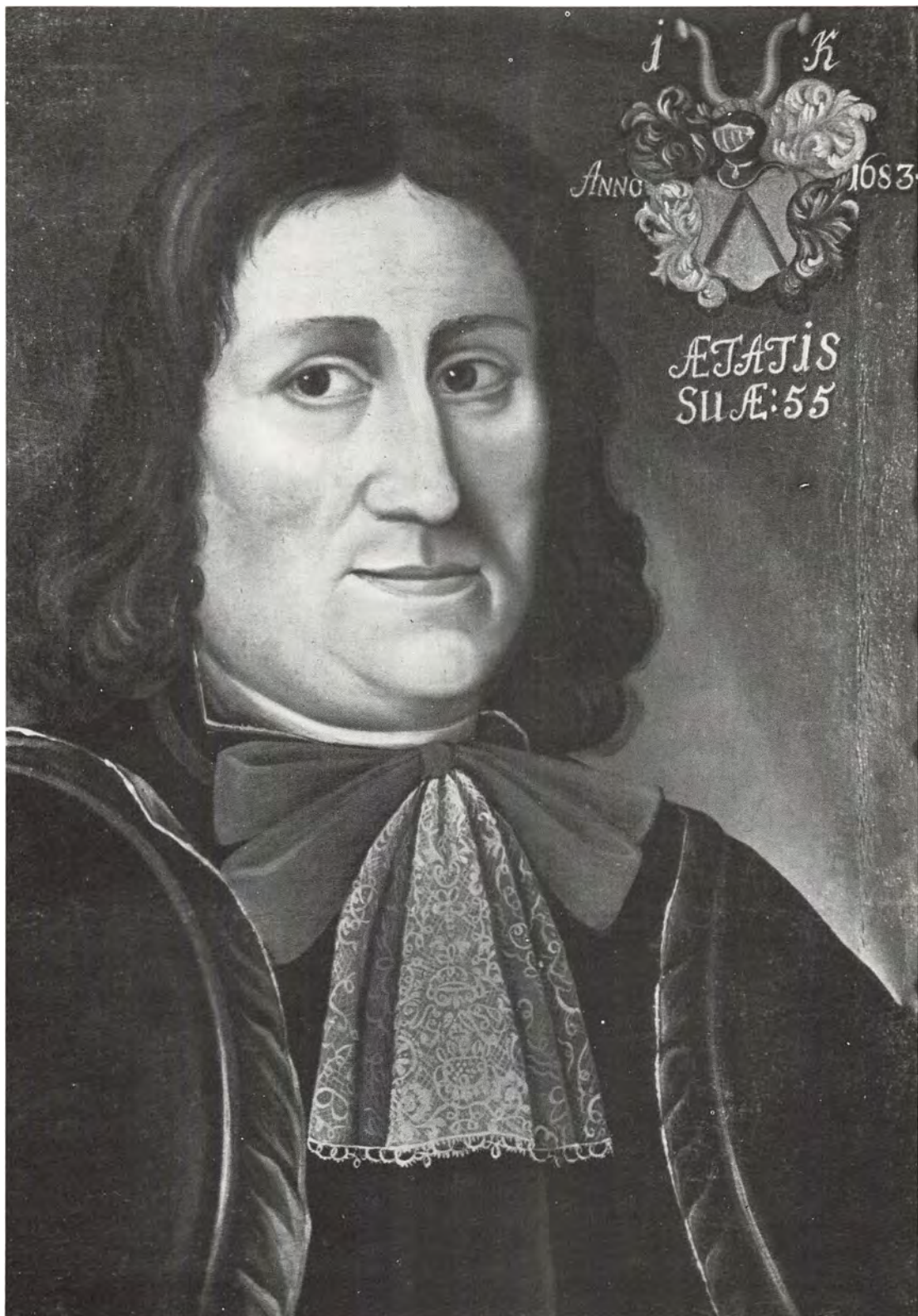
Jens Koføed:

Rigtig og vis relation, hvorledes landet Boringholm fra de svenske blev erobret anno 1658 den 8. december. Er det således, at udi al sandhed tilgæet, af første begyndelse, som efterfølger:

Anno 1658 den 8. december, som var en onsdag, hvor da den svenske landsherre Printzensköld udrejste fra slottet Hammershus og til Hasle. Hvor han da lod hidkalde borgmester Peder

De to modstandere: Johan Printzensköld og Jens Kofoed (Sveriges Nationalmuseum, og Frederiksborg).

Olsen til sig på gaden, og truede landsherren ham om det, som borgerskabet efter hans befaling skulle udgive, at dersom det ikke blev efterkommet ville han derfor lade *eksekvere*, og truede meget hårdt. Red så fra Hasle til Rønne, hvor han logerede ind til borgmester Peder Laursens.

Straks landsherren var redet fra Hasle rejste jeg med hr. Poul udi Rutsker sogn på hans slæde fra Hasle og til hr. Jacob udi Nyker sogn, hvor han havde lovet mig tilforn 20 personer til *securs*, når og på hvad tid jeg det af hannem begærede og nøden det udkrævede. Kunne dog alligevel ingen bekomme, da jeg kom til hannem, uden aleneste bekom jeg en hest, en bøsse og en sabel. Red så ene person derfra og til Blykobbegård, som er ret på landevejen til Rønne. Hvor jeg der forventede mine andre medkammerater, som var kaptajn Niels Gumlø, Hans Fenrik og Claus Nielsen, alle boende udi Hasle, hvilke kom til mig udi Skule skov, liggende til Blykobbegård, hvor Jens Laursen Risom med en bonde ved navn Hans Nielsen mødte os, og kom fra Rønne mellem bemeldte gård og skov. Hvor jeg da straks leverede Jens Laursen min bøsse, eftersom han intet gevær havde hos sig selv.

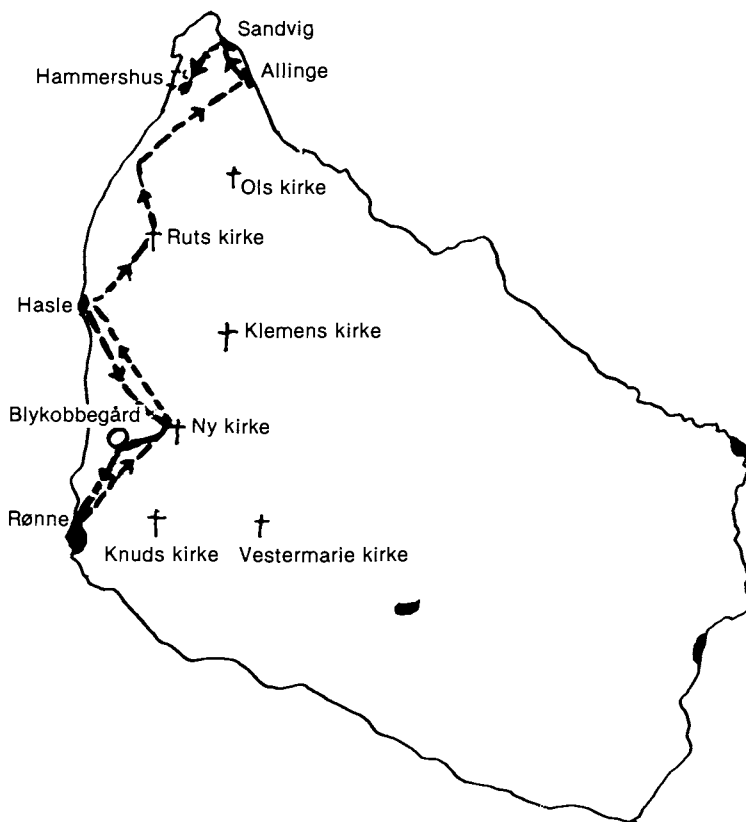
Red jeg så ind udi Blykobbegård og tog der en anden bøsse igen, forføjede så os 5 personer ud til Rønne udi mørkningen, og red ind til min bror Mads Kofoed, hvor den svenske ridefoged Jens Persen gik os forbi oven for borgmester Peder Laursens stræde, og han gik til Landsherren, som var hos Peder Laursens, hvilket blev os tilkendegivet inde hos min broders af en rønneborger ved navn Mads Pedersen, at dersom vi havde noget i sinde med landsherren, skulle det ske straks og snart, fordi den svenske ridefoged havde givet ham sådant tilkende, efterdi vi havde redet hannem forbi med gevær – hvor da vi 5 personer straks udi en hast forføjede os der ind til borgmester Peder Laursens.

Da vi kom derind i gården, blev sat til skildvagt for døren i gården Aage Fenrik og Claus Nielsen, eftersom vi ikke vidste hvormange personer der var i stuen hos landsherren. Derefter gik jeg først ind i stuen, Niels Gumlø efter og siden Jens Laursen. Hvor jeg da straks adspurgte landsherren Printzensköld, om han ville have *kwarter* (= overgive sig) eller ikke, eftersom han var en svensk og vi andre vare alle danske. Hvor han gav et stort skrig fra sig og lod sig straks fal-

Blykobbegård ligger stadig i vejkrydset, hvor landevejen fra Hasle og Allinge (hvorfra Printzensköld kom) og landevejen fra Nyker og Klemensker (hvorfra Jens Kofoed kom) mødes og fortsætter til Rønne. Bagved ligger »Skule skov«, hvor Jens Kofoed havde aftalt at møde sine medsammensvorne. Og på gården hentede han en ekstra bøsse hos sin fætter.

*Jens Kofoeds hektiske rideture
den 8. og natten til den 9. december
1658.*

de mellem bordet og bænken, og blev af os igen optaget og sat for bordet. Hvor der på bordet lå en stor pakke og et løst brev, som alle var forseglede, tilspurgte jeg ham hvor de breve var kommet fra, svarede han mig, at de var kommet fra hans herre og konge i Sverige og skulle til Pommern. Straks tog jeg samme breve til mig og forvarede dem og sagde: De skal til min herre og konge i Danmark.

Hvor vi da tog hannem og ville have hannem ud på gaden. Idet kom en hel del rønneborgere ind i stuen og til hjælp, og med det samme kom han med os ud på gaden, og ville fra os undløbe. Hvor jeg da råbte til hannem, at han skulle stå, men ville slet intet, hvor der da blev straks givet fyr på hannem, og straks faldt han ned til jorden og var død.

Blev så sat tvende skildvagter hos hans lig, at han ikke skulle af hans klæder udplyndres, mens der blev søgt efter hans tjener og de andre svenske, som var der udi byen, hvor vi dennem alle bekom, uden sekretæren og heiderideren, som havde dennem forstukket, hvilke vi da bekom om anden dagen efter, og dennem alle tog udi arrest. Derefter blev Printzenskölds lig optaget og henbåret og lagt udi Rønne rådhus.«

Jens Fribonde:

»— Kort Underretning om Jens Fribondes rejse til Bornholm, og ellers nogenlunde forklaring på, hvad på Bornholm kort tilforn der er passeret:

– 2 uger før jul rejste landsherren fra slottet og til Rønne, og gæstede ind hos borgmester Peder Laursen, som han var van at gæste hos. Da samlede de sig omkring gården, Claus Kam, Jens Kofoed i Hasle og Niels Gummløs sammesteds, Villum Clausen i Rønne og Mads Kofoed og en hel hob gemene. Da gik Jens Kofoed ind i borgmesterens stue og satte hannem en pistol og en dragen degen på livet, og Niels Gummløs stødte hannem på livet med en bøsse, så landsherren faldt ned under bordet. Da tog de hannem og sagde: Herud du blodhund, du skal herud. Da bad borgmester Peder Laursen for landsherren og sagde: Oh, I godtfolk, ikke så, ikke så, betænker Eder, gør ikke sådant. Da svarede Jens Kofoed: Det er alt betænkt. Da bad landsher-

ren, at de for Guds skyld ville give ham kvarter. Da lovede de ham kvarter. Og som de tog fat på ham og ville lede ham ud af stuen, bad borgmester Peder Laursen og hans broder Daniel Laursen for hannem. Da stødte de borgmester Peder Laursen med en musket for brystet, og slog hans broder Daniel, så han måtte krybe fra dennem på hænder og fødder på gaden. Da gik Villum Clausen i Rønne og satte en pistol for hans venstre øje og skød hannem, så han faldt død ned på gaden.

Siden har Jens Kofoed og Niels Gummløs givet ham hvert sit skud, og i lige måde forfulgt Printzenskölds landsskriver med inspektøren over tolden og en fenrik af slotsgarnisonen, gørende nogle skud imod dem, som dog var kommet væk, men tilsidst måtte komme i deres hænder og med møje beholde livet.«

Kommentar:

Begge beretninger er interne rapporter, uden propagandaformål, og fra hver side af de krigsførende. Der er ingen væsentlig forskel i det ydre forløb, men naturligvis i visse detaljer, og i vurdering af hensigter. Heri er der igen kun een væsentlig uoverensstemmelse: Hvorfor blev Printzensköld skudt? Var det under flugtforsøg, eller var det en overlagt handling?

De kendsgerninger, at begge kilder fortæller at han havde fået tilbudt »kvarter«, at de øvrige svenskere i Rønne blev skånede, samt at man dagen efter truede med at dræbe ham for at få fæstningen til at overgive sig, taler alle for, at det har været oprørernes hensigt at tage ham til fange. Hvad kunne de iøvrigt opnå ved at dræbe ham?

Det var Jens Kofoeds svoger Villum Clausen, der førte pistolen, og kun han ville kunne fortælle os om sin reaktion i drabsøjeblikket. Men vi kan dårligt forestille os sikrere vidnesbyrd om denne afgørende time i oprøret. Tænk på, hvor svært det er at opklare drabet på John Kennedy!

Her i oprørets første timer var Kofod'ernes unge generation stærkt repræsenteret: Foruden anføreren Jens Kofoed både hans bror Mads Pedersen Kofoed, fætrene på Blykobbegård Hans og Claus Olufsen Kofoed, og søsteren Karines

Den store, bornholmske maler Oluf Høst var optaget af den dramatiske billedvirkning, der lå gemt bag Jens Kofoeds nøgterne rapport. Her har han tegnet Printzenskölds sidste ridetur. (Til Jørn Klindt: Disse Danske, Rønne 1958). Teksten er fra A. Jensens bornholmske gendigtning af Printzensköldvisen, jfr. side 151.

mand Villum Clausen. Stedet for det første, afgørende stød mod det svenske vælde, var Rønnes centrum: Storegade, hvor familiens købmandsgård og borgmester Peder Laursens gård lå på række (Store Torv var endnu en grønning i byens udkant, hvorfra de store gårdes markveje førte ned til avlsbygningerne). Længere henne i gaden, over for den nuværende statsskole, lå det gamle rådhus; stenene i gaden foran dette skal minde om det sted, hvor Printzensköld blev skudt.

Betegnende er de dramatiske skud, Jens Kofoed og Niels Gumløse gav den dræbte fjende. De hævdede herved Villum Clausens tvivlsomme drab op til at være et led i opstanden. Alle måtte nu stå last og brast. Der var ingen vej tilbage:

Jens Kofoed:

» Tvende personer, nemlig Aage Fenrik og Claus Nielsen, skulle ride til Hasle til landsdommer Per Olsen, at han skulle lade tage fast en af Hasle borgere ved navn Arids Rug, hvilken var os danske imod, og bragte for den svenske landsherre alt, som os kunne være til hinder og skade, af årsag, at han ikke skulle komme til slottet og dennem sådant angive, men han var allerede bortrømt og kunne derfor ikke straks bekommes – blev derfor sat vagt om fornævnte Hasle by og omkring hans gård, at samme person ikke skulle undkomme.

Derefter gik jeg og Niels Gumløse ind til borgmester Peder Laursen og bekom hver en af Printzenskölds heste, eftersom vore egne var ganske

trætte. Red så sammen begge der fra byen og op til Nyker præstegård og aftalte med hr. Jacob – deslige blev også straks skikket bud til Vestermarie kirkesogn og Klemensker sogn, at der iligemåde blev taget på klokkerne, at menige mænd og almuen skulle møde samme nat ved Ruts kirke, hvilket også straks blev efterkommet.

Hvor jeg og Niels Gumløse da straks om natten red fra Nyker præstegård og ud til Hasle og os der forstærkede, så vi blev 16 mand til hest, og red så til Ruts kirke til hr. Poul. Hvor vi gav ham alting tilkende, hvad som da var passeret, og at bønderne og almuen skulle stå der hos hans kirke om natten indtil videre ordre. Deslige lod hr. Poul straks sende bud omkring udi hans sogn, at de udi lige måde på samme sted skulle møde, eftersom han ikke kunne lade tage på klokkerne, thi det var alt for nær slottet.

Straks red vi fornævnte 16 personer fra hr. Poul og ned til sandemanden Mads Høg boende i samme sogn (= Højegård ved Johns Kapel), hvor vi der bekom til fange en svensk stykløjtnant, som var kommen der om dagen tilforn fra Rønne og ville til slottet, ved navn Niels Rud, hvilken stykløjtnant kaptajn Niels Gumløse med 2 andre medfølgende straks førte hen til hr. Pouls til almuen, og der blev holden i arrest til videre besked. Straks red jeg med de andre overblevne fra sandemand Mads Høg og ned til Sandvig, hvor jeg der straks om natten lod rejse almuen der i byen, at de der kunne stå i beredskab.

Red så til Allinge, hvor jeg hos byfoged Willem Hartvigs bekom en svensk kvartermester til hest, som havde været her inde på landet og talt med landsherren Printzensköld om det rytteri som siden derefter blev her indsendt fra Skåne, hvor at landsherren – før han rejste til Rønne – havde samme kvartermester igen forfærdiget, at han skulle samme nat med slotsfærgen overgå til Skåne, hvilket og havde sket, dersom han ikke samme nat havde blevet angreben. Samme kvartermester ville ikke have kvarter, blev for den skyld straks nedmaset. Blev og udi samme nat 3 karle og en dreng tilfangetagne og given kvarter, som her på landet havde solgt en del jernvarer, hvilke og havde villet over med færgen samme

nat, hvilke blev også tagne udi arrest hos byfogden sammesteds, tillige med en svensk kvinde, som der havde ligget i kvarter.

Tog så det meste unge mandkøn med mig fra Allinge og Sandvig som der kunne mistes, og rejste op med dennem forbi slottet samme nat og op til slotsvejrmøllen, hvor vi bekom en svensk soldat som ikke ville have kvarter, blev også straks nedmaset, og mølleten, som var en dansk og tjente de svenske, blev given kvarter, eftersom han det begærede.

Hvor jeg da straks satte mig østen for vejrmøllen bag en bakke med folket, og udsatte skildvakter på de steder som jeg vidste at svensken kunne udkomme fra slottet. Hvor vi da bekom straks om morgenen en trommeslager med fire soldater, som løjtnanten, der lå på slottet havde udskikket om kundskab, hvilke 5 personer blev given kvarter, eftersom de det begærede.

Så kom an marcherende kaptajn Niels Gumløse med landsdommer Peder Olsen og hr. Poul med landskabet og Hasle borgerskab, som stod hos Ruts kirke om natten.

Hvor da kom udridende en af Printzenskölds tjenere, som ville erfare hvad den forsamling skulle betyde, men eftersom han befandt, at vi alle var berustede udi gevær, vendte han da straks tilbage igen, og ret til slottet; blev da gjort 1 skud efter hannem, som dog ikke traf.

Hvor vi da berådslog med hverandre, på hvad manér det skulle angås, at vi slottet kunne blive mægtig. Blev besluttet, at landsdommeren med hr. Poul rejste ned til Sandvig, hvor der blev skrevet et brev til løjtnanten og Printzenskölds frue, som da var på slottet. Kom straks landsdommeren og hr. Poul igen med brevet, hvilket brev tillige med fornævnte stykløjtnants brev vi med en af vores trommeslagere op til slottet forskikkede. Hvor os straks skriftligt svar blev igen skikket ved en af deres trommeslagere, eftersom de vores så havde beskænket, at han ikke kunne komme tilbage igen.

Da kom an marcherende Rønne borgerskab tillige med Vester herreds bønder og stillede sig til det folk, som vi tilforn havde forsamlet udi en *batallie*.

Fornævnte trommeslager bragte sådan be-

Oluf Høst's opfattelse af slagsmålet i borgmesterens stue.

sked, at 4 af de principaleste, som samme værk havde anfanget, ville forføje sig ned til det hus, som står uden for slottet, hvor løjtnanten selv fjerde ville møde, og der mundtlig såvel som skriftlig kontrakt ville gøre, hvilket blev efterkommet af os, såvel som af hannem. Hvilke 4 var borgmester Claus Kam udi Rønne, som var stadskaptajn, en mand ved navn Herman Clausen og skipper Hans Laursen af Rønne, tillige med mig.

Hvor han da straks efter akkorden, som skete, udmarcherede med soldaterne, som fandtes på slottet, og leverede geværene og nøglerne fra sig. Var det aften, da vi samtlige indmarcherede på slottet den 9. do.

Førnævnte svenske, som kom udmarcherende, toge vi med os ind på slottet igen, hvor vi denem forvarede med stærk vagt, til om anden dagen den 10. do.«

Jens Fribonde (referat):

Derpå havde disse oprørsførere straks opbudt almuen deromkring og rykket frem mod slottet, hvor så borgmester Claus Kam har presenteret sig med Printzenskölds hest og tøj, og i landshøvdingens navn opfordret det af løjtnant Per

Lagman, som lå derinde med 60 knægte. Artilleriløjtnanten havde været i et andet ærinde ude et stykke vej derfra på landet.

I begyndelsen havde Per Lagman vægret sig ved at overlevere dem slottet, men da de havde truet med at sende landshøvdingens hoved ind, havde han med garnisonen marcheret derud, uden at løsne et skud imod dem, skønt han dog hverken havde manglet krudt, lod eller levnedsmidler, og har haft 7 støkker derinde tillige.

Ham havde de med Printzenskölds hustru og børn taget til fange, og knægtene fordelt blandt bønderne til at arbejde hos dem, hvilke de efterhånden, når det dem lyster, tage af dage, og drive dermed deres tidsfordriv.«

Kommentar:

I Jens Koføeds rapport kan vi time for time, i hans stereotype, militære sprog, følge hans energiske arbejde med at samle bornholmerne, og stramme nettet om Hammershus, uden at for mange oplysninger slip ind i slottet, hvor kun en ung løjtnant og Printzenskölds frue var tilbage til at tage beslutninger. De højere, svenske officerer og embedsmænd kan vi uden modsigelse følge i begge beretninger. 2 mand måtte »nedmases« under oprydningen, fordi de ikke ville overgive sig.

Den eneste væsentlige forskel på de 2 kilder er den svenske beretning om danskernes list: At foregive at Printzensköld var fangen og truslen om at dræbe ham hvis slottet ikke blev overgivet, hvilket Koføed forbigår i tavshed. Det samme gælder indholdet af forhandlingerne i »Slotskroen«, der lå samme sted som de nuværende kiosk- og økonomibygninger. Jens Koføed er dog sikkert, kender vi ham vel, gået ind for sit princip: Kvarter eller »nedmasning«, uden yderligere omsvøb, og har nok ikke været involveret i »krigslisten«.

Foruden officererne og embedsmændene befandt der sig ude på øen en svensk furér (= underofficer) med 10 musketerer, igang med den af bornholmerne så ildesete beskæftigelse: At inddrive skatter. Uden at opstandslederne direkte har kontrolleret dette, ser det ud til, at det blev disse svenskere det kom til at gå værst ud

250-års dagen for opstanden blev fejret i 1908 med pomp og pragt, festmiddag på Dams hotel m.m. og Hjorths keramikfabrik udsendte denne platte.

Stenene i Storegade i Rønne ud for Statsskolen skal ligge på det sted, hvor Printzensköld faldt den 8. december 1658. I baggrunden ses træerne foran borgmester Møllers gård, nu dagbladet »Bornholmeren«.

over, idet underofficeren og 6 af soldaterne skal være blevet dræbt af bønderne, medens resten blev fanget eller undslap, i opstandsnatten mellem den 8. og 9. december. Heri ligger vel spiren til sagnet og visen om »den store svinestagning« denne nat på Bornholm, og når man læser Jens Kofoeds nøgterne ord om at »tage på klokkerne«, må man uvilkårligt mindes sagnet, da den svenske soldat spørger: »Hvem ringer klokkerne for?«, og bonden med øksen i hånden svarer: »For din arme sjæl!«.

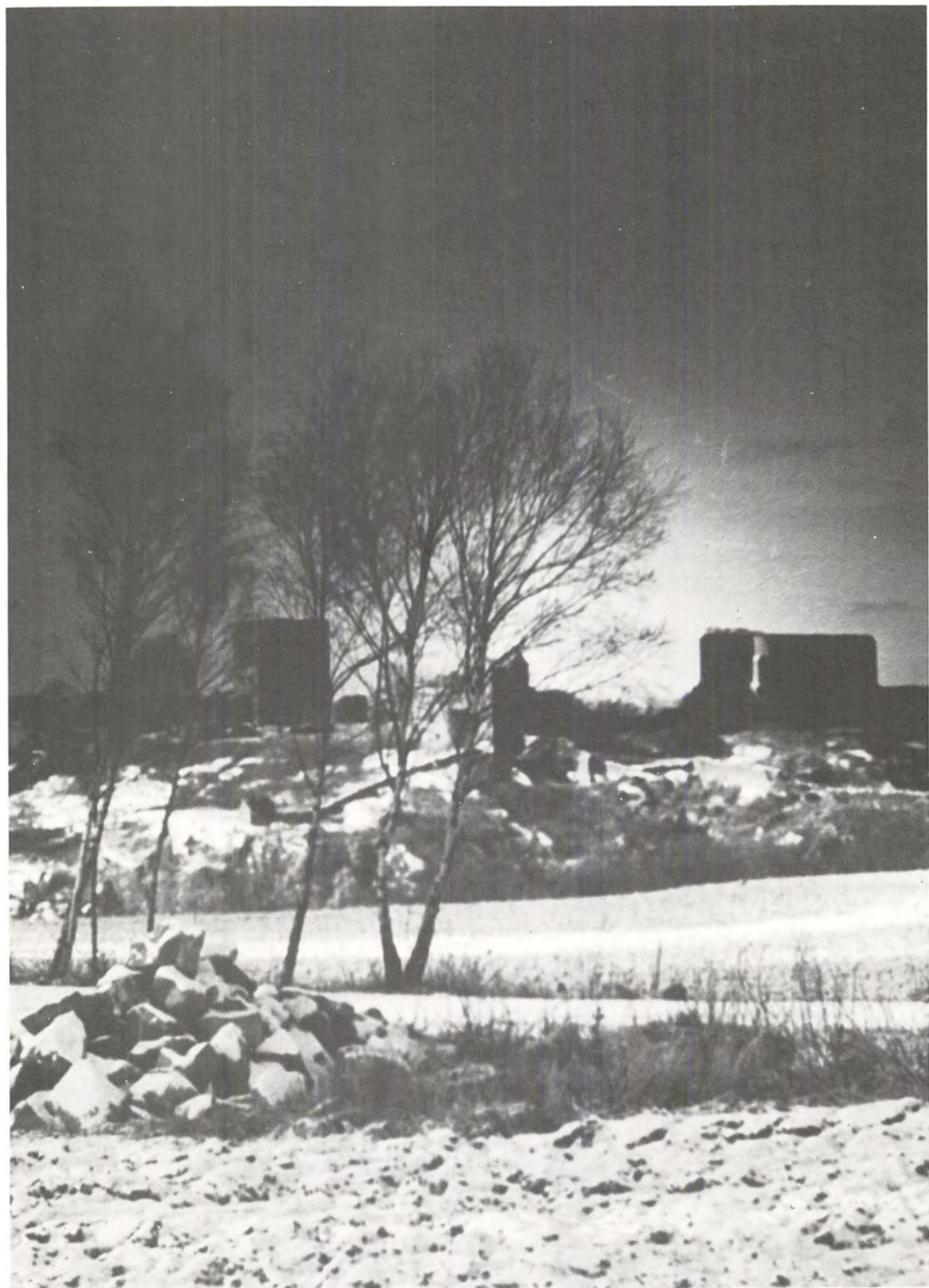
De svenske påstande om, at bønderne senere slog svenskerne ihjel som tidsfordriv er derimod lette at tilbagevise: Endnu i 1663 gik der 14 svenske soldater og hyggede sig på Bornholm,

indtil de blev opsporet af deres kompagni og udleveret.

Mere jordnære er de spredte regnskabsbilag, man kan finde i øens lensregnskaber, f.eks.:

– Givet Ahrendt Bursch og Jochen Boye, officerer under Rønne bys kompagni, fordi de da slottet blev erobret, med vagt Printzenskölds frue skulle forvare uden for døren, at hun og hendes børn ikke i den tumult skulle blive ihjelslagen, hver 5 rigsdaler.

– Efter kaptajn Jens Kofoeds underskrevne bevis' formelding betalt for 4 tønder og 1 fjerding øl, Printzenskölds frue bekom, mens hun var arresteret på slottet (Jens Kræmmer, Allinge, 16 slettedaler).

Hammershus, omtrent som Jens Kofoed så den fra Møllebakken, hvor han oprettede sit hovedkvarter natten mellem den 8. og 9. december 1658.

Det betragtelige ølforbrug er nok ikke konsumeret af fru Printzensköld, snarere til at fejre bornholmernes eventyrlige kup – men allerede dengang holdt man af at sløre repræsentationsgiffter!

Nej, Printzenskölds frue, der siden underskrev sig »Anna Hård en högh bedröfvat Encka«, led ikke den nød med sine 3 børn, 2 tjenere og 2 piger, som den svenske beretning vil vide. De blev overført til Rønne og indkvarteret hos en af Jens Kofoeds svogre, indtil de i løbet af 1659 kom til Sverige. Deres underhold var en ikke ringe belastning for den slunkne lenskasse: 7 tønner rug, 2 tønner byg, 7½ tønner malt, henved 2 otting smør, 3 stude, 2 køer, 3 får, 7 lam, 12 gæs, 12 høns, 2 skpr. salt og 29 læs brændevad. Rejsekosten beløb sig til 1 lam, 3 par høns, fersk kød, ½ lispund smør, og brød: ialt 138 rigsdaler.

Heller ikke den døde landshøvding blev forfordelt. Der blev bekostet en fornem, dobbelt kiste, der senere overførtes til Sverige, udstyret med 8 håndgreb med pakler, hvide bendler og fortinnede nelliker, indeni stafferet med lærred. Et par fine, hvide handsker indkøbtes ligeledes, og hertil kom en tønde øl til dem der fulgte og bar: ialt 17 slette daler 8 skilling. Bornholmerne bar ikke nag til en falden fjende.

Men i slutningen af december 1658 var alt endnu usikkert og yderst risikabelt:

Jens Kofoed:

– Blev så forordnet af ganske landets stænder, gejstlige såvel som verdslige, som den tid der lyste var, at jeg skulle forvalte militsen på slottet, såvelsom på landet, til Gud ville give lejlighed, at vi kunne bekomme bud over til hans kgl. majestæt vores allernådigste konge og herre, og derfra kunne få øvrighed, som os fattige undersætter kunne håndhæve og forsvare, hvilket jeg af min person af yderste formue haver efterkommet.«

Jens Friboende (referat):

– Når dette var sket havde Claus Kam gjort sig til landshøvding og Jens Kofoed til kommandant

på slottet, og der affærdigedes en skude til København med disse tidender.«

Kommentar:

Ved mødet med de bornholmske stænder, hvor Claus Kam og Jens Kofoed blev sat som midlertidige administrative og militære ledere af øen, valgtes også den delegation, der skulle forsøge at forcere den svenske spærring omkring det indsluttede København med den lykkelige tidende, at Bornholm nu var dansk igen (om nu svenskerne i Skåne, kun 20 sømil borte, ikke i mellemtiden havde fået mistanke om, at der var noget galt!). En højtidelig, men ret ubehjælpelig og nærmest undskyldende overdragelses-skrivelse blev udarbejdet. Den sluttede dog smukt:

. . . og vi derved er blevet guvernøren og hans krigsfolk overmægtige, hvilket vi altsammen igen allerunderdanigst til Eders kgl. majestæt

John Printzensköld og fru Anna Hård er afbildet på en mindetavle i Sandsjö kirke i Småland, hvortil hans lig blev ført efter befrielsen. Et godt huld var nok et statussymbol hos den svenske besiddende klasse, men trods den tragiske baggrund må man alligevel tænke på de betydelige leverancer af madvarer til fru Printzenskölds underhold, efter at bornholmerne havde taget ansvaret for hende og hendes familie.

Ved 300-års jubilæet i 1958 var den danske regering af uransagelige grunde blevet bange for at støde broderfolket ved at fejre såvel stormen på København som befrielsen af Bornholm, og amtmanden henstillede, at der ikke blev gjort noget ud af dagen. Denne bogs forfatter demonstrerede stilsfærdigt ved at lægge en buket blomster på Printzenskölds sten, medens desorienterede skolebørn fra Statsskolen så til.

troligen vil overlevere, med allerunderdanigst forhåbning, at vi derfor ligesom tilforn må blive og være under Eders kgl. majestæts protektion og nyde vore gode, danske love og privilegier, hvorpå vi ingeni lunde tvivler dermed ydermere skal erkendes med liv, gods og formue, så længe vi lever.

Dette dokument havde delegationen med sig, da den den 20. decembet drog af sted, og lykkeligt nåede frem. I København blev efterretningen om bornholmernes løsrivelse et af de få lyspunkter i disse juledage, hvor man kun ventede på det svenske stormløb, der skulle afgøre Danmarks skæbne.

Et nyt, værdigere, og politisk klogere dokument blev skåret til ved hjælp af kongens em-

bedsmænd, så at overleveringen af øen til Fr. III blev gjort til en *personlig* gave – en forsmag på enevælden – og et træk, der næsten på forhånd afskar ham fra påny at afstå øen til Sverige.

En række donationer fulgte i kølvandet efter den højtidelige overdragelse den 29. december 1658. Jens Kofoeds bror Mads Pedersen Kofoed, der var med i delegationen, udvirkede øjeblikkelig et fredebrev, at Jens Kofoed nu »fri og utiltalt i alle måder skal være og forblive« for den 4 år gamle drabssag. « Villum Clausen fik tildelt Rabækkegård ved Rønne for sit skud. Peder Olsen opnåede endelig det af ham så længe eftertragtede landsdommerembede o.s.v.

Øen fik et samlet løfte om særlige privilegier, i ret ubestemt form – det holdt hårdt at få dem konkretiseret i de følgende århundreder. Og en dansk-hollandsk hjælpeflåde blev udrustet til afgang lige efter nytår.

Men hjemme på Bornholm var spændingen ikke udløst. Hvem kunne vide, om delegationen var nået frem? Om den var blevet opsnappet undervejs? Og hvad med den ventede, svenske forstærkning? Heller ikke dér blev det en rolig jul.

Jens Kofoed:

»– Den 27. ditto, som var 3' juledag, kom en svensk galiot fra Skåne, som kaldes »Spes«, og fyrede tvende støkker udenfor slottet, lod jeg hannem igen svare med 2.de støkker. Red så ned til Sandvig, hvor samme galiot havde sat (= kastet anker), og skikkede tvende karle ud i en båd, som skulle forespørge, om der var nogle svenske officerer på, og havde nogle breve til Printzensköld, skulle de straks komme i land og tage brevene med dennem.

Hvor da kom i land med samme båd om aftenen en kaptajn, som havde sit folk liggende på slottet, og havde tilforn ført de folk, som de udskrev til båds mænd her af landet, over ad Skåne, tillige med en ritmester ved navn Gustav Hård, og havde aldeles ingen breve med sig, men alene en fortegnelse på, hvor stærkt hans kompagni var, som han havde med sig udi galioten.

Tog jeg straks om natten fornævnte ritmester og kaptajn Niels Holm og red ned til hr. Pouls, hvor jeg fandt kaptajn Niels Gumløse og Jens

Laursen Risom, og dennem begge fanger leverede. De tog dennem med sig til Hasle, hvor de blev hos Jens Laursens udi forvaring.

Red straks tilbage igen til Sandvig og bestilte, så tidlig som det blev dag, fire både, som skulle ro ud til samme galiot. Aftalte så med Claus Hansen færgemand og hans kammerat, at de skulle befale skipperen og styrmanden at de skulle komme i land og bese, på hvad ort det var belejligt, at rytteriet med deres heste kunne komme i land galioten uden skade. Som også blev efterkommet.

– Blev så udskikket alle 4 bådene, som lå færdige, med sådan befaling til løjtnanten som da var på galioten, at rytteriet skulle komme i land med fornævnte både efter deres ritmesters og Printzenskölds befaling, at de kunne være af vejen for dennem, som skulle arbejde galioten i land. Kom da i land ungefær efterhånden henvend en 30 mand, eftersom hver båd ikke kunne føre uden 2 eller 3 i det højste. Var udi den sidste båd deres fanesmed (= underofficer i rytteriet), og ville da ikke flere komme til land, førend løjtnanten, som var på galioten fik ordre fra hans ritmester.

Hvor jeg da straks skikkede hannem bud udi ritmesterens navn, at han straks skulle komme til land og være hans gæst til frostøk, hvilket han straks efterkom, men havde givet sådan ordre fra sig til korporalerne, som var på galioten, at de ikke skulle komme i land, førend han skikkede dem tegn, hvilket han ikke ville bekende, førend jeg hannem meget hart truede, at jeg ville lade ske eksekution på hannem, dersom han ikke gav til kende, på hvad maner man kunne få de andre, som var på galioten, til land. Hvilket

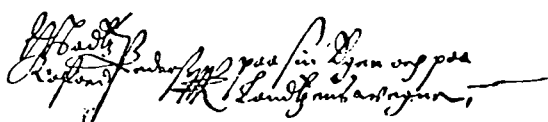
han og på det sidste gjorde, og gav mig sin kniv, som jeg straks gav dennem, som roede derud.

– Derefter kom de alt efterhånden til land, så nær som 4 ryttere, som blev på galioten, og skulle tage vare på deres heste. Hvor jeg da straks skikkede ud disse forskrevne 4 både, med 3 personer i hver båd, med skjult gevær, og deres egen styrmand i den ene båd, på det de des bedre skulle tro dennem at komme til galioten. Hvor de da straks efter befaling erobrede galioten, og skikkede så de svenske, som var inden borde til landet med båden, og de danske blev på skibetrommet.

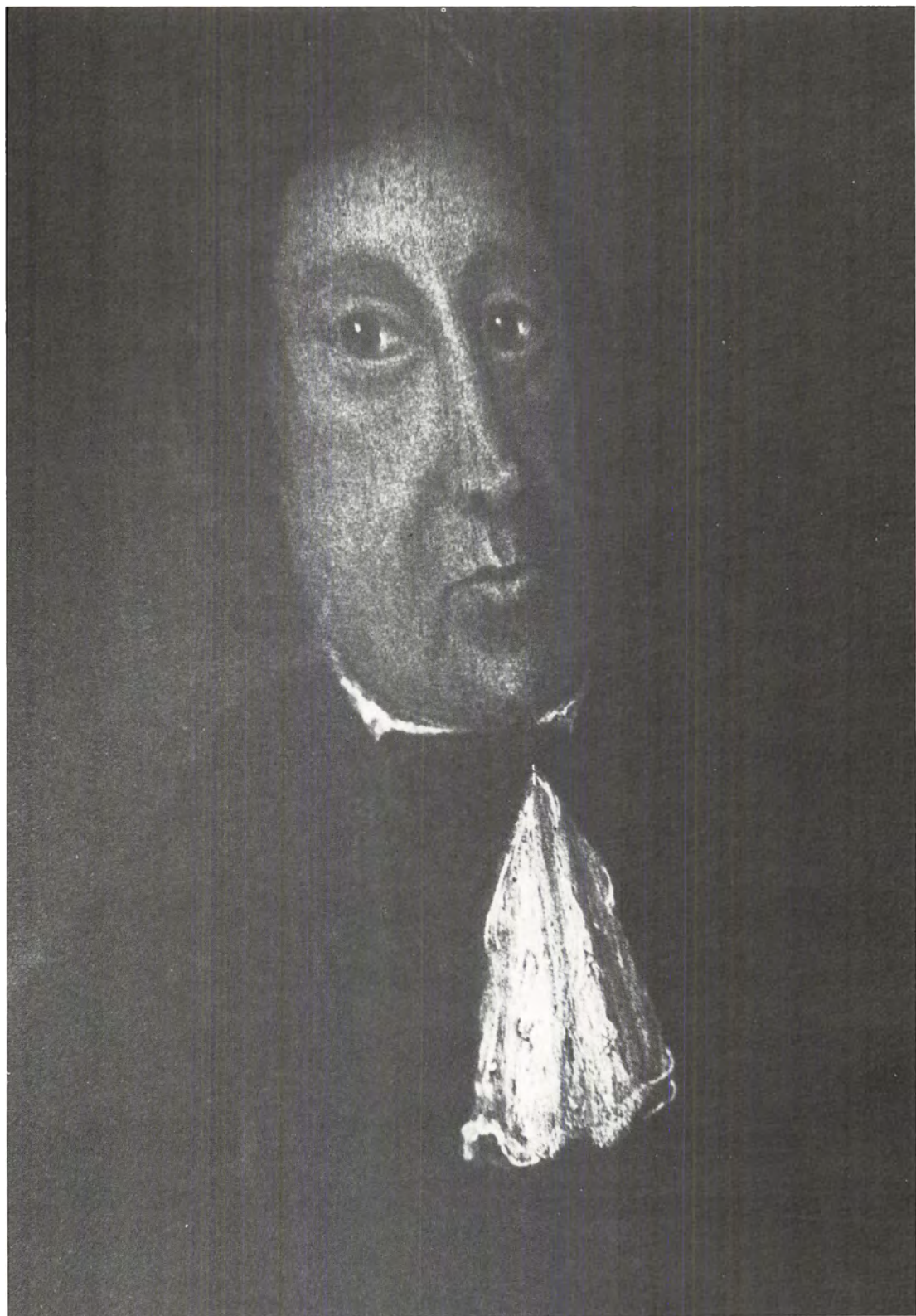
– Da de svenske var allesammen i land, kom Claus færgemand og til land og ville have ordre, hvorledes de dennem med galioten skulle forholde. Straks for jeg ud med hannem til galioten med en parti af byens folk. Blev så Claus Færgemand kommanderet med 9 andre personer, at de skulle bringe galioten til den belejligste havn her for landet, hvor den kunne blive bevaret, og hestene uden skade kunne opskibes og komme på landet, hvilket og blev efterkommet. Og sejlede så fra Sandvig og omkring til Rønne red, hvor hestene blev opskibede, og galioten blev på reden beliggende, indtil øvrigheden fra vores allernådigste herre og koning hid til landet ankom, hvor da Per Jensen på hans maj.s vegne sig samme galiot antog.

– Dagen efter, som var den 29. december, tog Claus Kam en temmelig stærk konvoj af vores folk med sig og førte alle fangerne til Rønne, eftersom der var ingen bedre plads på landet dennem at forvare. Hvor de der og blev forvarede, indtil så længe at de til hans maj. blev overskikkede med samme hollandske flåde, som havde ført vores folk hid til landet.

Herefter forføjede jeg mig straks op til fæstningen igen og den forvaltede indtil den 18. januar, hvor jeg da af velbårne hr. kommandanten obrist Michael Ecksten blev kommanderet, at jeg skulle følge den svenske landsherre Printzenskölds frue fra slottet og til Rønne, hvilket jeg og straks efterkom, hvor jeg da tog hendes bevis, hvorledes jeg mod hende og det svenske hendes folk på hans maj.s vegne havde skikket og forholdet imidlertid at de på slottet havde været,

Jens Kofoeds bror Mads Kofoed Pedersen tilføjede som medlem af delegationen i København den 29. december 1658 sin underskrift: »på sin egen og på Landtzens vegne«.

efter at det blev til os danske opgivet, som bevisen det skal udvise.

– Dette således at være sket og passeret, da landet Bornholm blev erobret fra de svenske, og indtil velbårne kommandanten oberst Michael Ecksten hid til landet ankom, udi af sandhed som forskrevet står at være tilgaaet.

J. Kofoed.«

Den elegante måde at lokke en hel undsætningsekspedition i land, uden at nogen anede uråd og kunne vende om, er Jens Kofoeds virkelige mesterstykke. Lige fra det hurtige svar på galiotens »feltråb« (2 skud efter hinanden var det svenske, 3 skud det danske »løsen«), til trick'et med den svenske løjtnants hemmelige tegn: hans kniv, vises en side hos Jens Kofoed, vi ikke tidligere har kendt: Koldblodigt overlæg og overlegen ledelse. Men lad os høre historien fra skibet:

Jens Fribonde:

Imellem anden og tredie juledag om natten, klokken var 2 slet, blev jeg tagen på min seng, til at være styrmand på den galiot, som gik til Boringholm med rytteri, som var indskibet, hvortil jeg aldrig enten dagen tilforn eller nogen tid var tilsagt eller ombedet.

Straks måtte jeg gå til sejls, og som vi kom under Boringholm tredie juledag, da bad jeg, Jens Fribonde, dennem som var inde (= ombord), at de ville give 3 løsen, og dem tyktes noget tvivlsomt at være. De svarede kaptajnen, som var inde med: Jeg giver ikkun 2 løsen. Dersom Printzen-sköld er i vel magt, da svarer han mig straks. Da losset vi af galioten 2 støkker, og os blev straks svaret af slottet med 2 igen.

Da bad jeg, at de ville sætte båden ud, og lade 3 eller 4 gemene mand fare i land. De svarede skipperen og skibsfolket, at der var tid nok, og sagde, at jeg havde intet meget derudi at kommandere.

Op idet som vi satte ved Sandvig, kom en båd fra landet, og udi landsherrens navn begærede at bese officererne, som der var inde, og sagde til os alle, at det var landsherrens befaling, at officererne skulle straks komme i land med hvis breve

Margrethe Sandersdatter og Jens Kofoeds billeder er ved at svinde bort på det medtagne epitafium i Østermarie kirke. Men endnu kigger de begge to – prøvende, skeptiske? – på os hen over de 300 år. Jens i sin sorte kjole med hvidt lin, hun i en enkel bluse med fløjlsløjfe og den søde hue. Kan man tænke sig noget mere borgerligt?

De dramatiske optrin i december 1658 lever stadig i bornholmernes forestillingverden. Fra »Øgruppen's« forestilling på Hammershus i juli 1979 ses her Printzensköld. Og på side 122 ses Jens Kofoed og Poul Anker, alle spillet af bornholmske amatører.

som de havde med dem til landsherren. Derover blev kaptajnen og ritmesteren glade, og for så straks i land med hvis breve de havde til landsherren.

Og som vinden blæste svar streng ind på landet, kunne vi ikke blive der liggende, men måtte straks kippe og måtte gå ad søen igen og holde søen natten over. Og morgen tidlig blev vinden god, så forføjede vi os til samme sted igen og satte der, eftersom vi ingen anden ordre havde. Så kom en båd ud, udi kaptajnen og ritmesterens navn, at skipperen, styrmanden og kaptajnens junges skulle straks komme i land og tage alt kaptajnens tøj med sig, thi de stod på landet og ville tale med dem. Og det var de samme to letfærdige skælmme, som hentede kaptajnen og ritmesteren i land, den ene hedder Claus Færgemand i Allinge, den anden Hans Væver i Sandvig, og som de kom i land blev de straks fangen og viste ingen fjendskab.

Straks efter kom der 4 både om bord og sagde, at det var ritmesterens og landsherrens befaling, at de skulle føre sadler, tøj og rytteriet i land. Så fore de straks til lands, så mange som bådene kunne føre, og så ingen folk ved stranden, før end de kom op i en tæt ombygget gård, som var helt fuld af bønder og landfolket. Straks tog de fat på folket, som kom i land og klædte dem af og plyndrede dem. Jens Koføed og Claus Kam i Rønne var deres formænd.

Så satte de dem ind i en lade, og vand og skarn gik dem midt på benene. Siden om morgenen spurgte Jens Koføed og Claus Kam dem ad, om nogen ville være delagtig i Herrens nader, thi de skulle straks dø. Da bad de alle om kvarter. Og havde de ikke fået kvarter, dersom jeg ikke så inderligen havde bedet for dem, og holdt jeg dem for, at der var nogle tusinde af de danske fangne under kronen af Sverige, at ikke så mange for deres skyld skulle miste deres liv. Så besindede de dem, og gav dem kvarter.

Så førte de dem fra Sandvig og til Rønne, og der satte de dem i rådhuskælderen. Der sad de i seks uger, så tog de dem ved 42 mand og førtes til København, og var ritmesteren og løjtnanten med. Og er der endnu ungefær 20 mand på landet, som går og arbejder hos bønderne.

Dette forskrevne er vores sandfærdige kundskab, både som sket er da vi selv var hos, og ellers såvidt vi haver erfaret om hvis som var passeret førend vi kom på landet. Og kom vi 3 med stor perikel og livs fare fra Boringholm fastelavs søndag.

Jens Fribonde, styrmand på galioten.

Bent Karlsen Brun, løjtnants tjener

Johan Finde, soldat.«

Vi tager hermed afsked med Jens Koføeds »modpart« Jens Fribonde, der ligesom de gamle hanse-styrmænd alene var ansvarlig for sejladsen, og ikke havde behøvet at tage stilling, så meget mere som han jo var tvunget med. Med sig til Sverige havde han erklæringer fra både skipperen og officererne, der yderligere bekræftede dette. Men »hjem« ville han altså, og ikke alene afleverede han sin korrekte, men tendentiøse skildring af bornholmernes opstand, nok til at opstandslederne ville blive dødsdømte, når – eller hvis? – svenskerne overtog øen igen. Værrer var det, at han også medbragte rygter, opsnappet fra København, der førte til oprulningen af den parallelt løbende, men ikke så beslutsomme Malmø-sammensværgelse. Og her – på Malmø torv – blev det netop tre danske opstandslederers hoveder, der kom til at rulle. Endnu en Koføed af den unge generation, nemlig Hans Koføed, søn af afdøde rådmand Peder Koføed, Malmø, var iøvrigt indblandet i denne sammensværgelse, men slap med livet.

Intet under, at de dansksindede Ystad-borgere med borgmester Sivert Koføed i spidsen gjorde Jens Fribonde resten af livet surt.

Hans belønning af den svenske stat: 10 års skattefrihed, blev ignoreret af bystyret. Og »han kunne næppe vise sig på gaden eller drikke en pot øl på kroen, uden at udsættes for smædelser.«

Men foreløbig var Jens Koføeds mesterstykke lykkedes over al måde: Hver og een af de farlige, svenske landgangstroppe, med deres udstyr, heste og skib taget til fange, uden at eet menneskeliv gik tabt. De to beretninger, en fra hver side, stemmer igen overens og supplerer hinanden så meget, som det nu er muligt.

At Jens Kofoed måtte bruge skarp lud for at blødgøre rytterne til fuld underkastelse, er forståeligt. Disse »onde, arrige og fortrædelige skalke«, som Rasmus Ravn kaldte dem, turde man ikke fordele hos bønderne, sådan som den hurtigt pacificerede besætning fra slottet. De måtte blive i rådhuskælderen en hel måned; også her skal Jens Kofoed have opført et »bigot« skuespil til deres opbyggelse: 2 kanoner ladet med skrot foran dem, og landprovsten hr. Jens, en notorisk svenskerhader, til at give dem sakramentet!

Lensregnskaberne kommer os igen til undsætning: Kosten til de 63 svenske ryttere fra 28. december 1658 til 26. januar 1659 var ikke fyrstelig, man blev dog opgjort til 8 skilling pr. mand pr. dag, ialt ca. 200 slettedaler, som borgmester Claus Kam havde et farligt besvær med at få ud af den træge lenskasse. Provianten fra galioten Spes, der nu lå i Rønne havn, (1 tønne røget kød, 1 otting smør, 1½ lispund tør fisk, 3 tdr. øl, 3 tdr. brød og 1 side flæsk), som han havde byttet sig til mod en tønne *godt* øl, slog kun til i 3 dage, men blev omhyggeligt fratrukket Claus Kams fordring, da han i december 1661 tilsidst måtte anlægge sag, for at få sine udlæg dækkede. Gælden var ved at ruinere den stakkels borgmester. Bureaukratiet skelner ikke mellem frihedshelte og almindelige kreditorer.

Medens de 63 »onde skalke« nok havde en trang, kold og ubehagelig januar i rådhuskælderen, stod det væsentligt bedre til over jorden, hvor de svenske officerer og embedsmænd blev indkvarteret hos borgere i Rønne og Aakirkeby. Deres kost regnedes til det dobbelte: 1 mark om dagen, og der gaves dersuden ekstra øl, brændevin, tobak og kringler. Således forsynedes 9 fanger i Rønne med 1½ kande øl a 2 skilling til deling om dagen (1 kande var 2 potter, 1 tønne 120 potter; 1 pot = ca. 1 liter). De delte desuden 4 pægle brændevin ligeledes a 2 skilling om dagen, (1 pægl = ¼ pot), samt for beskedne beløb kridtpiber, tobak, kringler og lys. Og hos Printzenskjølds frue, som Jens Kofoed havde anbragt hos sin søster, Boel Ansgarsen i Rønne, stod den jo, som vi har hørt, heller ikke på ren smalkost.

Selv Jens Kofoed blev på beklagelig vis min-

det om den hårde realitet efter de strålende erobringsdage. I maj 1659 måtte han tilsidst skrive til ridefogeden, og bede ham *snarest* betale de 16 slettedaler, som Esber Kræmmer i Allinge havde tilgode for den tønne øl, Jens Kofoed havde bestilt på oprørsnatten foran Hammershus, og de 4¼ tønne, der blev drukket på slottet efter overgivelsen, »på det han (= Esber Kræmmer) ikke mig så tit og ofte skal overløbe«.

Det blev omhyggeligt noteret i regnskaberne, at Jens Kofoed modtog een af de 42 heste, der blev udskibet fra »Spes« i Rønne. Een døde, og de resterende 40 fik kongen. Måske har han dog fået lov at beholde den, såvelsom Printzenskölds hest, uden beregning.

Jens Kofoed som landkaptajn

Bornholm var altså dansk igen. Svenskerne havde nok at gøre efter den fejlslagne storm på København og de senere kampe på øerne, til at man havde lyst til påny at stikke hånden i denne hvepserede. Og danske forblev også de bornholmske Kofod'er efter fredsslutningen i 1660, da Frederik III i bytte for adelsgodser i Skåne – som han købte for 5 td. guld – fik lov til at beholde sit arveland.

Hos familien i Ystad og Malmø gik det ikke så godt. De forblev svenske – en dansk landgang i Ystad i september 1659 blev kun en kort og hektisk lykke. Den tilsvarende forsvenskning, som Printzensköld havde indledt på Bornholm, skred nu planmæssigt frem, og i løbet af et halvt hundrede år var den stort set gennemført.

Jens Kofoed kunne imidlertid roligt fortsætte sin tilværelse som dansk landkaptajn. Æren, fredebrevet, og måske de to gangere, skulle ikke blive hans eneste belønning. Ligesom fremtrædende frihedskæmpere i 1945 blev befordret til officerer, blev også to fremtrædende bornholmske frihedskæmpere tildelt faste stillinger i militsen, nemlig Jens Kofoed og Niels Gumlø. Købmandshandelen i Hasle har næppe fristet at vende tilbage til, og i Rønne var moderen og to brødre jo beskæftiget. Jens Kofoed blev udnævnt til landkaptajn for østre og søndre herred, hvor han altså skulle uddanne det unge mand-

På marken foran Maglegård ligger ruinerne af det gamle, katolske gårdkapel, tilegnet Sankt Margrethe. Kapellet var bygget i 1400-årene til adelslægten Sparre - muligvis, når man betænker, at Uferne også brugte sparren - en af Jens Kofoeds aner gennem slægten Uf. Det er det eneste, der ser ud som på Jens Kofoeds tid. Gårdens bygninger, der ses i baggrunden, er naturligvis ikke de daværende.

skab, og naturligvis stå til rådighed i første række i krigstilfælde. Han fik tildelt den tidligere adelsgård Maglegård i Østermarie som bolig, kvit og frit, incl. den underliggende »Elleshuset«, samt 200 rigsdaler i løn, hvortil kom ca. 83 rigsdaler i »knægtepenge« fra bønderne.

Trods de udmærkede vilkår var det dog en nedtur fra kommandantposten på Hammershus. Det blev en linieofficer, oberst Michael Ecksten, der overtog dette hverv, så snart den hollandske hjælpeflåde nåede frem i januar 1659. Jens Kofoed havde været uvurderlig som oprørsleder, men egnede sig nok ikke som militær chef i fredstid, og blev - ligesom frihedskæmper-officererne i 1945 - hurtigt rangeret ind på et sidespor.

Heller ikke Maglegård var nogen ren gave. Bygningerne var nedbrændte, og markerne udyrkede, så der blev god brug for lønnen til gen-

opbygning og igangsætning af den store ejendom. Den ligger i et af øens bedste strøg, det gamle kulturland bag Svaneke og Gudhjem, kun 1 km fra Kofodgård. Men det tog ham faktisk hele sit liv at få den på fode. Under statens spareforanstaltninger mistede han flere gange den gode ekstra-løn på 200 rdl., og måtte bruge megen energi og mange forbindelser for at få den igen.

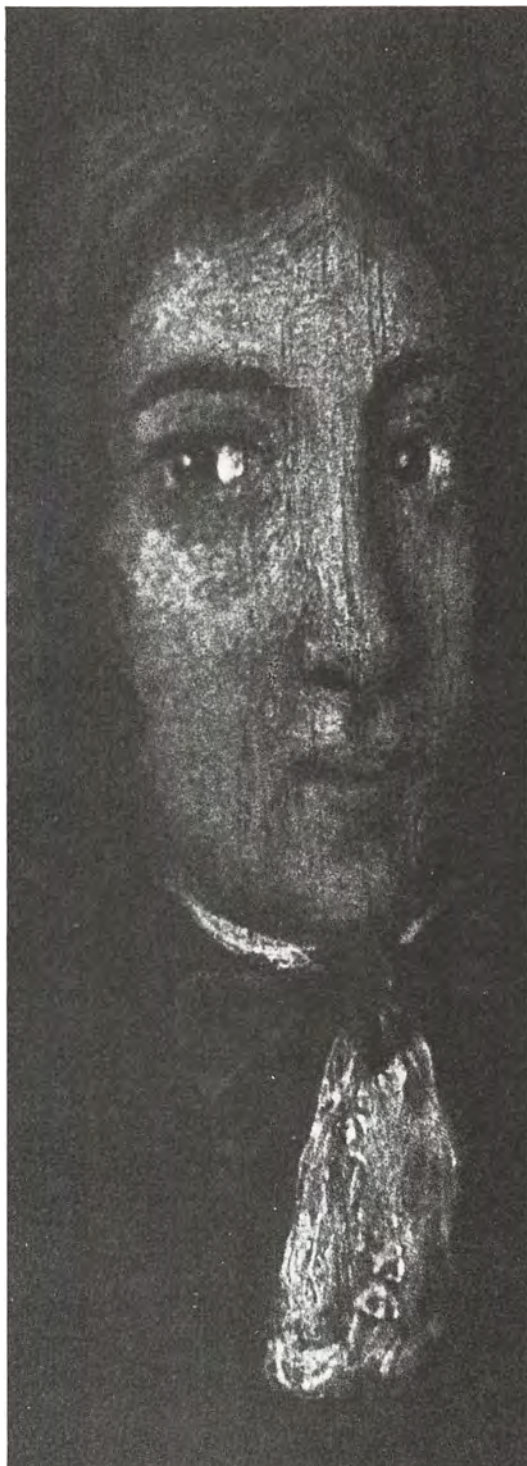
På Maglegård fik Jens Kofoed og Margrete Sandersdatter nu tid og lejlighed til at tage sig af den store børneflokk, der forøgedes næsten hvert år, til tallet i 1676 var nået 21. Men da var allerede 8 døde. Margrete, Sidsel, Lisbeth, Anna, Magdalene, Kristine, Karen og Johanne voksede op og stiftede familie. Af døtrene var det kun Christence, ved fødselen, Charlotte som 2-årig

og Barbara, 16 år, der døde unge. 2 drenge ved navn Christian, samt een Peder og een Sander døde som små, en anden Peder som 16-årig, og en anden Sander som ung officer i København. Ditlev slægtede sin fader på og tog til søs, men døde ung under en rejse til Ostindien. Det blev kun Hans, Jørgen og Matthias (= Mads), der nåede at videreføre slægtsnavnet.

Margrete Sandersdatter bukkede under i 1678, kun 43 år gammel, og Jens Kofoed måtte se sig om efter en ny kone. Hos Chr. Maccabæus – en søn af forrige generations »våbenfælle« – på det nærliggende Skovsholm i Ibsker, opholdt der sig en kusine, den unge adelsfrøken Elisabeth Akeleye, som Jens Kofoed kastede sine øjne på – det blev et ja, og de blev gift i 1680, han 52, hun 26 år gammel. De fik børnene Margrete Elisabeth – der voksede op og blev gift – Gabriel, der døde 7 år gammel, og til slut i 1689, da Jens Kofoed var 61 år gammel, Christian, der døde som 1-årig.

Bortset fra familielivet – der jo var indholdsrigt nok – var det ikke de store begivenheder, der prægede Jens Kofoeds hverdag som landkaptajn på Maglegård. Men hans hidsighed havde ikke forladt ham, og det blev mest den, der satte sig spor til efterverdenen.

Allerede fra sit første år som landkaptajn blev han anklaget af en af sine undergivne, der rent ud påstod, at hans chef havde prøvet på at myrde ham! Jens Kofoed havde i september 1659, medens der endnu var krig, været på vej til vagtpladsen ved stranden og mødt *Carsten Hund*, der var opført som profos (= afstraffer) under sit kompagni. På Jens Kofoeds forespørgsel, hvorfor han ikke var på sin plads, fortæller Jens Kofoed »gav han mig af en slem mund meget uforskammet, så enhver vel kan tænke, at jeg, som tjener for en capotejn og havde 250 mand at commandere, jeg ikke burde at optage nogle modvillige og ubekvemme ord af den jeg havde udi commando, og helst på den tid vi så fjenden for øje udi søen, besynderligt også ikke at lide sådant af slig en compan, som stod på rullen for profos. Thi dersom jeg havde optaget hans modvillige og slemme mund, så kunne de

Jens Kofoeds ældste, levende søn Hans, officer i København - senere på Bornholm, og stamfader til en vidt udbredt slægtsgren såvel på Bornholm som i det øvrige land.

Elisabeth Akeleye, der som ung adelsfrøken på besøg på Bornholm blev Jens Kofoeds anden hustru. Hendes perler er det eneste smykke, der ses hos hele den store familie, i en tid, hvor man ellers yndede at udstille sine værdier.

andre udi compagniet støtte sig derpå, og jeg forsådan ikke haft gehør over det, som burde.

– Det han siger, at jeg ville myrde hannem, skal aldrig bevises. . .«

Vi der efterhånden kender Jens Kofoed, forstår nok, hvad der er foregået. Efter den sikkert højst ublide konfrontation lod han Carsten Hund indsætte i tårnet på Hammershus et stykke tid, men lige til 1680 forfulgte denne ubehagelige profos ham med anklager om vold, magtmisbrug og hentydninger til den gamle drabssag fra 1655. Først da blev han dømt af landstinget for »ærerørige ord og anden begængelse mod landkaptajn Jens Kofoed«, og blev overført til Bremerholm.

Den almindelige trafik: At modtage en lille stud eller en enkelt rigsdaler af folk, der ønskede fritagelse for tjeneste eller rejsepas, var en landkaptajn heller ikke fremmet for, og Jens Kofoed undgik ikke påtale herfor. Langt mere graverende var dog de »tjenester«, hans overordnede tillod sig at modtage.

Da der blev krig mod Sverige igen, vågnede den gamle kampånd op i ham, i så høj grad, at han måtte vandre i fængsel et stykke tid for opsætsighed mod *sin* overordnede. Tidlig og silde var han på vagt med sit mandskab mod svensk landgang. Her skulle ikke ske nogen gentagelse af 1510 eller 1645, kan vi være forvisset om. »Ere vi danske to, da styre vi svenske tre«, var hans valgsprog.

Da der endelig skete noget, ganske uventet i december 1678, var det beklageligvis ingen rigtig, militær aktion, men en hel svensk flåde med Stralsunds besætning og dens familier på vej til Sverige, der i nattens mulm og mørke strandede ved Sose på Sydbornholm. Flere tusind mennesker druknede, og omkring 1800 forfrosne skibbrudne reddede sig i land (der bjærges stadig fra tid til anden ting fra de mange vrage). I den første forvirring var der løst nogle skud mellem de bornholmske kystvagter og svenskerne, og en bornholmsk friskytte var blevet dræbt.

Da Jens Kofoed og hans folk nåede frem, var der ved at ske en vis samling under kommando af svenske officerer, og der var samtidig bud fra

vicekommandanten oberstløjtnant Fischer, at svenskerne skulle behandles som skibbrudne, og hjælpes. Jens Kofoed skal hertil have erklæret, at *han* ville møde fjenden med kugler og krudt, og give oberstløjtnanten djævelen! Som han selv så rigtigt havde gjort rede for i sagen om Carsten Hund, kunne en sådan tale ikke accepteres, selv om truslen naturligvis ikke blev ført ud i virkeligheden. Den var vel af samme art, som over for de 63 svenske ryttere. Men her drejede det sig altså om den militære disciplin, og nu var det Jens Kofoed, der måtte i arrest. I marts 1679 erklærede landets stænder imidlertid, at »eftersom det ikkun er en particulier sag oberstløjtnanten og kaptajn Jens Kofoed imellem, da synes os, at kaptajnen ikke bør være udi arrest, helst fordi han altid har ladet sig finde årvågen og tapper, såvel som udi den sidste ruptur, og ellers altid til hans kgl. majestæts tjeneste og landets bedste«, og vor helt blev fri og frels igen, medens oberstløjtnanten blev forflyttet. En så tydelig udtalelse fra øens »parlament« kunne statsmagten ikke sidde overhørig.

Også i festligt lag kunne hidsigheden stadig løbe af med den gode landkaptajn. Under afskeden fra et gilde på Rosengården i Rønne morede man sig med at skyde pistoler af, medens man, højt til hest, drak det sidste afskedsbæger, inden den lange ridetur hjem. Jens Kofoeds hest blev lidt urolig, og kom til at skubbe til en anden glad festdeltager, der spildte sin vin ned ad sig. Det ene ord tog det andet – værten mæglede fortvivlet, men forgæves, man red et stykke vej, men så steg Jens Kofoed af hesten, trak sin kårde og råbte til sin modstander: Af mæren! Andre lagde sig imellem, men et vældigt slagsmål kunne ikke afværges. Parterne kom hjem med buler i panden og afrevne hårtotter, og sagen endte i byretten.

Men også mere besindige efterretninger når os om hans virke. Han deltog i udredninger og forslag vedrørende frimændenes skatteforhold. (Selv var han jo af frimandslægt, men boede ikke på nogen frimandsgård, og kunne derfor ikke kalde sig »frimand«. Begrebet var iøvrigt som nævnt ved at forsvinde helt.)

Og da en anden berømt dansker, admiral Ni-

Ved sin mors hånd, og i samme dragt som hende, står den lille Margrethe Elisabeth, opkaldt efter Jens Kofoeds to hustruer. Det blev hendes efterkommere, der kom til at videreføre Maglegård i slægten.

els Juel besøgte Bornholm i 1683, gav han i sin rapport Jens Kofoed et par ord med på vejen, som »den der egentlig i sidste fejde bragte landet i Eders majestæts devotion«. Niels Juel viderebragte Jens Kofoeds ønsker om at få sin udestående løn betalt, samt at Maglegård, som han havde ofret så meget på, også måtte bruges af hans hustru efter hans død. »Manden er fattig, har mange børn, og er der på landet meget concidereret (= agtet)«. Begge ønsker blev straks efterkommet.

Ved Jens Kofoeds begravelse

Allerede i 1691, da han var 62 år gammel, var Jens Kofoeds »ugemene styrke« opbrugt, og han døde på Maglegård den 16. maj.

Vi er nu nået så langt frem i den oplyste tidsalder, ihvertfald arkivmæssigt set, at selve skifteprotokollen efter Jens Kofoed er bevaret. At gennemgå hans efterladenskaber er som at lade den vitale ynglings, den dynamiske oprørsførers og den excentriske kaptajns liv passere revue en ekstra gang.

Vurderingerne er i slettedaler (a 4 mark), en møntenhed, der dengang svarede til kronen. Sæt altså 1 sdl. = 1 kr., og se, hvad 300 års inflation kan blive til!

Selve gården tilhørte jo stadig kongen, men besætningen udgjorde 7 stude, 1 tyr, 11 køer, 4 kalve samt 10 kvier, der opholdt sig »på lyngen«. Desuden en orne, 4 søer og 6 galte, 25 får, 20 lam, 6 gæs og 20 gæslinger.

Det har ikke ligget til Jens Kofoed at lade sig transportere i karosse. Foruden arbejdsvogne var det eneste transportmiddel en »gammel, beslagen vogn med behør« til 7 slettedaler. Gravide hustruer og små børn havde jo også undertiden brug for transport. Derimod var hestebestanden imponerende. 2 »gangere«, en brunblisset til 6 og en hvidskimlet til 10 sdl. har været kaptajnens egne rideheste, måske efterkommere af Printzenskölds og den svenske kavallerihest fra 1658. Dertil kom 5 »gillinger« (vallaker), nemlig en hvid, en rød og 3 brune a mellem 6 og 12 sdl., en sortgrå, ugillet fole til 10 sdl. og 6 hopper – en gulblisset, en hvid, en sortstjernet, en

brunblisset og en sortbrun – til mellem 4 og 11 slettedaler. De 14 værdifulde heste, flere end der var køer, har været et tegn på husherrens særlige interesse.

Derimod har det boglige nok ikke optaget ham så meget. Maglegårds bogsamling bestod først og fremmest af Den danske lovbog (3 sdl.), som alle bornholmere studerede flittigt, dernæst »Christian Qvarts bibel« (4 sdl.), og endelig en dansk huspostil (3 sdl.), til brug for de daglige

andagtsstunder. Netop hvad man havde brug for i en større husholdning, men hverken mere eller mindre. Hverken romaner eller anden faglitteratur end den juridiske var begyndt at adspredde og forvirre menneskene.

Men hvad man må misunde Jens Kofoed var hans våbensamling. Hertil hørte først en souvenir fra hans spanske ungdom: »En gammel, spansk stucat«. En stukat var en let kårde; ordet har iøvrigt overlevet netop i Spanien, hvor tyre-

Gennemskåret af en slem revne ses Jens Kofoeds søn Jørgen, løjtnant på Christiansø og stamfader til den senere adlede gren, Christian, der døde som lille, men på billedet er vokset med i det hinsides, og Ditlev, der forsvandt på en rejse til Ostindien. Alle sønnerne gik officersvejen. De to ældste startede deres karriere i København, Ditlev var formentlig under uddannelse som søofficer, men de to yngste var så heldige, at den nærliggende fæstning Christiansø (bygget 1684) gav dem mulighed for uddannelse og blivende sted.

Sådan omtrent har Jens Kofoeds sølvskat set ud: Stob, bægre og renaissanceskeer m.v. (Skattefund fra svenskekrigen). Desværre oversteg gælden sølvværdien, og alt er utiulstomt forlængst omsmeltet.

fægterens kårde – længe efter Jens Kofoeds tid – kaldes en »escudo«. Var det mon også den, der drejede hans skæbne den aften i 1655, da han »uformodenes« kom til at stikke Mogens Hansen ihjel? Nå, antikviteter var endnu ikke højt regnede – den blev kun vurderet til 1 mark.

En anden stukat, vurderet til 1 sdl. 2 mark, kan have været hans rytterkårde fra de bevægede år 1657 og -58. En fornem rytter var dengang bevæbnet med et par pistoler samt en kårde – lette, men effektive våben. Kun dragoner, der regnedes som en mellemting mellem fodfolk og ryttere, var bevæbnet med musketter og sværd.

En polsk krumsabel (3 sdl.) har sikkert også hørt til minderne fra svenskekrigene. Polske tropper deltog i 1659 på dansk side, og mange af deres våben var beundrede kunstgenstande, der blev byttet eller handlet bort. Også en »sforgylt partisan« (3 sdl.) har været et pragtvåben, mere til pynt end til krigsbrug. Og dog, på Nationalmuseet i København ses endnu den partisan, hvormed general Ahlefeldt stak den første svensker, der nåede op på Købehavns vold i februar 1659.

Af skydevåben ejede Jens Kofoed hele 3 par pistoler. Mindre end et par kunne han vel ikke tænke sig at have med sig på sine rideture, på vagt, i felten, eller blot til et gilde i Rosengården

i Rønne! De to par var de moderne flintlås-pistoler, det tredje »fypistoler«, nemlig de mere gammeldags hjullåspistoler. I dag næsten uvurderlige antikviteter – dengang kun vurderet til mellem 2 og 4 sdl. parret. Medens det ene par kan have fulgt ham i krigen 1657, kan det andet stamme fra Printzensköld-tiden. Det var skik, at en krigsherre overtog sin faldne fjendes våben.

Hvis man undrer sig over, at Jens Kofoed ejede hele 10 dusin filigran-sølvknapper, skal man blot kigge nærmere på dette billede af hans samtidige, den hollandske admiral de Ruyter, der var i Danmark med en hjælpeflåde i 1659. Men en sådan staffage har det ikke ligget til Jens Kofoed at lade sig afbilde i.

Maglegård er også idag en ægte, bornholmsk storgård, og dertil smukt bevaret fra nybygningen i 1800-årene.

Desuden ejede han en »studser-riffel« (4 sdl.). Den må have været et usædvanligt og sjældent våben. »Studser« betyder en kort og tyk bøsse. Udtrykket kendes fortrinsvis fra Bornholm, hvor de underjordiske i 1700-årene ansås at være bevæbnede med små »studser«. Der fandtes virkelig rifler i 1600-årene, selv om de først kom rigtig i brug 200 år senere. Udvikling af nye våben var også dengang en højt skattet virksomhed. Selv specielle baglade-rifler med magasin, også kaldet kunstrør, var i brug under Københavns belejring. Endnu en »studser« med messingbøjle var vurderet til 3 sdl., medens en liden bøsse kun blev sat til 1 mark.

Det er lidt vanskeligt, alene ud fra skiftet, at få noget indtryk af boligindretningen på Maglegård i 1691. Man må huske, at de fleste ting alene blev vurderet efter deres materialeværdi, lokal arbejdsløn regnedes overhovedet ikke ind i priserne. Møbler til nogle få marks værdi kan meget vel have været udskårne og bemalede barokgenstande af høj kunstnerisk værdi. Kun ting, der ikke kunne fremstilles på øen, blev vurderet nogenlunde højt.

Det fornemste møbel var en egekiste med jernbeslag til 5 slettedaler. Den må have været noget helt specielt. ellers var der en grøn him-

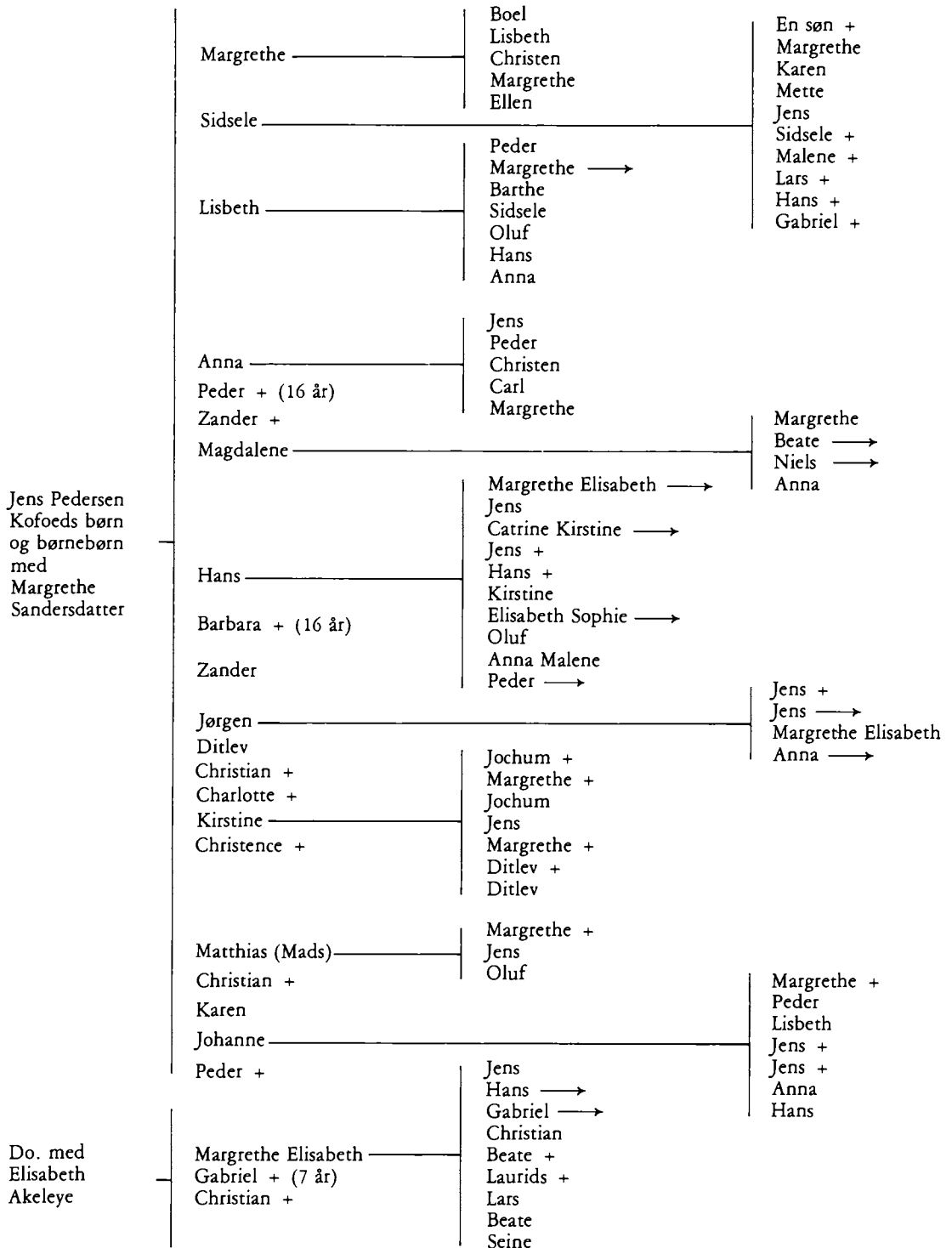
melseng (2 mk.) endnu et firkantet sengested (6 mk.) samt et utal af borde, stole, senge, skabe, »kistebænke«, et »slagbord« etc. til nogle få marks vurdering. 2 jernkakkellovne var derimod kostbare, 9 og 15 sdl.

Maglegårds husholdning var ligeledes omfattende. 5 spinderokke snurrede, utallige dyner og linned måtte være til rådighed i de vestre, søndre, østre og nørre senge, ligesom mange hyn-der og agedyner var i brug for den store familie og de mange medhjælpere. Kun en gammel tin-natpote synes dog at have svaret for hygiejnen, sammen med nogle messingbækkener og -fade.

Et vigtigt redskab i køkkenafdelingen har været destillerpanden af kobber, med hat og pibe, vurderet til 7½ sdl. Også kedler, pander og potter var af kobber, medens gryder og mortere var af »metal« (bronze). Ved bordet brugtes kander, flasker, fade og tallerkner af tin. Porcelæn, fajance eller glas var endnu kostbarheder, som ingen middelstandsfamilie kunne drømme om at eje.

Anderledes var det med sølvet. Det repræsenterede jo, foruden skønheden, den reelle møntfod – familiens værdifaste og let omsættelige formue. Sølv skulle blot vejes, og den rene sølvværdi beregnes, hvis den ikke allerede var

Oversigtstavle over Jens Pedersen Kofoeds efterkommere

Ifølge Bidstrups stamtavle A. + = døde som børn. → = Efterkommere følges ind i 1800-årene.

stemplet deri. Forarbejdningen regnedes jo ikke i penge. En sølvvægt på 1 lod (ca. 16 gr.) regnedes til 3 mark, således at den største sølvkande på 28 lod vurderedes til 84 mark eller 21 sdl. Denne store sølvkande, der vejede ca. ½ kg og rummede 3 pægle (¾ liter), skal nok have været Jens Kofoeds mundkande, at tømme i festligt lag i eet drag. Han kunne så hilse på fru Margrete, eller fru Elisabeth, drikkende af 2-pæglekanden på 23 lod (17 sdl. 1 mark). 3 bægre »holdt« hver 9 lod sølv, 3 andre hver 4 lod, og 15 sølvskeer holdt ialt 38 lod. Gafler brugtes endnu ikke.

Desuden fandtes der 10 dusin filigran sølvknapper + een anden knap, ialt vægtige 32 lod. Sølvet vurderedes til ialt 123 sdl. – forlængst omsmeltet og genopstået i de følgende stilarter, rokoko, empire m.m. – Hver gang – synes vi – med katastrofale tab i kultur- og antikvitetsværdi. Men sådan var vilkårene.

Jens Kofoeds »ifareklæder« (bornholmsk for gangklæder) var ikke imponerende. Den bedste dragt: En grå klædes kjole med sort underfor vurderedes til 10 sdl. Det var naturligvis ikke det, vi forstår ved en kjole, men nærmest en jakke – måske med sølvknapperne? Mere spændende har sikkert den gamle, grønne klædeskjole, underforet med ræveskind, været, da den var ny. Nu vurderedes den til 5 sdl. Til kjolerne hørte et par grå klædesbukser, underforet med lærred (6 sdl.) samt et par gamle, feltberedte (= fedtstofgarvede) skindunderbukser (1 mark 8 sk.) og en sortforet hue. På de lange rideture i kongens tjeneste, samt til gilder i andre steder af »landet« har de nok gjort god fyldest. Tilbage til vurdering var endelig en sort klædning, samt en hat, et par strømper og et flor (ialt 6 sdl.), som sønnen Mads Kofoed, der da var 19 år og løjtnant på Christiansø, havde fået overladt, formentlig til brug ved begravelsen.

Også fru Elisabeth Akeleyes garderobe skulle vurderes: En sort klædeskåbe, 2 kjoler, et grønt snøreliv med 11 par sølvmallers, 3 skørter, en silkehue og en rød, ulden nattøje.

Hele boet blev vurderet til 1356 sdl., hvorfra der imidlertid skulle trækkes en gæld på 905 sdl. Resten, ca. 450 sdl. deltes ligeligt mellem fru

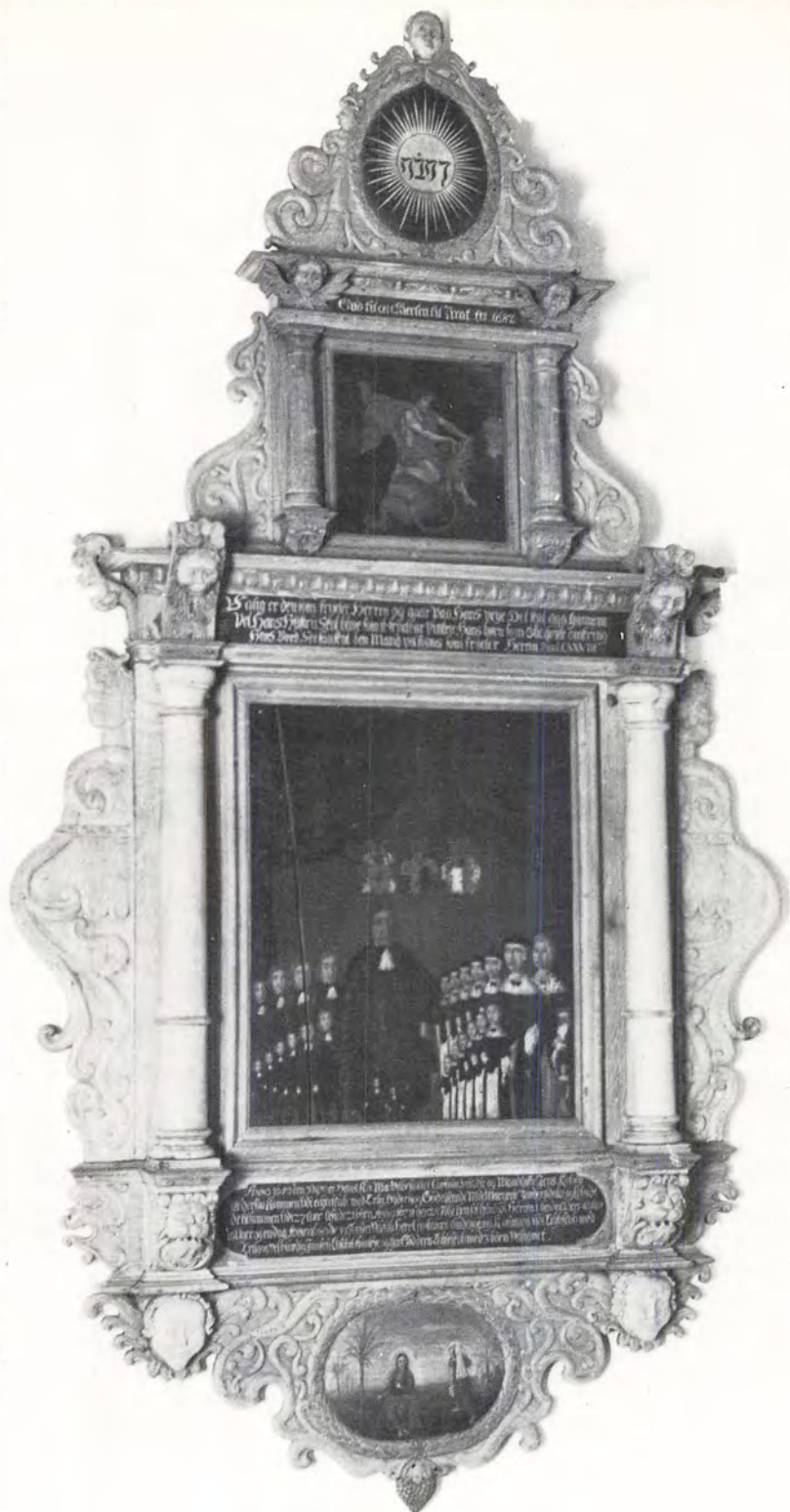
Elisabeth og de ugifte børn. Præsten fik foruden den fyrstelige sum af 22 sdl. og degnen 11, for begravelsen i Østermarie kirke.

Kun halvdelen af de 24 børn var i live, da Jens Kofoed blev stedt til hvile. De ældste døtre Margrethe, Sidsel og Lisbeth var alle tre allerede gift for anden gang, medens Anna og Magdalene var døde i deres første ægteskab. Sønerne var yngre og endnu ugifte: Hans, Sander og Jørgen under uddannelse som officerer i København, Ditlev på sin skæbnesvangre rejse til Ostindien, og Mads som nævnt løjtnant på den nylig anlagte fæstning Christiansø. Hjemme var nu kun den 21-årige Kirstine, trolovet med en Svaneke-horra, de 16-årige tvillinger Karen og Johanne, og den eneste overlevende af Elisabeth Akeleyes børn, Margrete Elisabeth, der nu var 10 år gammel. Men de 5 ældste døtre havde allerede født 21 børnebørn, og mange flere skulle følge.

Efter loven skulle sønner have hel, og døtre halv part af arven. Det blev til 32 sdl. til hver af de 5 sønner, og 16 sdl. til de 4 ugifte døtre. Da der jo ikke var kontanter i boet, kan de have væ-

Her på den gamle, nu delvis nedbrudte kirkes sydmur hang Jens Kofoeds epitafium i de 200 år fra hans død i 1691, til det blev flyttet over i den nye kirke i 1891.

Den beberskede inskription står særlig rent på baggrund af de voldsomme barokskulpturer, og efterverdenens højstemte forestillinger.

ret svære nok for Elisabeth Akeleye at udrede, for gården kunne jo ikke ribbes. Selv sølvtøjet slog ikke til, så der er nok blevet truffet diverse ordninger.

Nogen jorddrot eller rigmand blev Jens Kofoed aldrig. Hvad hver af de unge døtre arvede, svarede lige til værdien af det øl, der blev drukket på Hammershus i 1658. Men et frugtbart og afvekslende liv havde han ført, og hans dåd blev snart legendarisk.

Den 37-årige enke Elisabeth Akeleye måtte jo have en ny mand på gården, og hun var ikke blevet træet af Kofod'erne. Allerede i 1692 giftede hun sig igen med sønnen på den nærliggende Kofodgård, den 30-årige fænrik Claus Hansen Kofoed, hvis far var Jens Kofoeds fætter Hans Madsen Kofoed. Claus Kofoed flyttede ind på Maglegård, som fru Akeleye jo havde fået brugt på i sin livstid, han avancerede til major i militsen, og de boede der lige til hendes død i 1739, næsten 85 år gammel.

Det blev hendes og Jens Kofoeds barnebarn Gabriel Larsen Kofoed (en søn af deres datter Margrete Elisabeth), der kom til at overtage gården efter hendes død. Og i 1744 købte han den af kronen. Derefter er den smukke gård forblevet i slægten op mod vor tid.

Meget bedre end med den gamle kirke står det snart ikke til med det kæmpemæssige epitafium - mindetaflet over Jens Kofoed og hans familie. Nøgent og revnet, med elendig belysning, går det sin undergang i møde, hvis der ikke gribes ind.

Det bedste minde vi har om Jens Kofoed og hans familie er det pragtfulde epitafium, som han og Elisabeth Akeleye lod opsætte på den gamle Østermarie kirkes sydvæg, og som ved nedrivningen af denne sidst i 1800-årene blev flyttet til den nye kirke.

Jens Kofoeds grav blev naturligvis eftersøgt ved samme lejlighed, men blev ikke fundet. Man ledte især under det sted, hvor epitafiet havde hængt, idet sådanne mindetaflet i reglen blev opsat over graven. Indskriften refererer imidlertid ikke til hans død, så det var ikke umiddelbart at vente. I 1920-erne fandt man grave i det gamle våbenhus, som sandsynligvis er hans og hans to hustruers, men nogen identifikation lykkedes det ikke at opnå.

Epitafiet er et magtfuldt barok-arbejde med udmærkede træskæringer. Det har været stafferet med klare farver: rødt, blå, guld, ligesom faderens samtidige, men nu forsvundne epitafium i Rønne kirke. Ved en restaurering i 1920-erne blev det imidlertid afsyret, så det bedre kunne stå til kirkens øvrige, tæste inventar. »Syrebander« er ikke noget nyt begreb! I dag er man begyndt at lette på inventaret med farver. Forhåbentlig får man også råd til at reparere og opfriske det frygteligt medtagne og revnede hovedbillede samt male rammeværket igen, efter dets oprindelige bestemmelse. Det hænger heller ikke godt, med modlys, der næsten umuliggør et nærmere studium. Det bør enten flyttes, eller lysforholdene ændres.

Årstallet 1682 på en af inskriptionerne tyder på, at det er påbegyndt lige efter Jens Kofoeds

Selv i det rå egetræ står billedhuggerens søde keruber og vilde løver lige så rent, som da han skar dem for 300 år siden.

og Elisabeth Akeleyes bryllup, og tænkt som et minde om Margrete Sandersdatters bortgang og Elisabeth Akeleyes indgang. Men alle børnene er med, også de to yngste sønner, så det må være malet, eller rettet, omkring 1690. Jens Kofoeds død i 1691 er som nævnt ikke angivet.

Jens Kofoed ses, tung og mæt af dage, midt i den vældige børnefolk. Også begge hustruerne er der, Margrete med et kors oven over sig for at markere, at hun ikke lever mere, og iøvrigt i tækkelig borgerdragt. Elisabeth mere elegant klædt. Jens Kofoed selv er klædt i sin sorte kjole med hvidt flor: En alvorlig storbonde eller borger, uden antydning af militært, endsiges adeligt udstyr.

Over familien svæver de tre våbenskjolde: Jens Kofoeds sparre – første og sidste gang han brugte den – fru Margretes grønne træ og fru Elisabeths akeleje.

Alle 24 børn er der. Sønnerne som tro kopier af faderen – de, der er døde med det lille kors. Uanset om de er døde som spæde har man åbenbart ladet dem vokse i det hinsides og komme med ved denne lejlighed i den alder, de ville have opnået i levende live! De 2 mindste – Elisabeths bortgangne sønner – forsvinder næsten i Jens Kofoeds kjolefolder, men alle er malet i hans billede og hans tøj.

Margretes døtre er ligeledes tro kopier af mo-

deren og i samme tøj som hun. Kun den lille Margrete Elisabeth skiller sig ud, ved moders hånd, som en Akeleye.

Maleriet oven over hovedbilledet er det originale: Samsons kamp mod løven – Jens Kofoed mod svenskerne! – og oven over igen stråler Jehova. Det nederste, ovale billede af Kristus og den samaritanske kvinde er derimod tilføjet senere, antagelig i 1800-årene, og dækker over en oprindelig inskription, som ikke er tydet.

Indskrifterne giver de nøgterne oplysninger om de to ægteskaber. Jens Kofoed betegnes »velbeskikket kaptajn, velædel og mandhaft«, Margrete Sandersdatter var en »ærlig, dygtig og Gud elskende mø«, og Elisabeth Akeleye en »ærlig og velbyrdig jomfru« – alt i overensstemmelse med deres rette byrd. Ingen forsøg på at tiltage sig nogen fornemhed!

Skriftstedet over hovedbilledet er ligeledes valgt med omhu:

Salig er den som finder Herren og går på hans veje

Det skal gå hannem vel

Hans hustru skal blive som et frugtbart vintræ

Hans børn som oliekviste omkring hans bord

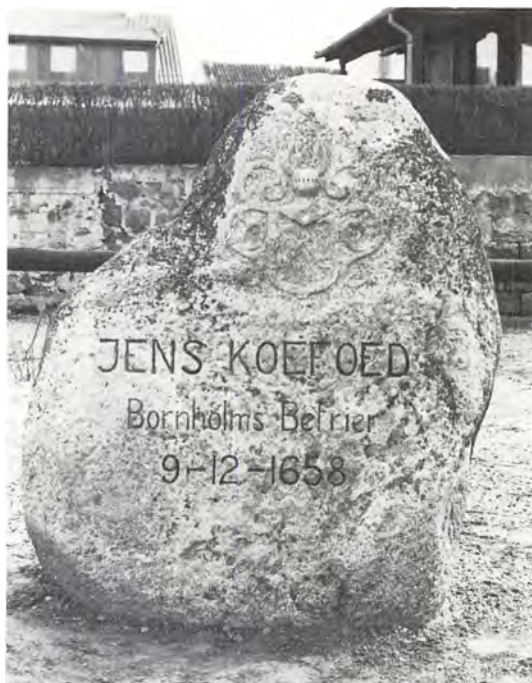
- en stilfærdig hilsen og opfordring til alle Kofoed'er, der fulgte efter. Den blev fulgt.

»PRINTZENSKÖLDVISEN«

Det varede ikke længe efter Jens Kofoeds død i 1691, førend mytedannelsen tog fat. Gennem 1700-årene blev bornholmernes yndlingssaga sangen og fortællingen om opstanden og de mange dramatiske begivenheder i dens kølvand.

Det var en tid, hvor viser og sagn var den eneste daglige underholdning - ugeblade og bøger, radio og fjernsyn, aviser og hobbies udfyldte endnu ikke menneskenes fritid! Bornholms eneste »folkevis« opstod dengang. Den handlede om Jens Kofoed og Printzensköld, og blev sunget overalt. Den er naturligvis ikke noget historisk kildekrift - således er dens talangivelser vildt overdrevne - men den anslår alligevel en tone, som vi godt kan genkende fra de virkelige kilder.

Trykt blev den ikke dengang, men den gik fra mund til mund, og blev nedfældet af skrivekyn-dige i mange afskrifter. Her er en sådan fra omkring 1790, foretaget af Jens Hjorth.

Jens Kofoed fik sin mindesten i 300-året for hans fødsel, opsat af Bornholms officersforening i 1928 ved Sandvig - nu med en noget urolig baggrund.

Den meget liflige
og glædelige Viise
som er om
Bornholms Lands Befrielse

*Hvorledes Gud haver været med
dette Lands Indbyggere, og hielpet dem
at stride i mod de svenske,
som vare indkvarterede her i Landet,
udi alt: 1565 Mand, hvilket skete
udi det Aar efter Christi Fødsel: 1659*

- 1 *Prinsenskiold* raaber paa svennene toe,
du skal nu sadle mig gangeren graae.
Hvad hielper det mand rider.
- 2 Prinsenskiold satte sig paa sin hest,
Secretarius Cansler fuldte ham næst.
- 3 Fra Hammers huus slot reed den herre vel snart,
hans hest hed skiold som hannem bar.
- 4 Til *Hasle Bye* reed den herre gesvind,
med høyen hast og røden kind.
- 5 De borger i *Hasle Bye* vare saa fromme,
de toge saa vel imod *Prinsenskiolds* komme.
- 6 De under gevæt for *Prinsenskiold* stod,
de agted at see hans hierte blod.
- 7 Fra *Hasle Bye* 30:ve mand saa fro,
skolde følge den herre til *Rønne Bye*.
- 8 De gjorde *Prinsenskiold* saa stoer en ære,
de foldte ham frem med lade gevære.
- 9 Saa lidet kom det i Prinsenskiolds sind,
at han den dag skolde blegne om kind.
- 10 *Prinsenskiold* red ad *Rønne Bye* ind,
i borgemæsters huus han giester gesvindt.
- 11 Hør du borgemæster i Rønne Bye,
nu skal du have svenske order paa ny.
- 12 Svenske order skal I strax bekomme,
og det skal blive ier lidet til fromme.
- 13 *Skiold* min hest i stalden ind leede,
hø og havre du for hannem breede.
- 14 *Secretarius Cansler* hans hest ey for glemme,
lade høe og havre for hannem svemme.
- 15 Hør du borgemæster og byens raad,
du skal ey mere raade i denne stad.

- 16 Baade *Bønder* og borger paa *Bornholms Land*,
skal nu tiene kongen af svirges land.
- 17 Nu skal i have en støre ære,
en *Flint* paa nakken den skal i bære.
- 18 *Borgemæster* han svarer i kiære lands konge,
i felder alt for svare domme.
- 19 Vil Gud vor herre med os staae,
den glæde skal i ret aldrig faae.
- 20 I midler tid den tale for haanden var,
Capitain lens Kofod gjorde sig klar.
- 21 Han gjorde sig klar med rytter og heste,
han agtede *Prinsenskiold* at giæste.
- 22 Udi *Rønne Bye* i store stræde,
der stod de borger med lade gevære.
- 23 Og ingen af dennem rørde sin Tromme,
de ventede alt efter den herres komme.
- 24 De porter i byen i laas monne slaae,
at ingen fra landet der skolde udgaae.
- 25 For *Prinsenskiolds* hest var laase vel sat,
at ingen skolde tage ham ud om nat.
- 26 Hesten heder skiold det er hans navn,
af hannem gik der saa viden savn.
- 27 Hvad *Prinsenskiold* talte hesten forstod,
han var ikke blid at komme imod.
- 28 *lens Kofod* tog 12 mænd til sig,
i følger mig efter og staaer mig bi.
- 29 Tolv mænd med *lens Kofod* da strax frem gik,
de var baade sterke modig og kiæk.
- 30 De vare ikke blide at komme i mod,
de agtede at skue den svenske herres blod.
- 31 Til borgemesters huus de søgte saa fast,
Secretarius Cansler de grebe med hast.

- 32 De funde den herre i gaarden at staae,
de monne ham strax til døde slaae.
- 33 Saa gienge de ind i Borgemesters huus,
de vare alle saa vrede i hu.
- 34 *Iens Kofod* han ind ad døren trin,
han var modig i hu og sind.
- 35 Hør du *Prinsenskiold* hvad jeg siger dig,
vil du nu have kvarter af mig.
- 36 *Qvarter* det var vel got for mig,
men fulla for got, tager ieg det ey af dig.
- 37 Nu haver du drukken den klaren vin,
nu skal ieg lære dig at synge en anden latin.

- 38 Da blegnede *Prinsenskiold* som en gast,
to pistoler han ragte fra beltet med hast.
- 39 Pistolerne vare med sølv knapper ladt,
han fik ikke tiid at fyre dem af.
- 40 *Iens Kofod* han saa ikke længe der paa,
han slog de pistoler saa de fløj i vraae.
- 41 *Iens Kofod* han greb den herre saa brat,
i *Rønne Bye* skal du sovve i nat.
- 42 De *Borger* kom ind ad stuen saa tyk,
under bordet *Prinsenskiold* satte sin ryg.
- 43 Borgemesters bord som var af sten,
det tog han paa ryggen og slog efter dem.
- 44 *Prinsenskiold* var saa rask paa fod,
han sprang fra dennem alt som en hiort.
- 45 *Prinsenskiold* raaber med høyen røst,
hvor est du *skiold* min gode hest.
- 46 Hesten han skrig saa fæl og slem,
han merkte hans herre af sorgen var klemt.
- 47 Det *Prinsenskiold* mercte hans hest var giemt,
da bliv hans hierte med sorrig klemt.
- 48 Han brugte strax foden tog gaden fat,
der stode de borger med flinterne lat.
- 49 De skude paa hannem med kuler og krud,
med ikke saa agtede han deres skud.
- 50 Da de bemercte den herre var haard,
de brugte sølv knapper og det vel snart.
- 51 De skaare sølv knapper af kioler og veste,
det bliv ikke for den herres beste.
- 52 De fyrede med sølv-knapper gesvindt,
de trofe den here ved røden kind.
- 53 De troffe den herre ieg siger for sant,
hans blod fra hannem saa stridt ud randt.

- 54 *Iens Kofod* raaber strax med gesvindt,
i slæber den Herre paa raad huuset ind.
- 55 De *Borger i Rønne* holte sig bra,
slet ingen paa landet vidste deraf.
- 56 *Iens Kofod* han svarede med en hast,
nu har vi dræbt den leede gast.
- 57 Nu haver vi fanget slots katten i nat,
nu ville vi have slots musene fat.
- 58 De *Borgere* svarede alle saa fri,
vi følger eder efter og staar eder bi.
- 59 *Iens Kofod* han stod og grunde saa fast,
her vil nu tænkes raad med hast.
- 60 *Rønne Bye* haver vi vundet med ære,
men landet end nu til bage mon være.
- 61 Og vinder vi ike landet i nat,
da bliver vi alle ødelagt.
- 62 Da gik *Iens Kofod* paa raad huuset ind,
han skrev strax ordre med gesvindt.
- 63 De ordre han skrev de var ike god,
de gielder det svenskes liv og blod.
- 64 Der kom baade borger og bønder i fleng,
de reed deres heste i fuld got spring.
- 65 Der order var færdig da raabte han fast:
hvor er den post ryter som rider med hast.
- 66 De bønder paa landet fik order saa brat,
at hver bonde skulle slagte sin svin i nat.
- 67 Og hvilken bonde som først bliver klar,
han hielpe sin nabo gaar fra gaar.
- 68 De bønder de order saa vel for stod,
de gjorde ingen pølse af dette blod.
- 69 Dog skal vi giøre det bedste vi kan,
i helser *Iens Kofod* den fromme Mand.

- 70 I helser *Capitain Iens Kofod* saa blid,
naar Klokkerne ringer da gør vi vor flid.
- 71 De borger i *Rønne* holdte god vagt,
naar klokkerne lyde gav de nøye agt.
- 72 De vare alle i huen saa vred,
de sparde ingen i deres kvarter.
- 73 De bade til Gud med største flid,
Gud hielpe de bønder at vinde den strid.
- 74 Og vinder de bønder ikke landet i nat,
da er vort liv for loret plat.
- 75 Da svarede Iens Kofod som hos dem stod,
han trøstede borger og gav dem frit mod.
- 76 I skal befinde inden morgen stunde,
de bønder de have alt *Bornholm* vunden.
- 77 Der klokken var tolv ieg siger for sandt,
da rinde de klokker paa *Bornholms* Land.
- 78 De Borger de stode og lydes der paa,
hvi monne de klokker saa sørgelig gaac.
- 79 *Iens Kofod* han svarede hastelig,
det betyder de svenske er lagt udi liig.
- 80 *Iens Kofod* han var saa modig i sinde,
han trøstede baade mand og qvinde.
- 81 Da stride de *Bønder* paa landet med liste,
saa mange svenske deres liv maatte miste.
- 82 Da *Klokkerne* rinde da stode de klar,
de dræbte for fod slet ingen de spar.
- 83 De stride den nat baade mand og qvinde,
baade sønner og døttre samt husets gesinde.
- 84 De vare alle i huen saa vred,
de sparede ingen i deres kvarter.
- 85 Og hvilken Bonde som først bliver klar,
at hielpe sin nabo gaar fra gaar.

- 86 De sloge de svenske paa sengen de laae,
stok øxer iern stenger de dansede da.
- 87 Natten bort gik dagen op rand,
da fik Iens Kofod order paa stand.
- 88 Udi de order der skrevet stod,
de svenske i nat haver mist deres mod.
- 89 Nu haver vi slaget de svenske i hiel,
og nu raader vi for landet selv.
- 90 Paa landet liger slaget svenske mænd,
Nie Hundrede tresens tyve og fem.
- 91 Tolv svenske mænd der findes i live,
som vi behager kvarter at give.
- 92 Nu haver vi vundet landet med ære,
Nu skal *Iens Kofod* lands herre være.
- 93 I dag vil vi giøre vor største flid,
at lade begrave de svenske lig.
- 94 Nu haver vi dræbt det svenske blod,
og *Bornholm* stander nu udi flor.
- 95 *Iens Kofod* tog *Prinsenskiolds* kappe paa sig,
og nu vil ieg være lands herre for dig.
- 96 Iens Kofod satte sig paa *Prinsenskiolds* hest
og red saa hen til Ny kierke Præst.
- 97 God dag her Iakob i eders huus,
i *Rønne* ligger slagen den store barduus.
- 98 Nu liger tyranen og rinder blod,
og *Bornholm* stander nu udi flor.
- 99 Nu haver vi slaget den store helt,
nu ville vi lige for slottet i tælt.
- 100 Hør du her *Iacob* hvad jeg siger dig,
du skal nu ride paa landet med mig.
- 101 Du skal ud ride paa landet med mig,
og lade begrave de svenske liig.

- 102 Her *Jacob* han bliv i kienderne rød,
Gud vil vist betale den blodige død.
- 103 Mine ord i merke og tage igiemme,
Kongen af Sverrige den død vil vist hævne.
- 104 Her *Jacob* jeg kiender saa vel din afkomst,
din fader var møllere i *Stokholm*.
- 105 Hør du her *Jacob* hvad ieg siger dig,
hvi staar du saa fast med de svenske liig.
- 106 Den dag skal du aldrig læve paa,
at *Kongen* af Sverrig skal Bornholm faae.
- 107 Og var du ikke en giæselig* mand,
aldrig skolde du læve paa *Bornholms land*.
- 108 *Iens Kofod* han raaber de bønder til sig,
hvem vil nu begrave de svenske liig.
- 109 Baade *Borger og Bønder* sig ferdig gjorde,
og lade de svenske liig under iorde.
- 110 De skyndte sig alle og gjorde sit bæste,
de hastede til Slottet den frue at giæste.
- 111 *600 Mænd* paa slottet laae,
som ikke viste vor til var gaaed.
- 112 De skikkede bud paa landet ud,
at høre fra *Prinsenskiold* order og bud.
- 113 Saa mange post ryter de skikke frem,
slet ingen der kom til bage igien.
- 114 De svenske de tænkte sig om saa brat,
vi tykes det er ret underlig fat.
- 115 Den Frue paa slottet bliv bange i sind,
ieg fryter min herre er blegnet om kind.
- 116 Hun sørget og græd saa iammerlig,
ieg fryter min herre er slagen med svig.

* for: geistlig

- 117 For *Kuler og Krud* er han vel fri,
der som han er slagen saa er det med svig.
- 118 De svenske ud rystede sig med en fart,
med kuler og krud de gjorde sig klar.
- 119 Slet ingen fra slottet der torde ud gaae,
og ingen tidender kunde de faae.
- 120 *D. 12. April lens Kofod* mon komme,
med hele lans folket lod høre sin tromme.
- 121 *lens Kofod* han reed paa *Prinsenskiolds* hest,
han havde i sinde den frue at gæst.
- 122 *Sydvest* fra slottet deres telter mon staae,
saa lod de bud til slottet hen gaae.
- 123 *lens Kofod* han skrev et feide brev fort,
og lod det hen bære til slottets port.
- 124 Den *Frue* fik det brev at se,
hun læste det ud og blegned der ved.
- 125 Tids nok fik ieg de tidender ny,
min herre liger slagen i *Rønne Bye*.
- 126 *lens Kofod* er bliven lans herre i gien,
han skriver han vil os hordelig klem.
- 127 Enten skal vi rømme slottet saa brat,
eller han vil lade det springe med hast.
- 128 Strax svarede en *Aaberst* paa slottet laa,
fangen vi os nu give maae.
- 129 Fangen vi os nu give maae,
om vi vort liv kan beholde enda.
- 130 Den *Frue* svarede straks paa stand,
Gud hielpe mig vel af dette land.
- 131 De skreve strax breve til bage i gien,
med *fire Trompeter* som bare det frem.
- 132 *lens Kofod* han læste de breve paa stand,
det er det bedste i giøre kan.

- 133 Udi de breve der skrevet stod,
Iens Kofod vi falde dig til fod.
- 134 *Slottet* det skal i gierne faae,
om vi vort liv beholde maae.
- 135 Da skrev *Jens Kofod* tilbage i gien,
ilde havde ieg da i krigen tient.
- 136 Ilde havde ieg da fare i krigen frem,
om jeg lader dræbe de fremmede mænd.
- 137 De svenske giver sig fangen paa stand,
under *Iens Kofod* paa *Bornholms Land*.
- 138 *600 Mænd* fra *Slottet* gik,
mens ingen giver de havde med sig.
- 139 *8 Borgerlig mænd* fra *Bornholms Land*,
de reyste strax over til *Kiøbenhavn*.
- 140 For *Kongen* og raadet komme de frem,
forærede landet til bage i gien.
- 141 Saa kom der strax skibe fra *Kiøbenhavn*,
og hænte de fanger fra *Bornholms land*.
- 142 De *Borger* der førte de tidender frem
kom ikke tomhænt til bage i gien.
- 143 Yder mere den frihed dem nu monne gives,
at ingen fra *Bornholm* skolde ud skrives.
- 144 For *Danemarkes Krone* som vi har tient tro,
skal vi fredsommelig byge og boe.
- 145 Tak saa havære den *Herre* saa kier,
som os haver givet den frihed saa stærk.
Hvad hielper det mand rider.
- 146 *Gud* give vor *Konge* lyksalig mon staae,
den *Dannemarks Krone* falder vi ey fra.
Gud hielpe os *alle at striide*.

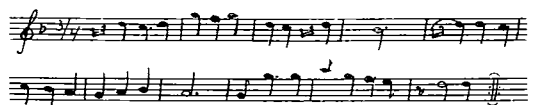
021.

Jens Rasmussen

En borninholmsk
gjendagtning
udå
Prynsensjojls-vizan

»PRYNSENSJOJLS-VIZAN«

Til M. K. Zarthmanns 70-årsdag i 1931 foretog forstander A. Jensen, Nexø (far til denne bogs forfatter) en gendigtning af Printzensköldvisen på bornholmsk. Også den fortjener at blive sunget igen.

Prynsensjojl ráver på svenda to:
»Sála mig Sjojl á rapt jer spo!«
Ni rien inte så hovse!

Hajn red frá slottet i kyyjl á sne
me skrivara-kar ad Házle te.
Ni rien inte så hovse!

»Ni bien lid læjne me skattijn,
bor'mestara - há-ni forgat-ijn?
Ni rien inte så hovse!

Skortar-ed jer kajnsje på tid,
já sjikkar jer mina poika hid?«
Ni rien inte så hovse!

Prynsensjojl rier ad Böjn,
borjarna svær hannem döjn.
Ni rier inte så hovse!

Men föje hajn hadde i tânka,
a de tore hannem dånka.
Ni rien inte så hovse!

Alt dâjn tov te á sjömma,
når hajn raite fram te Rönna.
Ni rien inte så hovse!

»Bor'mestara, fora mig hestijn brá,
já gjæstererar te jert istá!
Ni rien inte så hovse!

Vi villa snakkes tesammens ver
om kongens order á sløj plasér.«
Ni rien inte så hovse!

Jens Koffed á hansa Házle-bo
dejn samma stujnen i Rönna sto.
Ni rien inte så hovse!

De rádes i smygj med bymæjn á slait,
á ajle hadde de samma ait.
Ni rien inte så hovse!

Landet de ville frá Svinskijn fri,
á jarnet va gaddeli hedt te á smi.
Ni rien inte så hovse!

De stæjnde for stajl, slo skod for port,
så trødde de an gjesvindt å fort.
Ni rien inte så hovse!

Jens Koffed trenar i stovan ijn,
hajn rædes inte for brågarijn.
Ni rien inte så hovse!

»Vort land ni sjævla og sjænna,
men nu ska det snårt hå en enda!
Ni rien inte så hovse!

Entan tâ ni å mig kvatér,
hva hægler villa-ni sjudes ner?«
Ni rien inte så hovse!

»Kvatér kan varra godt for mig,
med aldri târ já pardôn å dig!«
Ni rien inte så hovse!

Bordet hajn lötte å dræmde te,
rysk å stærket som andra tre.
Ni rien inte så hovse!

De ville for-ijn gjenna,
hajn löv dom over enda.
Ni rien inte så hovse!

Sprânk udå darn a gådan ud,
hajn ansada bli så lid som krud.
Ni rien inte så hovse!

»Åk!« gâlde hajn, »hadde já dig, mijn Sjojl!
de fijne mig aldri i dorra voj!.«
Ni rien inte so hovse!

Då höres vrönskijn å vrönnna,
det smajl over halla Rönna.
Ni rien inte så hovse!

Villem Clausen sto i sijn govl,
hajn sled ejn söl-knap idå sijn kjovl.
Nie rien inte så hovse!

Hajn arra-söllet i synet gå-jn,
s'a Svinskijn stev å dö på stâjn.
Ni rien inte så hovse!

Sin lå di på Kamsa begjærinj
læjet påklædt på bærijn.
Ni rien inte så hovse!

Å gjinje i råstov-kjæjlarijn me'd,
a det kujne ligja for folk i fred.
Ni rien inte så hovse!

Forklaring på enkelte særlige bornholmske ord i Prynssensjojls-vizan

- Side 152 Såla = sadle; Sjojl = Skjold; omkvædet »Ni rien inte så hovse«, kan ikke længere oversættes direkte til rigsdansk, uden at meningen går tabt; Ni = I (De); hovse = hurtigt; I ride ikke så hurtigt (De skal ikke ride så hurtigt!); »Ni bien« = De venter; hå ni = har De; forgat-inj = glemt den; Böjn = byen (Rønne, som øens største by); föje = næppe; dånka = tage livet af; sjömma = mørkne; slæj = sådan; slait = slægt, gaddeli = passelig; smi = smede.
- Side 153 Brågarijn = kæmpekarlen; sjævla å sjænna = plyndre og skænde; dræmde = slog; rysk = ustyrlig; ansade = ænsede; bli = bly; vrønne = vrinske; smajl = smældede; stev = stynede; ståjn = stedet.
- Side 154 Kamsa = Claus Kam eller Kames, borgmester i Rønne; læjet = liget; bærijn = båren; råstov-kjæjlarijn = rådstuekælderen.

Litteraturfortegnelse

med forkortelser

Samlede fremstillinger af interesse for teksten (se også under noter):

- Julius Bidstrup: Stamtavle over familien Koefoed,
Kbhvn. 1886 (genoptrykt) (B. A.)
- Julius Bidstrup: Stamtavle over familien Koefoed fra
Koefoedgaard i Østermarie, Kbhvn. 1887
(genoptrykt) (B. B.)
- Bornholmske Samlinger I række, Rønne 1906-66 (BS I)
Bornholmske Samlinger II række, Rønne 1964- (BS II)
- J. R. Hübertz: Aktstykker til Bornholms Historie 1327-1621,
Kbhvn. 1852 (H eller Hübertz)
- Heinrich Handelsmann: Die letzten Zeiten Hansischer
Übermacht im Skandinavischen Norden,
Kiel 1853 (Handelsmann)
- Laurits de Thura: Beskrivelse over Øen Bornholm,
Kbhvn. 1756 (T eller Thura)
- Rasmus Ravn: Borringholms Krønike 1671,
Kbhvn. 1926 (Ravn)
- M. K. Zarthmann: Borringholmerens Historiebog (MKZ)
Rønne 1934 og 1935 samt i Bornholmske Samlinger:
Bornholms Frimænd, BS I, 16, s. 120ff,
Jens Kofoed, BS I, 17, s. 1ff.
- Nationalmuseet: Danske Kirker, Bornholm,
Kbhvn. 1954 (Danm. kirker)
- Specielt om 1645: J. Klindt: Byen, landet og havet,
Nexø og omegns historie, Rønne 1971
- Specielt om 1658: J. Klindt: Disse Danske, Rønne 1958,
Ebbe Gert Rasmussen: Begivenhederne på Bornholm
under Sveriges besiddelse af øen 1658, BS II, 3. og
6. bind.
- Oluf og Gunnar Palme: Slægten Palme indtil år 1815 (1917),
hvori den skånske gren omhandles udførligt, og
visse af Bidstrups angivelser korrigeres.
- Utrykte kilder i Rigsarkivet (RA)
Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkunden,
Kiel (S-H)
- W. Mantels: Lübeck und Marquard von Westensee,
Jena 1881

Frimandsslægten Kofoeds ældste Led

Ved M. K. Zahrtmann

Slægten Kofoed har i et Par Hundredeaar ejet en Stamtavle, som findes afskreven o. 1760 af Amtmand J. C. Urne (Rigsark., Thaarups Bornholmiana, 5. B.) og trykt 1786 i C. Giessings Jubellære (3. D. 1. B 412). Allerede 1804 skrev P. N. Skovgaard (Beskr. over Bh., 218), at denne Slægttavle var langt fra saa paalidelig, som den burde være; han var dog selv lidet heldig i sine Tilføjelser til den. Rigsarkivar C. F. Bricka paaviste 1884 (Hist. Tidsskr., 5. R. 4. B., 709) Trangen til en grundig Efterforskning af Stamtræets ældste Led. Den dygtige Slægtforsker Julius Bidstrup udgav 1886 og 87 sine store Stamtavler over Slægtens to Grene, som bedst kunne nævnes Kyndegaards- og Kofoedegaards-Linjerne; men da han ud fra Brevskaber kunde paavise flere vitterlige Fejl i hint ældre Stamtræs senere Led, maatte ogsaa han tvivle om, at dets Oplysninger om Slægtens ældste Led, tilhvilke intet kendtes fra samtidige Brevskaber, var paalidelige (J. B.s Fortale 1886). Endnu i sit sidste Stamtavleværk (Hauberg og Arboe, 1911, 157) fandt Bidstrup disse ældste Led dunkle. Lige overfor al denne Mistillid er der gyldigt Krav paa at fremføre, hvad samtidige Brevskaber oplyse om den Bornholmske Frimandsslægt Kofoeds ældste Led.

1 *Peder Kofoed* underskrev 16. Juli 1510, næst efter tre Præster og forud for den adelige Landsdommer, med Fuldmagt fra Bornholmerne Løftbrev om en Brandskat paa 8000 Lod Sølv til Lybekkerne, som voldeligt havde hærget Landet; gik selv tredje som Gissel til Lybek og færdedes endnu 20. Nov. her, optagen af at knytte Handelsforbindelser i Hansestaden (Hanse-recesse, 3. R. 6. B., 12, 30). Var 1522 og 1532 Borgmester i Rønne (H. 63. - T. 144).

2 *Hans Kofoed* i Vestermarker Sogn maatte inden 1543 udgive en streng Bøde af femten Mark for Lejer maalsbrøde (H. 214).

3 *Mads Kofoed* var 1548 gift med Mogens Ufs Søster Gunild (D. Magasin, 4. R. 1. B., 336); druknede 1552 paa en Vinterrejse til København (H. 175).

4 *Peder Kofoed*, Ejer af Kyndegaard i Nøkker Sogn, udstedte 4. Dec. 1570 paa Hammershus et retsligt Vidnesbyrd i Landsdommers Sted (Bornh. Saml., 4. B., 63. Dommersædet stod 1561-72 tomt); mødte 6. Sept. 1572 frem for de kgl. Kommissarier, som skulde undersøge Frimændenes Krav (H. 381); medvirkede 18. Okt. 1575 i en Skelsættelse i Nøkker (Rigsark., Bornh., Fasc. 3., 58 b).

5 *Povl Kofoed* husede 1543 de dansk-lybske Kommissionsherrer paa sin Gaard i Østermarker Sogn (H. 142. Hos T. med Urette sat til 1. Dec. 1572; dette Aars danske Kommission havde 9. Sept. forladt Bornholm). Var 1548 Sognets Sandemand (Rigsark. Tyske Kane., Miscelt. Lübec. 1549, 25. Juli); 1553 Herredsfoged, paa Rejse i Lybek (H. 194). Tør da ogsaa være den Herredsfoged Povl Hansen i Østre H., som 11. Aug. 1559 førte en Sag for Høvidsmandens Schweder Kettink frem for Herredagen i København (Dombog, Blad 13). Gift med en Datter af Jep Hansen (H. 494), saaledes hed Sandemanden i Vestremarker 1563 (4. Okt., Tyske Kanc., Lybek, Negot. wegen Bornh.). Ved sin Død inden 1584 efterlod han sig en Søn Esbern K. (H. 494).

6 *Esbern Kofoed* ejede 1569 Kofodsgaard og Skov i Vestermarker Sogn (H. 344, 345), nu kaldt Frigaard.

7 *Hans Kofoed* (Giessings Stamtavle), Ejer af Hæsllegaard (21. Vorned) og Knæbjærghus i Østerlarsker Sogn (Rigsark. Bornh. Frivornedjordebog 1687), Deltager i det bh. Frimandsmøde 1572 (H. 381), bosat i 1586 i Rønne (H. 500). Ejede 1590, 1608 Blykobbegaard i Nøkker som Sædegaard og havde inden 1599 været dette Sogns Kirkeværge (Herredags Dombog 1590, 3. Aug., B 102-4. - B. A., 1). Frimændenes Udsending 6. Maj 1608 til Valgkaaring af Prins Christian i København (H. 560) og Deltager i Adelens Hylding af denne 1610 i Lund (D. Kanc., Indkomne Breve, uden Dag). Førte 1595 Gavlsparren som Vaabenmærke (B. A., 181). Død o. 1623 (B. A., 179). Rasmus

Ravn, Rektor i Rønne 1632–54, gjorde ham til Broder af næstfølgende (8) Jens K. (Borringholms Krønike, 145). Blev gennem sine fem Sønner Mads, Jacob, Peder, Oluf og Claus *Stamfader til Kyndegaardslinjen* (B. A.), og hans Datter Karen blev ved sit Ægteskab Stammoder til den største Del af Kofoedegaardslinjen (B. B. 4).

8. *Jens Kofoed* (Giessings Stamtavle) ejede Frigaard (15. Vorned) i Vestermarker (B. A., 162), deltog 1572 i det bornholmske Frimandsmøde (H. 381) og satte 13. Sept. 1583 ind i en kongelig Kommission (H 493). Havde da til Sædegaard Kyndegaard (Paa Kyng) i Nøkker, hvilken han 1590 lod opbygge, mure og med Tegltag omhænge (Ravns Borringholm Krønike 145); gav 1594 Sognekirken en pragtfuld Lysekrone med gavlsparren til Vaabenmærke Frølen, Nordens Rundkyrker, 2. B., 92). Kongen udnævnte 25. Aug. 1588 »Os elskelig Jens Koefougit, Vor Mand og Tjener« til Landsdommer paa Bornholm (B. A., 178). Laa i Lensmandens Forfald i Slotsloven 1588, 91, 94 og 1621. Deltog 1610 i Adelens Hylding af Prins Christian i Lund (D. Kanc. Indk. Breve, u. D.) Gift med den adelige Frue Anna Spendt, som døde i Nov. 1618 uden Børn; blev gennem hende Ejer af Adelsgods i Salling sammen med sin jyske Svoger Hans Pors til Nørgaard (D. Kanc., Adelens Rostjeneste 1617, Salling N. Herred). Nedlagde 1623 Landsdommeriet og døde 9. Febr. 1625. Hans Gravsten i Rønne Kirke (Resen, Bornholm, 18) kendetegnede ham som »ærlig og velbyrdig«. Adelsmand med Gavlsparren til Vaabenmærke. Hans Arvinger blev hans Broder (7) Hans Kofoeds Børn (B. A., 180).

9. *Esbern Kofoed* I Povlsker, gift med Elline, Datter af Jørgen Pedersen paa Eskesgaard i Persker, hvis Skifte holdtes 20. Febr. 1588, og hvis store Gaardeje deltes mellem hans tre Døtre; Svigersønnen Esben K. fik heraf med Skøde af 30. Jan. 1608 Frigaard (12. Vorned) i Povlsker, Egeby (6. Vd.) i Aaker og I Mæby (1. Vd.) i Nøkker (B. A., 184).

10. *Peder Kofoed*, født 1548, død 1616, sad som Skattebonde paa Kofoedgaard (23. Selvejergd.) i Østermarker Sogn. Frederik den Anden nævnte i Brev 10. Sept. 1573 (Ausländ. Register, Blad 407) Brødrene Kofoed som da værende i Lybek; dette tør gælde ham og næstfølgende (11) Esbern K. Han ægtede o. 1575 Elsebet Henningsdatter Gagge, der døde 1585 med sine fem Børn, af hvilke den eneste Søn Peder K. døde 19. Aug. efter Moderen; fra denne Søn arvede Faderen sin Hustrues Adelsgods (14., 16., 17. og 25. Vorned) i Aaker, men kunde for sig og sine Arvinger kun tiltræde dette Adelseje med Billigelse af Kongen

3. Juli 1598 »saa frit som andre der paa Landet deres friest have« (B. B., 1). Han havde da ægtet Inger, Datter af Frimanden Peder Hansen paa Eskesgaard i Persker, fik med hende sex Sønner (en Borgmester i Slagelse, en Borgm. i Ystad, en Raadmand i Malmø, en Købmand i Stralsund) og blev *Stamfader til Kofoedegaardslinjen* (B. B. 1). Husede i Juli 1602 Christian den Fjerdes Svoger Hertug Johan Adolph med fem Herremænd og Følge, saa mange som kunde sidde omkring fire bordskiver, og fik sine Udlæg herfra godtgjorte med 22 Daler (H 553). Købte 3. Nov. 1606 Baggegaarden i Nøkker, traadte herved fra Skattebonde ind i Frimændenes Tal og nævnte sig Frimand til Baggegaard (B. A. 181). Satte 1609 som Vidne Segl under den senere henrettede Slotsskriver Jens Bendtsens Løftebreve (H. 562). Deltog 1610 i Adelens Hylding af Prins Christian i Lund (D. Kanc., Indk. Breve u. E.).

11. *Esbern Kofoed* faldt selvjerde i Høsten 1563 under Øland i svensk Fangenskab, af hvilket Høvidsmanden Schweder Kettingk 1564 søgte ham udløst (D. Magsin, 1. R. 3. R., 274). Var 1584, 92 Kongens Tolder paa Bornholm med to Tønder Smør for sin Tjeneste, 1584, 88 Raadmand, 1590, 1623 Borgmester i Rønne, sidste Aar ældst Borgmester (T. 134), 1589 en af Byens tre Sendemænd til Prins Christians Hylding i Lund (H. 496). Gav 1591 en malet Tavle til Rønne Kirkes Alter (Resen, Bornh., 18). Førte Kokloven som Vaabenmærke (B. B., 1). Gift med Lisabet Clausdatter Kames, som døde 23. Juli 1617 (Resen, Bh., 18). Han nævntes i Indlæg for Herredagen 29. Okt. 1636 (Dombog, Blad 312-15) som længst død, vist kun efterladende sig Døtre, og som en Frænde af (7) Hans Kofoeds Søn Mads.

I Jordebog til Hammershus Slot 1599 nævnes end videre fem Kongens Skattebønder: Rasmus Kofoed paa 16. Selvejergaard i Persker (ogsaa nævnt 1576), Jørgen, Niels og Oluf Kofoed paa 31., 35. og 39 Sg. i Vestermarker og Lasse Kofoed paa 35. Sg. i Klemensker. Disse kunne være Sønner af nogle af de foregaaende, men ogsaa efter gængs Navnefæste Dattersønner eller Frillesønner af dem eller muligvis helt uden Tilknytning til Frimandslægten Kofoed. Herom lader nu intet sig sikkert oplyse; men i Bornholms Frimandsstand ses disse fem Kronens Skattebønder ikke at have været optagne.

Fra ældre Tid husede Bornholm en Række frie Slægter, hvis Medlemmer nød stor, dog ikke fuld Skattefritag af deres Gaardeje og fik af Domstolene hævdet deres Eneret paa at arve, købe og eje sligt frit Jordegods. Dette udgjordes af, hvad Nutiden nævner

Proprietær- og Vornegaarde, modsat Skattegaarde, nu Selvejrgaarde. Frimænd blev de først ved at tiltræde hine Frigaarde som Ejere; deres Friheder fulgte altsaa egentligt ikke Slægten men Gaardejet (Bornh. Saml., 16. B., 122). I Mangel af sligt knyttede de frie Slægters Sønner sig ved Ægteskaber hyppigt ind i Købstædernes frie Borgerstand og blev Skippere, Raadmænd, Borgmestre i Byerne. I Modsætning til dem maatte alle andre Bornholmere, selv de lutherske Præster, finde sig i at nævnes ufri Mænd. Det er givet, at de foran optalte elleve Mænd, i Kraft af det frie Jordegods, som faldt i deres Eje, og i Kraft af alle deres Livsforhold, ere Frimandsslægten Kofoeds ældste af samtidige Brevskaber kendte Led fra Aar 1510 til 1600.

Prøves nu den hos Giessing trykte Stamtavle paa de her fremdragne Brevskabers Vidnesbyrd, fældes den. Af de givne ni Nænd af Kofoedslægten, som vitterligt have traadt Bornholms Jord forud for eller samtidigt med Landsdommer Jens Kofoed (8) og hans Broder Hans K. (7), kender den ikke een, i deres Sted sætter den fem andre, om hvem Tidens Brevskaber intet mæle. Og da Brevskaberne tale Sandhed, tør Stamtavlen tale et helt andet Sprøg.

Stamtavlens Affattelsestid tør blive 1720-30, da Nedskriveren endnu kunde høre om Jens Kofoed og hans Virksomhed som en Menneskealders Landsdommer (1588-1623), men da alle de, der gik forud for ham, var sunkne i Glemsel. Som alle troskyldige Stamtavleskrivere følte han Trang til at føre ogsaa sin Tavle længst muligt tilbage i Fortiden, og paa vage Udsagn fra Mund til Mund har han saa opbygget Slægtens ældre Led tilbage til 1450. Et væsenligt Formaal havde han i at udlede Slægtstammen fra en vis Jens Kofoed, som skulde være bleven adlet af Ærkebiskop Birger Gunnersen; men ved at gjøre ham til en fri Hasleborgers Søn, i det hans Fader skulde være den rige Købmand Mads Jensen, tillige Ejer af Lille Haslegaard (ganske ukendt Navn, muligt sigtende paa Hæslegaard i Østerlarsker), bragte Stamtavlens Affatter sig i haabløs Strid med selve det saakaldte Adelsbrev fra 14. Juni 1514, hvilket Ærkebispens nævnte ham en ufri Almuesmand og hævdede ham til fri Adelsmand med Adelsvaaben, et blaat Spænde i et rødt Felt og to Horn oven i Hjelmene, arveligt for hans Efterslægt (T. 44). Hasle frie Borgere var ikke ufrie Almuesmænd.

Det stærkt omtvistede Ærkebispebrev er tidligst kendt fra 1691 (Hist. Tidsskr., 5. R. 4. B., 707), da Albert Hartvig til Vælensgaard sammen med andre Proprietærer 26. Okt. indgav det i det kgl. Rentekammer, ikke som et Adelsbrev, men som et Frimands-

brev til Støtte i Forsvaret for deres fra Frimandstiden overtagne Godsherligheder. P. N. Skovgaard udtalte 1804 (Beskr. s. 215), at det kun gjorde Manden til ærkebispelig Væbner. Danmarks kyndigste Adelshistorikere have stemplet det som en den Tids Opspind. Allerede 1752 skrev J. Langebek om det: »Stilen lader noget fordægtig«. A. Thiset udtalte (Hist. Tidsskr., 5. R. 1. B., 672): »Adelsbrevet er utvivlsomt et Falsum fra en meget senere Tid.« C. F. Bricka tog det 1884 (Hist. T., 5. R. 4. B., 699-712) op til grundig Undersøgelse, som klarlagde, at hele dets Ordvalg Udtryksformer, Sprogtonen bringer det Aar 1700 nærmere end Aar 1500, og han sluttede: »Hvis ikke dette Dokument er falskt, gives der vist ikke falske Aktstykker.«

Herefter lades endnu kun den Mulighed aaben, at et oprindeligt Bispebrev fra 1514 er blevet oppyntet og forfusket o. 1690 af en klodset Brevdigter, som har fundet det ikke stadseligt nok. Dog ogsaa dette udelukker selve Brevets Indhold; Thi Frimandsslægten Kofoed var vitterligt allerede 1510 baaren ind i Historien af Borgmester Peder Kofoed i Rønne, og saa evnede end ikke den myndigste Ærkebiskop at skabe den af ny ud fra et en ufri Almuesmand skænket Frimandsbrev. Med fuld Føje har H. Weitmeyer 1921 (Traps Danmark, S. 555) kaldt hin Jens en opdigtet Person, og i hvert Fald staar han som ufri Mand uden for den allerede tidligere kendte Frimandsslægt.

Selv om man, altsaa imod bedre Viden, satte, at Birger Gunnersen hin Juni dag 1514 havde ført et sligt Brev i Pennen paa Lundegaard, vilde Paaraabelsen af det give sikkert Vidnesbyrd om, at Slægten var og blev uadelig; thi ikke mægtede Ærkebispens Pen at hæve nogen ham elskelig, ufri Almuesmand ind i Danmarks Riges Adel. Den Magt laa, uden for selve Slagmarken, ene i Kongens Haand, og selv Christian den Anden skulde i Følge sin ikke aargamle Haandfæstning have Riges Raads Samtykke hertil. Slægten Kofoed var bornholmsk Frimandsslægt inden 1514 og fortfor i at være dette efter 1514. Heri ændres intet derved at alle Bornholms Frimænd var lystne paa at tilegne sig fuld Adelsfrihed; Landsherren, hverken Ærkebispens eller Kongen, tilstod den den ikke fuld og hel. Særligt blussede deres Adelsnykker op imod Bornholms midlertidige lybske Herrer 1525-76; herom haves talrige Brevskaber, men intet Steds nævnes hint Bispebrev fremlagt som Bevis for deres Krav. Det dukker først frem 26. Okt. 1691 (Hist. Tidsskr., 5. R. 4. B., 699, 707).

Kun een Mand af Slægten, Landsdommer Jens Kofoed (død barnløs 1625), optraadte ikke blot selv, men mødtes af alle andre som ærlig og velbyrdig

Adelsmand og tog uomstridt Adelsret som Ejer af jysk Adelsgoods (se 8). Dette Særsyn tør maaske forklares ud fra, at den danske Lavadels Rammer udi i fjerne Landsdele ikke laa saa fasttømrede, at de ikke af og til kunde overstiges ude fra, særligt af en Landsdommer. I andre danske Landsdele skulde nemlig Landsdommeren tages ud af Adelstanden: Hans Brodersøn Mads Hansen Kofoed, Landsdommer 1628-45, findes enkelte Gange tiltalt som Adelsmanden saaledes af Herredagen paa Københavns Slot 9. Maj 1640 (Dombogen); »Vor Mand, Tjener og Landsdommer.« Saaledes lød den tilvante Tiltale til en dansk Landsdommer, og ud over disse høflige Ord kendes intet til, at han nød og brugte Adelsfrihed. At slægten i sin Helhed var en Frimandslægt og stod uden Adelskab fremgaar til Fulde af, at sex af dens Medlemmer 1661 underskrev Frimændenes særlige Troskabsed til Arvekongen, medens ingen Kofoed deltog i Adelsmændenes samtidige Eds aflæggelse (Hist. Tidsskr., 5. R. 4. B., 708, 710).

Man har mistænkt Landskaptajn Jens Pedersen Kofoed, en af Bornholmernes manddjerve Førere til at vriste deres Land ud af Svenskekongens Haand 1658, for at have ladet affatte det falske Adelsbrev. Han førte Gavlsparren til Vaabenmærke lige som hans Farfader Hans Kofoed (7) 1595 og hans Fader Borgmester Peder Kofoed i Rønne 1645 (Indlæg til Herredagsdommen 5. Maj). Han tør siges fri for alle Adelsnykker; paa det Maleri af sig, sine to Hustruer og 24 Børn, som han o. 1690 lod ophænge i Østermar Kirke, nævnte han sig kun »velædle og mandhafte«, men gav sin Hustru Elisabet Akeleye de hendes adelige Fødsel sømmelige Ord »ærlige og velbyrdige«. Inden sin Død 23. Maj 1691 paa Maglegaard naaede han ikke helt ind i Frimændes Tal; thi hans Moder var først 1685 fradød Frimandsgodset, og 21 Aar tidligere havde en Landstingsret skrinlagt Frimandsstanden ved at opheve dens Eneret til Landets frie Gaarde, hvis Eje nu gik over på Proprietærens Hænder.

Hint falske Adelsbrev fremkom 1691, fem Maaneder efter Jens Kofoeds Død. Dets Udtalelser om en Jens Kofoed i Hasle, »som haver ladet sig finde udi denne Tog og Fejde som en brav og Tapper Helt til at paa vore og Rigens Fjender og frosvaret vort Land«, synes møntede paa Landskaptitajnen, næsten ordret hentede ud fra Vidnesbyrd, der haves om denne, som indtil 1658 havde været bosat Borger i Hasle; i Følge hele sit Sprog er det affattet o. 1691. Dets nødvendige Udfyldning, Stamtavlen, er kommet til o. 1720-30. Endeligt mødes 1735 Maglegaardsrelationen om Jens Kofoeds Daad i Bornholms Udfrielse 1658. Alle disse

sent opdukkende Brevskaber leder tanken hen paa Maglegaard, hvor Elisabet Akeleye hensad til sin Død 1739 efter 1692 at have ægtet en Kofoedegaardssøn Major Claus Kofoed, hvem Stamtavlen med et yderst halsbrækkende Spring falskeligt satte som Ætling af de saakaldte Adelskofoeder, Kyndegaardslinjen (Skovgaard, Beskr. over Bh., 220). Uvilkaarligt dæmret den Gisning frem, at den adelsbaarne Frue Elisabet Akeleye har ment at hædre sine to Ægtefæller ved at fremvirke disse trende Skiftstykker, saaledes som allerede P. N. Skovgaard (Bh. Saga, S. IV) har udtalt om Relationens Tilblivelse.

Slægtnavnet er af fremmede tidligt (1588) opfattet som Kofoged (8). Herved kunde være tænkt paa en Foged, valgt til at fordel Aarsydelsen af 11 Sogneøxen og 56 Sommerød ligeligt mellem Bornholms 680 Skattebønder. Slægten selv skrev aldrig Navnet saaledes, og den fremmede Opfattelse kan ikke forliges med dets bornholmske Udtale Koffed (rimende paa Hoffed i daglig dansk Tale); denne er gammel, 1569 findes skrevet Koffod (H. 345), og med deres Sans for mundret Tale have Bornholmerne saa i Tidernes Løb lempet sig bort fra det dobbelte rundmundede o.

Navnets nærmeste Udtydning er givet i Slægtens gamle Vaabenmærke Kokloven, fra hvilket det tør være hentet; Kofod (jf. Kong Harald Harefod) blev sagt i hin Tid, da man ogsaa paa Bornholm talte om, at en fælles Græsmark laa under fem Mands Fæfod. Det tidligste kendte Fremstilling af Kokloven er fra 1593 (10). Paa dens Ælde tyder det, at to Mænd af Kyndegaardslinjen, Hans Olufsen Kofoed og Jens Clausen K. have optaget denne under de Linjes Gavlsparre i deres Segl under et Fuldmagtsbrev 16. Marts 1648 til Kongevalget (Rigsark., Hyldings breve), skønt de ingen Afstamning havde fra Kofoedegaardslinjen med Kokloven. De have i Kokloven set Slægtens gamle Vaabenmærke og derfor sat den ind i det yngre fra Farfaderen (7) nedarvede Sparremærke.

Medens Kofoedegaardslinjen (10) trofast førte Slægtens gamle Vaaben med Kokloven frem til vor Tid og lod Slægtgaarden gaa i ubrudt Arv fra Fader til Søn igjennem Aarrækken 1543-1918, tilegnede Kyndegaardslinjen (7) sig en gang, maaske sent, i det sextende Aarhundred Gavlsparren til Vaabenmærke, nu tidligst kendt 1594 (8), og Kyndegaard gik allerede 1654 ud af Slægtens Eje. Denne Gavlsparre indspænder en uløselig gaade. Den var et paa Bornholm længst kendt Vaabenmærke, ført af Adelslægten Uf 1377-1601. Ogsaa dette gør det utænkeligt, at Ærkebiskop Birger, som af egen dyrekøbt Erfaring vidste, hvad et adeligt Vaabenskjold var værdt, skulde 1514 have dri-

stet sig til at skænke en ufri Almuesmand netop dette Skjoldmærke. Hvad der kan have ført Kyndegaards-Kofoederne til at trække i Uffernes vaabensyede Adelsvams, er ufatteligt. I Sværdlinjen kan en Koffed ikke tænkes at være Søn af en Offe Eller Uf; og lige saa utænkeligt er det, at den sønneløse Peder Hansen Uf, ved 1588 at aftræde Landsdommersædet til Jens Kofoed (8), til lige skulde have overdraget hans og hans Brødre Ufslægtens Gavlsparre. Ene det kan siges, at i Vaabenvalg viste Kyndegaards-Kofoederne sig lidet agtsomme, da de optog Ufslægtens Mærke ganske uændret som deres.

Dette uheldige Vaabenvalg har ført Forskerne paa Vildspor. Hvor som helst Sparrevaabnet nu sad paa Bornholm, siges strax: Kofoed. Saaledes er det gaaet med Ny Kirkes smukke Sølvkalk, skænket o. 1425 af Frue Cecilie Uf, og med Klemmeds Kirkes største Klokke, skænket 1601 af Peder Hansen Ufs Datter og Svigerson. Også uden for Bornholm ere de kyndigste Forskere snubled over denne Gavlsparre. I Danske Kancelli gik fra 1592 en ung Adelsmand Hans Olufsen fra Gyllensgaard i Østermarker; han døde barnløs 1601 som Lensmand paa Vardøhus. Intet Brevskab har omtalt hans Slægtnavn; men ene ud fra hans Gavlsparremærke har den trykte Udgave af Kancelliets Brevbøger (i Registret) tillagt ham Navnet Kofoed. Han var Brodersøn af foran nævnte Landsdommer Peder Hansen Uf (Herredags Dombog 1606, Blad 105), og Kofoedslægten har intet Krav paa denne Adelsmand.

I at sammenstille de Vidnesbyrd, som de ægte Brevskaber give om Slægtens ældste Led, har denne Undersøgelse naaet sit fastlagte Maal. Brevene ere ikke affattede i det Øjemed at stille en Stamtavle paa Benene, og denne Opgave, som fører fra deres faste grund ud i Gisningernes Vovespil, har liden Tillokkelse. Forgængernes Vildspor skræmme tilbage fra den; dog heri havs den Trøst, at næppe een Stamtavle over gamle danske Slægter ejer for disses ældste Led paalideligere Grundlag end blotte Gsninger. I det Øjeblik man ser Kofoedslægten hidtil staaende Stamtræ vakle og fældes af Brevskabere som usandsynligt og usandfærdigt, kan man føle Trang til i dets Sted at opbygge af disses Antydninger en Stramtræ, som har Sandsynlighedens indre Hold i sig.

Vanskelighederne ere til at overvinde. Den største er, at Slægtens Sønner ikke fulgte Aarhundredets gængse Skik, at bære et paa Faderen pegende Kendingnavn (Hansen, Pedersen); først ved 1650 optog de denne Navneskik (Jens Pedersen Kofoed 1628-91). Denne Mangel antyder dog en stor Lettelse i Opgaven;

der gik inden 1600 saa faa Kofoeder paa Bornholm, at man blot ved at høre nævnt Esben Kofoed strax vidste, hvis Søn han var. Af de 800 Gaardejere, som 1599 skreves til Skat i Hammershus Jordebog, har i alt kun 6 Navnet Kofoed; og mens man nu til Dags i at udpege en Peder Kofoeds Fader har hundrede for een at søge imellem, havde man i hin Tid oftest kun een at pege paa.

En Tid var Slægten stærkt knyttet til Vestermarker Sogn. I dette Sogns Kirke fæstede (5) Povl Hansen Kofoed sig Sandemandens Datter til Brud, og her ejede (6) Esbern K. 1569 den tidligst nævnte Kofodsgaard. Inden dette Navnefæste tør Gaarden mindst een Gang været gaaet i Arv i Slægten; man tør da sætte Povl og Esbern som Sønner af (2) Hans Kofoed i dette Sogn. Gaarden er ikke den nuværende Kofodegaard (57. Selvejergd.), som først 1708 købtes ind i Slægten for henved hundred Aar; men den tør være 15. Vorned (nu Frigaarden), der vides arvet fra (8) Landsdommer Jens K. ned i Slægten indtil 1759 (B. A., 91, 162), og i saa Fald ligger det nær at se Jens K. som Brodersøn og Arving af Esbern K., der ikke vides at have efterladt sig nogen Søn. Ogsaa de tre Skattebønder Kofoed, som 1599 sad i dette Sogn, maa skønnes at have, en nu upaaviselig oprindelig Tilknytning til Slægten, maaske som Børnebørn af (2) Hans K.

Frem i Tiden brugte Slægten Navnene Peder og Hans i det efter fastlagt Skik regelrette Navneskifte fra Fader til Søn. Brevskaberne tillade at føre dette Skifte tilbage til (1) Peder Kofoed og fra ham som første Slægted følge det frem gennem (2) Hans, (4) Peder og (7) Hans Kofoed, indtil det i niende Slægtled ender med Peder Kofoed (den Femte), der døde 1760 barnløs som Professor i Odense (B. A., 4).

Gennem slige Overvejelser og de Oplysninger, som Brevskaberne i øvrigt give om Vaabenmærket og Eje af Frimandsgaarde, skimtes Slægtens Stamtræ skyde sig frem i sine ældste Forgøngere, idet de føre til at sætte 1. som Fader til 2. og 3; af disse tør 2. være Fader til 4., 5. og 6; saa har 4. Sønnerne 7., 8. og 9., medens 5. har Sønnerne 10 og 11. For Efterslægten efter 7. og efter 10. har Julius Bidstrup gjort dygtig Rede i sine omfattende Stamtavleværker (B. A. og B. B.).

Frimandslægten Kofoed er da i sin Oprindelse en Rønneslægt. I Hasle Borgerskab ses den først at være traadt ind 3. Nov. 1653, da Borgmestersønnen fra Rønne, Jens Pedersen Kofoed ægtede en Datter af Borgmester Sander Pedersen Lesler i Hasle og bosatte sig som Skipper i denne By (B. A., 71). Som den første, der har baaret Navnet Kofoed paa Bornholm, ses Borgmester (1) Peder Kofoed i Rønne; thi ganske na-

turtro voxer Stamtræet frem fra ham med to Mænd i andet, tre i tredje og fem i fjerde Slægtled. Han var troligvis født paa Bornholm i en af Landets frie Slægter, og da hans Efterslægt bar Forkærlighed for Navnene Esbern og Peder, var han muligt Søn eller Sønnesøn af Frimanden Esbern Pedersen, som 6. Juni 1443 paa Hammershus tilsvor Landsherren Troskab (Weibull, Lunds ärkestifts urkundsbok, 3. B.). Efter Aar 1500 gjordes det til Sædvane at tage faste Slægtnavne, og rimeligvis efter sit Vaabenmærke, har da Peder Kofoed først brugt Navnet Kofoed. Skipperbyen Rønne valgte altid sine Borgmestre ud af Skipperstanden (nu vil man sige Handelstanden), og han har altsaa været Skipper her. Skipperboden synes at være gaaet i Arv til hans Søn, Skipper (3) Mads Kofoed, og fra hans Enke til hans Broders Sønnesøn (7) Hans Kofoed, i hvis Efterslægt den arvedes ned til 1690 (B. A., 4). Slægtsgaarden er den store Skippergaard i Rønne Storigades Østrække, hvor fra 1921 til 31 en Ætling i

Slægtens tolvte Mandsled havde sin Embedsbolig som Bornholms Amtmand.

Fra Rønne Borgmester Peder Kofoeds Sønnesønner, de to Brødre (4) Peder Kofoed paa Kyndegaard og (5) Povl Hansen Kofoed paa Kofoedegaard, have de to Slægtgrene, Kyndegaardslinjen med Gavlsparren og Kofoedegaardslinjen med Kokloven, deres Udspring. Giessings Sondring, hist Adels-, her Bondekofoeder, finder intet Medhold i hin Tids Brevskaber. Ud fra deres fælles Oprindelse have begge Linjer fostret en lang Række djerne og dygtige Bornholmere, som have virket Gavn og Ære for fødelandet; den ene har intet fortrin frem for den anden. Først 25. Maj 1903 skilte tre Brødre Kofoed sig ud fra den ældgamle Frimands-slægt i det de tog Kongebrev paa, at de og deres Mandsafkom for Fremtiden skulle regnes for at tilhøre den danske Adel, der længst, 5. Juni 1849, havde op hørt at være en Stand i Staten og nu kun lever i skriftlige Optegnelser.

Henvisninger

Jfr. også tillæg III, hvori M. K. Zarthmann har anført sine kilder. Dobbelt-henvisninger er normalt ikke foretaget.

Kapitel I

- Side 11 O. E. Sonne: Lauegårdsfamilien, Rønne 1878. 2. udg. ved P. A. Larsen, Rønne 1904. 3. udg. Kbhvn. 1924. 4. udg. Rønne 1940. 5. udg. Kbhvn. 1957. 6. udg. Kbhvn. 1971.
- Side 13 A. Ladiges: Wedeler Familien und ihre Höfe ... Wedel 1962.
- Side 15 Andreas de Chesnius. Historiae Normannorum. 1619.
- Side 17 Dansk Adels Årbog 1946 II s. 49. Do. 1978. 1572: Hübertz s. 380ff.
- Side 19 Leksikon over de adelige familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne 1782-1813. Nyt Dansk Adelsleksikon, Kbhvn. 1904.
- Side 20 Danske adelsvåben, Politikens forlag, 1973. H. A. Kofoeds exlibris: BS II bd. 2, s. 104. Adelskjold: B.A. titelblad. Hans Kofoeds segl: RA Hyldninger 1608. Kohl: Deutsches Adels Lexikon. Leipzig 1870. Poul Kofoeds våben: B.B. titelblad.

Kapitel II

- Side 23 Hüb., s. 23. BS I 16, s. 125. 1514: Thura, s. 44.
- Side 24 Bricka: Hist. tidsskrift V rk. 1 bd., s. 672ff. Do. V rk. 4 bd., s. 699
- Side 26 Allinge og Olskers kirkebøger foreligger således først fra 1718, Vestermarie 1728, Rønne 1736, medens Klemensker og Rø på grund af kirkebrande først foreligger fra hhv. 1800 og 1801. »Pedersen Kofoed«: MKZ I, s. 205. G. Giessing: Jubel lærere 3 D. 1 B, s. 412. Kbhvn. 1786. The Koefoed Family. Oslo 1972. (Norsk og amerikansk gren, efterkommere af Jens Kofoeds bror Hans Pedersen Kofoed).
- Side 28 Zarthmann ctr. Grove: Hist. tidsskr. VI rk. 5 bd., s. 233. Do. VII rk. 1 bd., s. 130. Do. VII rk. 1 bd., s. 462.

Kapitel III

- Side 29 Albert K.: SH bd. II nr. 688 og 689. *Albernus C.* er en trykfejl. Den originale kilde siger Albertus C. Henrik K. m.fl.: SH bd. III nr. 44, 247 og 463.
- Side 30 v. Wedel: Zur Geschichte des älteren holsteinischen Adels. Preetz 1914.
- Side 31 Fornavne: Louis Bobe. Slægten Ahlefeldts Historie I. Kbhvn. 1912. Johannes K.: SH bd. IV nr. 407.

- Side 32 Markvard K.: SH bd. IV nr. 1381. Bd. VI nr. 171 og 1057.
- Side 33 Vicko K.: SH bd. IV nr. 1562.
Johannes K.: SH bd. VI nr. 960.
- Side 34 Oldenkop. Topographie des Herzogthums Holsteins. Kiel 1908.
- Side 37 1348: Codex diplomaticus lubecensis. I ad. 2 del, s. 841. Lübeck 1858.
- Side 38 1342: Samme.
W. Mantels. Lübeck und Marquard von Westensee, i: Beiträge zur Lübesch-Hansichten Geschichte IV. Jena 1881.
- Side 39 I Lybæk 1648: SH bd. VI.
- Side 43 Johannes og Conrad K.: Mecklenburgische Urkundenbuch bd. 15. Schwerin 1890, nr. 8958 (note).

Kapitel IV

- Side 45 Philip Dollinger. Die Hanse. Stuttgart 1976.
- Side 46 Gustav Lindtke. Die Schiffergesellschaft zu Lübeck. Lübeck 1977.
- Side 49 Michael K. »Niederstadtbuch« i Lybæks Stadtarkiv. Utrykt. Maria Magdalene (kvarter) s. 413.
Henrik K.: do. Maria, s. 19. Maria Magdalene, s. 542.
- Side 50 Do. Jacob, s. 238.
Sælgeren er anført som Hans Kofod (ikke Henrik K.) Der kan foreligge en fejlskrivning, eller det kan være et familiemedlem, der har handlet på ejerens vegne.
- Side 51 Hans K. do: Maria Magdalene, s. 670.
Hanserecesse III l. s. 502.
- Side 52 Liber testimoniales civitatis 1430-1490. Stadtarchiv Wismar (utrykt).
- Side 53 Hamburg Stadtarchiv. Kämmerezeichnungen 1401-1562 (utrykt).
Jesper K.: Afskrift af »Urfehde« (= tingvidne) i Lübecks stadsarkiv. Originalen, med vedhængende segl, er forgæves eftersøgt i »Zentrales Staatsarchiv« i Potsdam; den menes at være gået tabt under krigen.

Kapitel V

- Side 55 Hanserecesse III.5 31.8.1509.
Do III.6 Note s. 97. 5.7.1510. 16.7.1510.
- Side 57 Do. III.6 15.8.1511.
Do. III.6 20.11.1510.
Originalerne til disse dokumenter er forgæves eftersøgt i »Zentrales Staatsarchiv«.
1522: Hüb., s. 63.
- Side 59 1526: Urfehde, Lüb. stadsarkiv 5.7.1526.
1532: Thura, s. 143.
Rosenberg: Der Goldschmiede Merkzeichen. Frankfurt a.M. 1911. Den pågældende borger i Wismar var Arnold Slogs, rådmænd 1515-1528.
Hans bomærke har ingen lighed med Kofod'ernes.

- Side 60 1547: Danske Magasin IV rk. 1 bd., s. 336.
Mogens Uf: Hüb., s. 88 og 485.
1552: Hüb., s. 175.
- Side 62 Hans K. Hüb., s. 214.
- Side 63 Lybæk trak sværdet: Handelsmann, s. 234.
- Side 64 Jacob Bagge: Danske Magasin I. rk. III bd, s. 280.
Herluf Trolle: do., s. 277.
- Side 65 1643: Hüb., s. 142.
1550: BS I 7, s. 59.
1553: Hüb., s. 194.
1569: do., s. 33.
- Side 65 Som det fremgår af tillæg III, har Zarthmann fundet en herredsfoged Poul Hansen i Østre Herred 1559, og antager, at det er samme person som Povl Kofod, der i så fald skiftevis skulle have været omtalt under slægtsnavnet alene, og skiftevis under fadernavnet alene. I så fald skulle han altså være søn af en Hans Kofod - Zarthmann antager af den Hans Kofod, der i ca. 1540 betalte Margrete Ivers bøde. Men der er ingen faste holdepunkter herfor.

Kapitel VI

- Side 67 1572: Hübertz, s. 381. Zarthmanns påstand i BS 16, s. 147, at det drejede sig om »Peder Kofod, Kyndegård, med sønnerne Jens, Frigård og Hans, Blykobbegård« - ligesom hans angivelse i MKZ I, s. 169 af »Peder Hansen til Kyndegård« savner grundlag i vor kilde (Langebæks Diplomatarium, Håndskriftsamlingen I, RA).
1573: Tyske Kanc. Udenrigs afd. Alm. del 1 indtil 1676, bd. 36, s. 407. RA. Zarthmann antog fejlagtigt, at det drejede sig om Peder og Esbern Kofod, Kofodgård, jfr. tillægget.
- Side 68 Mads K.: Lübecks Stadtarchiv. Afskrifter i Niederstadtbuch 144 b, samt i Hennings »Lübeckesche Geschlechter«.
Boel Bagge: B.A., s. 181.
- Side 70 BS 1. 4, s. 63ff.
- Side 72 Zarthmanns antagelse, at Jens Kofoed havde Frigård i Vestermarie som sædegård, bygger alene på, at han ved sin død ejede denne gård, sammen med andre vornedegårde til Kyndegård, og at Z. antog ham for at være søn af Hans Kofoed i »Vestermarie«.
1578: Malmø Tingbog (Kbhvn. 1968), s. 67
1583: Hüb., s. 493. Malmø Tingbog, s. 190
1588: B.A., s. 178.
- Side 73 Kyndegård: Ravn, s. 145. B.A., s. 180.
- Side 75 Ravn, s. 145: B.A., s. 180.
- Side 77 B.B., s. 1. B.A., s. 179.

Kapitel VII

- Side 78, 79 Jørgen Pedersen: B.A., s. 182.
- Side 80 1628: B.A., s. 178.

- Side 81 1637: Herredags dombøger 1656. RA.
1638: Skånske registre 19.5.1636. RA.
1636: Skånske tegnelser 1.10.1636. RA.
1635: Herredags dombøger 29.10.1636. RA.
- Side 83 1639: Do. 1639. RA.
Fynergård: Do. 11.6.1653. RA.
Hasle: Do. 9.5.1640. RA.
- Side 84 1648: Bornholms Fasc. VI. 27.6.1648.
1670: Ravn, s. 145. RA.
Gårde: Jordebog over frivorneder 1687. Rentekam.
ark. Bornh. RA.
Efterkommere efter Hans Pedersen Kofoeds søn
Hans Hansen Koefoed er registreret af advokat Ei-
gil C. A. H. Koefoed, Holte. (Se også noten til s.
26).Lauegårdsfamilien (jfr. s. 11) fører sine aner til-
bage til en datter af Hans Pedersen Koefoed.
- Side 86 Gårde: Do.

Kapitel VIII

- Side 87 Peder K.: Jfr. Palme. Peder K. døde i Malmø 1637,
og behandlingen af hans bo, hvori også borgmester
Jørgen K., Slagelse, deltog, gav anledning til flere
retssager.
- Side 88 ff. Landgangen og de følgende begivenheder er
udførligt behandlet og diskuteret i BS I 4, s. 101ff,
20, s. 32ff, 21, s. 99ff og 22, s. 33ff. Jfr. også
Klindt: Nexøs historie. I nærværende fremstilling
er benyttet de originale domsakter fra Kongens
Retterting nr. 159: Dok. og akter vedr. diverse rets-
sager (4.5.1646). RA.
- Side 94 Fenrik Christen Laursen, der var gift med Boel,
datter af Peder Kofoed, Østermarie, flygtede fra
øen. (Hun var første gang gift Hartvig), jfr. indk.
breve til Danske Kancelli 9.5.1646.
- Side 96 Karen Mads K.: B.A., s. 184. Herredags dombøger
1651 og indk. breve til Danske Kancelli 11.7.1651.
RA.
- Side 97 Lisbeth Peder K.: Herredags dombog 11.6.1653.
Skånske registre 6.5.1649. RA.
Epitafium: Thura, s. 133.

Kapitel IX

- Side 99 Genealogisk-Heraldisk Selskabs arkiv. Specialia
Koefoed.
- Side 100 Herredags dombøger 11.6. og 13.6.1653. RA.
- Side 102 1655: B.A., s. 181.
- Side 103 Disse Danske. BS II.2.
Jens K.s beretning: BS II 6, s. 142ff.
Jens Friboe blev ved sin ankomst til Malmø om-
kring den 17.1.1659 forhørt af sekretær G. H. Tau-
benfeldt, der skrev et referat af forhøret, bl.a. trykt
i BS II 6, s. 123. Desuden foreligger en samtidig af-
skrift af Jens Friboes egen beretning (smst.)
Hvor den første - som er mest udførlig på områder,
hvor Jens Friboe *ikke* personlig har været med -
er anvendt, noteres »referate«. Jens Friboes egen

beretning er fundet i Stockholm af Ebbe Gert Rasmussen i 1964, og har derfor ikke været anvendt i tidligere fremstillinger.

- Side 109 Jens K.'s benævnelse af Peder Olsen som landsdommer, hvilket han først blev den 29.12. samme år, og Niels Gumløse som landkaptajn, hvilket han først blev sammen med Jens K. den 14.1.1659, er forståelige anakronismer.
- Side 113 Ravn, s. 101. BS II 4, s. 166.
Hammershus lensregnskaber 1660-61. RA.
- Side 114 Do., 1658-60. RA.
- Side 115 BS II 7, s. 36.
Hammershus lensregnskaber 1658-60. RA.
- Side 116 BS II 4, s. 159. BS II 6, s. 151. B.A., s. 182.
- Side 120 Jens Friboe: Palme, s. 129.
- Side 121 Ravn, s. 102. BS II 6, s. 124.
Hammershus lensregnskaber 1660-61. RA.
- Side 122 Do. 28.12.1659-1.5.1660.
Ystad: Palme, s. 130.
- Side 128 Skiftet: BS I 2, s. 48.
- Side 139 BS I 2, s. 1. Den her gengivne afskrift er trykt i »Borrieholmarijn« nr. 10, Gudhjem 1931.
- Side 151 Hilsen fra Bornholm til M. K. Zarthmann, Rønne 1931.

Møntfod 1658:

1 slettedaler à 4 mark à 16 skilling.

1 (rigs)daler à 6 mark. 1 slettedaler var altså $\frac{2}{3}$ daler. 1 krone var oprindelig betegnelse på 1 slettedaler. (Ved møntreformen 1873 sattes kronen dog til $\frac{1}{2}$ rigsdaler).

Stedregister

Almegård, Knudsker 97

Bakkegård, Nyker 79

Bakkegård, Poulsker 86

Bjerggård, Vestermarie 81

Bjerggård, Pedersker 83

Bjørnegård, Nyker 85

Blykobbegård, Nyker 60, 75 m.m.

Bækkegård, Aaker 86

Egebygård, Aaker 86

I Egeby, Aaker 83

Emeringen, Holsten 33

Eskildsgård, Pedersker 78f

Duebjerggård, Klemensker 81

Frigård, Nyker 79

Frigård, Vestermarie 72

Fyregård, Knudsker 83

Grødbygård, Aaker 83

Hale, Holsten 33

Haselau, Holsten 33

Hasseldorf, Holsten 33

Hamburg 29, 34, 53

Heslegård, Olsker 86

Heslegård, Østerlars 85

Hjulmagergård, Aaker 86

Holm, Holsten 35

Højegård, Rutsker 110

Julegård, Aaker 85

Klintebygård, Ibsker 81, 83

Klintegård, Vestermarie 86

Knarregård, Ibsker 60

Kofodgård, Vestermarie 64, 161

Kofodgård, Østermarie 65 m.m.

Kyndegård, Nyker 62, 66, 93 m.m.

Ladegård, Klemensker 84

Lersbygård, Østermarie 81

Ll. Dalbygård, Vestermarie 85

Ll. Loftsgård, Aaker 86

Ll. Myregård, Aaker 83

Lillegård, Pedersker 79

Lybæk 37, 45ff

Maglegård, Østermarie 124ff

Myregård, Nylars 85

Oslo 43

Rostock 43, 55

Rågelundsgård 60

Sandegård, Knudsker 84

Scholdenfelde, Holsten 33

Schönmoor, Holsten 33

Sluits, Holland 53

Skadegård, Nyker 85

Skovgård, Poulsker 86

Skovsholm, Ibsker 79, 87, 125

Stavnsgård, Poulsker 86

Stralsund 55, 127

Steinburg, Holsten 33

Stensebygård, Bodilsker 85

Süderau, Holsten 33

Uetersen, Holsten 33, 35

Vasegård, Aaker 86

Wedel, Holsten 34ff

Vellensgård 62, 79, 83 m.m.

Vestergård, Pedersker 79

Vintregård, Nyker 85

Wismar 51ff, 59

Aagård, Pedersker 86

Personregister

Se også oversigtstavlerne

- Abraham, Anna og Michael 68, 75
Akeleye, Elisabeth 125, 126
Ansgarsen, Boel og Jens 85, 123
Anker, Poul 28, 103 m.m.
- Bagge, Jacob, svensk admiral 64
—, Niels 72, 77
—, Oluf 68, 70
- Clausen, Willum 86, 108
- v. Dyke, Jacob 70
- Eckstein, Michael 124
- Fribonde, Jens, Ystad 103
Færgemand, Claus, Allinge 119
- Gagge, Elsebeth 77
Godendorp, Timme von 37ff
Gumløs, Niels 106, 123
- Hansen, Albert 75
Hartvig, Willum, Allinge 110
Hintzekesen, Niels, præst 56
Høg, Mads, Rutsker 110
Hård, Anna 113ff
- Lauegårdsfamilien 11
 Henvisning til s. 84
Laursen, Peder, Rønne 106
Lauredsen, Peder, præst i Ibsker 56
Lesler, Sander, Hasle 83, 100
- Kam, Claus, Rønne 108, 112 m.m.
Kjøller, Chr. Clausen 79
Kofod, Kofoed, Koefoed
—, Albert, Holsten 29
—, Anfred, Normandiet 15
—, Bertold, Holsten 29
—, Boel, gift m. Oluf Bagge 68
—, Chr., billedskærer 15
—, Claus, Ladegård 84
—, Claus Pedersen 86
—, Claus Hansen, Maglegård 135
—, Conrad, Holsten 43
—, Didrik, Holsten 29
—, Eline, gift m. Esbern 77
—, Esbern 63
—, Esbern 65, 78
- , Frederik, Holsten 33
—, Gabriel Larsen, Maglegård 135
—, Henrik, Lybæk 29
—, Hans, Lybæk 51
—, Hans, Wismar 51
—, Hans 62
—, Hans, Malmø 120
—, Hans, Blykobbegård 67, 75ff
—, Hans Jensen 125
—, Hans Madsen, Kofodgård 135
—, Hans Olufsen, Ladegård 84, 102
—, Hans Madsen, Vellensgård 83, 96
—, Hans Pedersen, Rønne 85, 102
—, Jacob, Kyndegård 84ff, 87ff, 92
—, Jens »1514« 23
—, Jens, Kyndegård 67, 72ff
—, Jens Pedersen, Hasle, Maglegård 85, 99ff
—, Jesper 53
—, Johanne, gift m. Mads 68
—, Johannes, Holsten (3 forskellige?) 38, 33, 43
—, Jørgen, Slagelse 86
—, Jørgen Madsen, Vellensgård 83
—, Jørgen Jensen 129
—, K. H., departementchef 26
—, Karen, Blykobbegård, senere Kofodgård 86
—, Karen Jørgensdatter, gift m. Mads 79, 96
—, Lisbeth Ravnsdatter, gift m. Peder 84, 97
—, Mads 67ff
—, Mads 60
—, Mads, Vellensgård 79ff, 87, 88
—, Mads Madsen, Eskildsgård 28, 83, 102
—, Mads Pedersen, Rønne 85, 106, 108, 117
—, Mads Pedersen, Kofodgård 86
—, Margrethe Elisabeth 128, 133
—, Markvard, Holsten 32, 33
—, Michael, Lybæk 49
—, Niels Anker, landbrugsminister 60
—, Peder, Rønne, 1510 - - 55ff
—, Peder, Kofodgård 22, 65, 77
—, Peder, Kyndegård 67, 70ff
—, Peder, Malmø 86
—, Peder, borgmester, Rønne 22, 83, 84ff, 87, 92ff
—, Peder Madsen, Svaneke 102
—, Peder de, København 16
—, Poul, Østermarie 65
—, Poul, Stralsund 86
—, Poul Madsen, Svaneke 20, 86
—, Oluf, Ystad 86
—, Oluf, Blykobbegård 86
—, Ove, amtmand 19
—, Sivert, Ystad 86
- Ketting, Sweder 64, 67, 70
Kulen, slægt 31, 39
- Maccabæus, Chr. 87ff, 95

Maccabæus den yngre 124
Mikkelsdatter, Kirsine 75
Møller, Peder og Ingeborg 81

Olsen, Peder, Hasle 95, 103

Pedersen, Jørgen, Eskildsgård 78
Printzensköld, Johan 102ff

Risom, Jens Larsen 106
Rosenkrans, Holger 79, 87 m.m.

Sandersdatter, Margrethe 100, 118
Spendt, Anna, gift m. Jens Kofoed 72

Uf, slægten 60
—, Gunhild, gift m. Mads K. 60, 69
—, Olaf Ottesen 56

Wedel, slægten 30ff
—, Henrik den æ. og y. 29
—, Rembert 29
—, Bernhard kaldet Kohoved 13
Wensin, Ditlev 37ff
Wrangel, Carl Gustav 90ff, 95
Væver, Hans, Sandvig 119

Kort

over

BORNHOLMS AMT

1895.

- Herredsskjæl
- Sogueskjæl
- Hoved Landveie
- ~~~~~ Mindre
- ~~~~~ Vigtigste Biveie
- Grændsen for Heilighugen og Blennelyng
- ‡ Hovedsognet
- ⊥ Pryvelairgaurde
- K Kirker
- F Fiskerleie

Genealogisk samling

MAGASIN

99.94 Kofod

Klindt, Jørn

På spor af de første Kofod'er

920101 460897084

Bogen om den bornholmske slægt Kofod's rødder har været imødeset i næsten 300 år.

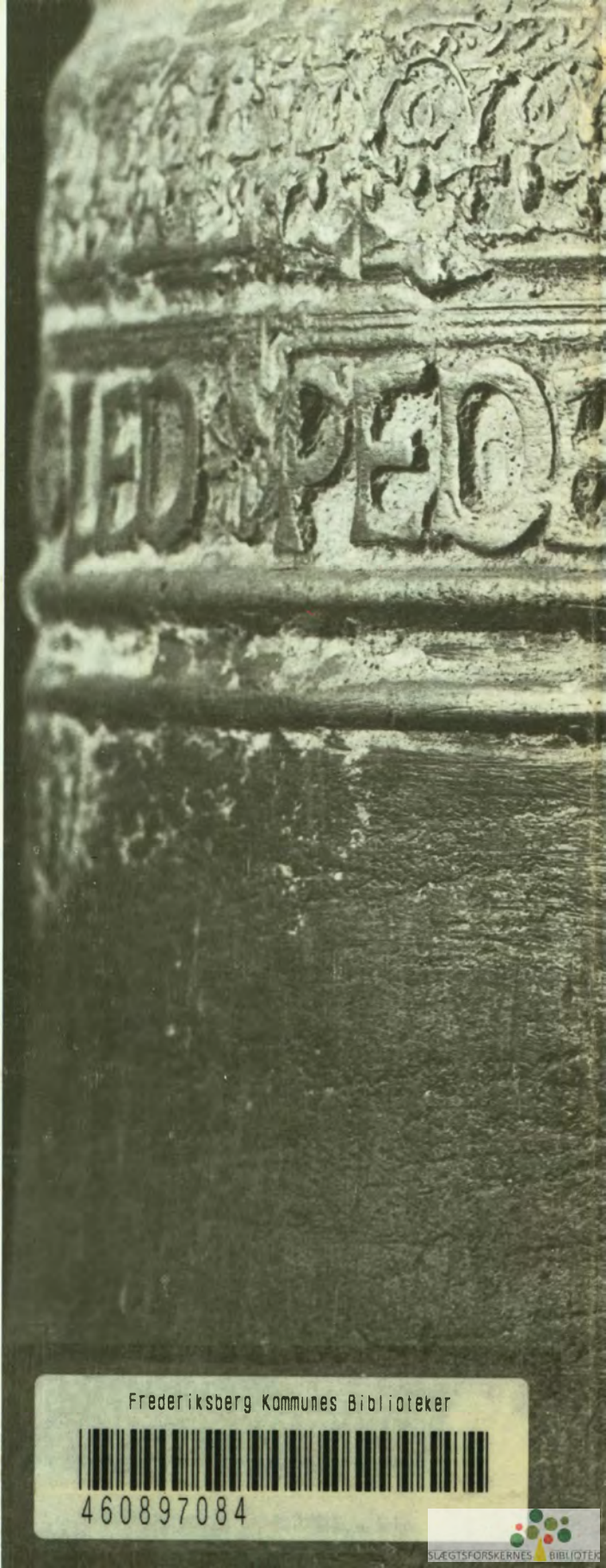
Hvad betyder navnet? Hvor stammer det fra? Hvordan blev det stavet? Var de adelige? Disse hidtil ubesvarede spørgsmål, som har beskæftiget historikerne lige siden »Bornholms befrier« Jens Kofod døde i 1691, besvares af den kyndige lokalhistoriker, civilingeniør *Jørn Klindt*, mangeårig formand for Bornholms historiske Samfund.

I en fængslende jagt følger han Kofod'ernes spor helt tilbage til 1300-årene, og det vel at mærke med fuld dokumentation. De fundne Kofod'er sammenstilles med deres miljø og samtidshistorie, og bogen slutter med en detaljeret og spændende redegørelse for Kofod'ernes fald under den svenske besættelse af Bornholm i 1645 - og den unge generations genoprettelse af slægtens ry ved Jens Kofods ledelse af opstanden mod svenskerne i 1658, hvorved Bornholm blev bevaret for Danmark.

Opstandens historie er bl.a. illustreret med tegninger af maleren Oluf Høst. Desuden bringes alle 146 vers i den bornholmske »folkevise« Printzensköldvisen, ligesom en vidunderlig gendigtning på bornholmsk deraf.

Redaktøren af Bornholms historiske Samfund, cand. mag. Ebbe Gert Rasmussen, kalder bogen en forskningsmæssig landvinding og udtaler, at:

»forfatteren er nået frem til helt nye resultater ved inddragelsen af et hidtil upåagtet kildemateriale. Hans arbejde rummer således en viltrængt revision på det personal- og slægtshistoriske område, der givetvis vil stå uanfægtet i en endog meget lang tid fremover.«

Frederiksberg Kommunes Biblioteker

460897084